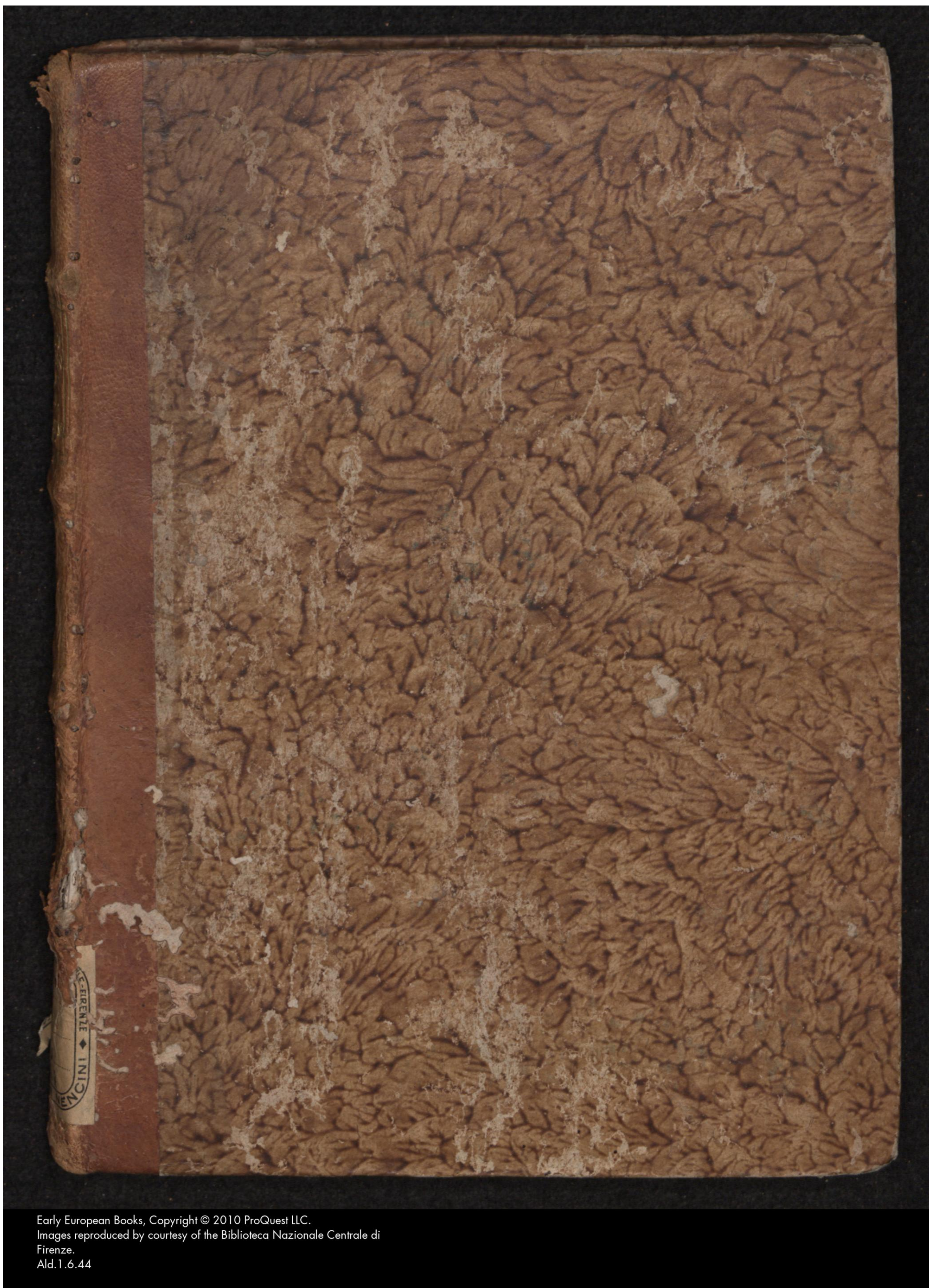
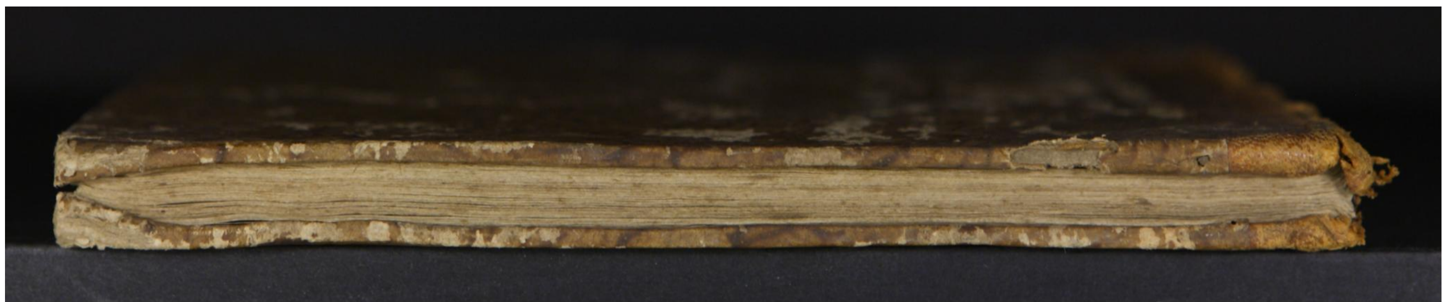

G.
CONT
AREN
DE
REP.
VENE
ALDIN
I
6
44

£ 8 R.

Ald. 1/6. Micheli Lodi

GASPARIS CONTARENI CARDINALIS, DE Magiſtratibus, & Republica VENETORVM.

VENETIIS. CIϽ IϽ XXCIX.
Apud Aldum.

DE MAGISTRATIBVS, ET REPVBLICA VENETORVM.

Liber Primus.

AE PENVMERO animaduerti complures aduenas, prudentes homines, nec bonarum artium ignaros, quum primum Venetias venissent, atq; amplitudinem eius vrbis cõtemplati essent, tanta esse admiratione & veluti stupore quodam perculsos vt nihil mirandum magis, aut illustrius se vnquam vidisse præseferrent, ac totius oris significatione ostenderent. Non tamen omnes eiusdem rei capiebat admiratio. nam quibusdam mira quædam res, ac prorsus incredibilis esse videbatur, tam magnã mercium omnium copiam ex omnibus terrarum oris ac regionibus, perpetuo quodam ac constanti tenore, in hanc vnam ciuitatem inuehi, indeq; in longe diuersissimas gentes terra mariq; deduci. At alios detinebat vrbis frequentia, & omnium propemodum gentium con-

uentus, veluti commune orbis emporium, vna Veneta ciuitas esset. Nonnulli mirabantur magnitudinem imperii, latamq; & terra & mari ditionem: at pleriq; omnes politioris & acrioris ingenii homines, hanc nouam situs vrbis rationem adeò ad omnia opportunam, vt deorum immortalium potius, quam hominum opus atq; inuentum fuisse arbitrarentur, & ob hanc potissimum causam Venetam vrbem omnibus aliis præstare, quæ aut hoc tempore vsquam gentiũ sint, aut vnquam fuerint. Ac nimirum, si superiora perspexeris, etiam hac tempestate nonnullas vrbes inuenire facilè poteris, quas cum hac nostra conferas; non paucas verò seculis retroactis, quæ & imperii magnitudine, & frequentia populi, rerumq; omnium copia & magnificẽtia vrbi Venetæ longè prestitere. verùm post hominum memoriam, nulla vsquam gentium ciuitas extitit, quæ tam opportuno, tã tuto situ, atq; adeò superante omnium fidem condita fuerit. Pleriq; in condenda vrbe satis se fecisse arbitrati sunt, si locum delegissent, ad quem difficilis & incommodus hostibus accessus esset ad eam inuadendam atque obsidendam. inde euenit; vt complures ciuitates conditę sint, aut in editioribus & pręruptis, aspero difficilique accessu, aut palustribus demissisq; locis. diuersa quadam ratione nonnulli nihil præferendum censuere commodo, oportunoque situi ad importanda explorandaq. omnia, sine quibus sufficere ciuitas sibi nequeat, tum ad necessitatem, tum ad molliorem atque elegantiorem quendam vitæ cultum. Qui verò vtrique rei studuerint, paucos admodum inuenias, pauciores verò qui id pręstiterint, nullos autem quos sciam, qui omni ex parte id fuerint assequuti. At Venetiarum situs diuino po-

tius quodam cõsilio, quam humana industria præter fidem eorum omnium, qui eam ciuitatem non videre, cum ab omni impetu terra marique tutissimus est, tum etiam aptissimus omniũ ad cuiusq. rei copiam, siue ex mari, siue ex continente ciuibus suggerendam, atq; ad commercia omnis generis mercium, cum omnibus penè nationibus habenda. Nam in recessu penetraliq. Adriatici pelagi est sita, vnde quà mare attinet ad continentem, magna ęstuaria panduntur, miro artificio naturę munita. Nam xii. millibus passuum à cõtinente mare incipit esse vadosum: intra vadosa breuiaq. littus assurgit, veluti agger quidam. Hæc fluctibus impetuiq. marino obsistentia, vniuersam eam stationem interiorem, longe lateq. fusam adeò tutam reddunt, vt non tantum maris impetus, quum assurgit, valida tempestate actus, fractis fluctibus retrocedat, verumetiam neque nauibus aduentantibus liber aditus pateat. Quin potius opus est, nisi leues admodum fuerint, vt his in locis, vbi vadosum mare esse incipit, in anchoris consistant: nactæ deinde tranquillam tempestatem, à peritisq. gubernatoribus, seu potius vadorũ exploratoribus circumactæ, angusta quadam & implicata via, quà scilicet altior est vnda, (hæc verò singulis ferè diebus ęstu maris mutatur & variat) tandem ad vrbem perueniant. Littus illud, quod assurgit post vada, sexaginta fermè millibus passuum extenditur, atque interiora æstuaria concludit. Non ita tamen continuum est, vt non septem locis diruptum mari aditum ad internam stationem præbeat. Distat autem à continente sex millibus passuum. Hac ergo ratione Venetę vrbis æstuaria hæc partim continente terra, partim littore ac vadis conclusa sunt; in quibus mediis, ea

regione quæ Riuoaltus dicta à maioribus, in hunc vſque diem nomen ſeruauit. Condita vrbs fuit Veneta quo tempore Hunni duce Attila totam oram Venetam, inſignem Italiæ prouinciã, quæ hiſce æſtuariis finitima eſt, igne ac cędibus deuaſtabant. in qua calamitate Pataui, Aquileię, Opitergii, Concordiæ atque Altini, illuſtrium Venetiæ vrbium, ciues, qui & nobilitate, & diuitiis aliis præſtitere, primum ſe cum familiis recepere in nonnullas inſulas, ſeu potius tumulos, qui in æſtuariis hiſce paululum è mari eminebant: ibidemq́ue oppida extruxere, in quibus tanquam in tutiſſimo portu turbulentiſſimam illã Attilæ tempeſtatem effugerent. eodem autem tempore in littore, (de quo ſupra meminimus) nonnulla oppida condita fuere, eò conuenientibus eiuſdem oræ incolis, qui patrias item ſedes reliquerant, ab Hunnis direptas, ac dirutas: tutumq́ue locum quæſierant uxoribus, liberisq;, atque (ut ita dicam) diis penatibus. Poſtmodum Caroli Pipiniq́ue regum temporibus communi conſilio omnes in Riuoaltum conuenere, ueluti in locum omnium tutiſſimum, & maximè commodum. ita eò conuenientibus omnibus, quicunque uexationem & deuaſtationem eam Italiæ ab immani illa barbarorum illuuiæ illatam, effugere potuerunt, in eam magnitudinem, quam nunc cernimus, excreuerunt Venetiæ. Vrbis igitur Venetæ ſitum maximè tutum eſſe liquere omnibus poteſt, uel ex ipſa ratione eius urbis conſtituendæ, quum ſibi homines illam condiderint, qui eam Italiæ cladem atrociſſimam effugère: ibiq́ue incolumes cum familiis in tantis calamitatibus perſtitere. quin poſt ea tempora (quod nulli unquam ciuitati legimus contigiſſe) à prima urbis origine ad hæc uſque tempora

pora per mille ferè ac centum annos integra ſemper ab hoſtili ui urbs Veneta perſeuerauit, quũ tamen opulentiſſima ditiſſimaq; auri argentiq. ac rerum omnium ciuitas ab extremis etiam orbis regionibus barbaros ad prædam potuerit inuitare. Quo fit, vt non male ſentire exiſtimem eos, qui vna hac ratione Venetias cæteris ciuitatibus præſtare cenſuere. Verùm aliud quiddam eſt in hac ciuitate, quod longe omnium præſtantiſſimũ cenſuerim ego: mecumq; omnes, qui ciuitatem, non tantum mœnia ac domos eſſe putant, ſed ciuium conuentum, atque ordinem potiſſimum hoc ſibi nomen vindicare exiſtimant. ea eſt Reipublicæ ſcilicet ratio & forma, ex qua beata vita hominibus contingit. hoc ego reor eſſe eximium illud ac præclarum, quo Venetiæ maximè enitere, atque omnem antiquitatem ſuperare videantur. nam etſi compertum eſt, nonnullas Reſpublicas extitiſſe, quæ imperio, ditione, tum militiæ diſciplina ac bellorum gloria Reipublicæ netæ longè præſtiterint, nulla tamen fuit, quę inſtitutione ac legibus ad bene, beateq; viuendum idoneis, cũ hac noſtra conferri poſſit: quo effectum eſſe perſpicimus, vt neq; adeò diuturna vlla vnquam perſtiterit. Quam rem cum mecũ ipſe conſidero, magnopere mirari ſoleo maiorum noſtrorũ ſapientiam, induſtriam, excellentem animi virtutem, atq; adeò incredibilem erga patriam charitatem. Fuere Athenis, Lacedęmone, ac Romæ nonnulli ciues vitæ probitate, atque in rempublicam inſignes pietate viri: ſed adeò pauci, vt multitudine obruti non multum rei patriæ profuerint. At maiores noſtri, à quibus tam pręclaram Rempublicam accepimus, omnes ad vnũ conſenſere in ſtudio patriæ firmandæ, & amplificandæ, nulla

propè

propè priuati commodi & honoris habita ratione. Huiuſce rei conie͡cturam facere quiuis facilè poterit, minimè inquam ambitioſos fuiſſe Venetos homines, ſed patriæ commodo tantum ſtuduiſſe: quòd nulla, aut admodum pauca, antiquorum monumenta Venetiis extant, cum tamen domi foriſque præclarè ſe geſſerint, optimeq; de Republica meriti fuerint: non ſepulchra, non equeſtres aut pedeſtres ſtatuæ, non roſtra nauium, aut vexilla ab hoſtibus direpta, ingentibus prœliis ſuperatis. Vnum ex innumeris gentilis mei Andreæ Contareni Ducis exemplum afferam. Genuenſi bello grauiſſimo, ac longè omnium periculoſiſſimo, cum Dux hic noſtræ Reipublicæ præeſſet, incredibili ſapientia, animiq; magnitudine ſingulari rem patriã ſeruauit, hoſteſque iam victores maxima clade illata profligauit, omneſq. ad vnũ, aut trucidauit, aut captiuos fecit. conſeruata patria, re aucta cõfirmataq. Republica diem extremum clauſit, ac teſtamento cauit, ne eius ſepulchro, quod ad hunc vſq; diẽ viſitur iuxta templum diuo Stephano dicatum, vlla Ducis inſignia, vllave gentis noſtræ affigerentur. ne nomen quidem ibi tam magni Ducis inſcriptum videas. qua eius modeſtia effectum eſt, vt viri celeberrimi illuſtriſſimiq. Principis monumentum plerique ignorent. certiſſimum hoc reor argumentum eſſe, non ambitionis ventoſæq. famæ maiores noſtros ſtudioſos fuiſſe, ſed patriæ tantum bono, communiq. vtilitati conſuluiſſe. hac ergo incredibili virtute animi, maiores noſtri hanc Rempublicam inſtituere, qualem poſt hominum memoriam nullam extitiſſe, ſi quis hanc noſtram cum celeberrimis antiquorum conferat, facilè animaduertat. quin aſſerere auſim, neq; monumentis inſignium philoſo-

losophorũ, qui pro animi voto formas Reipublicæ effinxere, tam recte formatam atque effictam vllam contineri. Quamobrem putaui ego exteris hominibus rẽ minimè ingratam, atque inutilem me facturum, si tam præclarè Reipublicæ institutionem literis mandarem. quum præsertim nullum his temporibus videam ex quamplurimis doctissimis viris, qui multum ingenio, eruditione rerum omnium, ac eloquentia valent, hanc rem literis illustrauisse. Cui licet nihil luminis ex oratione nostra afferri posse certò sciam, per se tamen est adeò illustris, vt non tantum sibi, verumetiam orationi alioquin tenui multum splendoris & dignitatis sit allatura. Quamobrem cum de hac nostra Republica scribere instituerim, vt quilibet facilè dignoscere queat, rectè ne, an perperam se habeat, hinc mihi potissimum exordium sumendum reor. Hominem scilicet à natura ciuile animal effectum esse, solũ verò nedum rectè viuere, sed nec viuere posse: id quod quotidiana necessitas, ac victus vestitusq. ratio plane ostendit: ac ob eã causam, & à principio homines conuenisse in hanc ciuilem societatem, ac deinde perseuerasse, vt bene beateq. viuerent. hoc est, vt mutuo adiumento atque opera summum hominis bonum assequerentur, quoad fieri potest donec mortalem hanc vitam degimus. Quamobrem etiã vniuersa ratio ciuilis institutionis eò pertinet, vt qua faciliori via id fieri queat, ciues faciat fœlicis vitæ compotes. At fœlix beataq. vita vsu virtutis præcipuè cõtineri à summis philosophis perhibetur, quod etiam probant certissimis rationibus, & argumentis euidentissimis. Verùm vsus virtutis & in muneribus bellicis elucet, & in functionibus pacis. Atqui quamuis laus bellica, totaq. militaris

ratio tum necessaria sit ciuitatibus pro conseruanda liber tate, ac finibus tuendis, tum etiam dignitatis & splendoris plurimum habeat; nihilominus respuit communis hominum sensus officia bellica, (quibus cædes ac mortalium detrimenta in primis procurantur,) esse per se expetenda, atque ad ea cætera omnia ciuilia munera esse referenda. ac crudelis quidem ingenii, vel potius ab humanitate abhorrentis hominis esset, optare prœlia, cædes, incendia, hac duntaxat de causa, vt in re militari clarus sit; adde etiã si libeat, vt summi Imperatoris laudem consequatur. Quare omnes philosophi insignioris notæ in hanc sententiam consensere, bellum propter pacem expetendum esse, omnemq. functionem virtutis militaris atque vniuersam laudem bellicam ad pacis officia esse referendam. Quamobrẽ is reipublicæ institutor, qui laude dignus haberi, & vt dici solet, omne punctum tulisse videri vult, eam moderationem adhibeat, ac eum ordinem tueatur, ut ad uirtutem accommodata tota reipublicę institutio videatur: atque ad pacis functiones magis quàm ad bellica munia spectare existimetur, bellicis interim & militaribus non neglectis. Nam plerunque & finibus tuendis & propagandis, (dummodo id sine iniuria fiat) necessaria est militaris uirtus. Cęterum iis, quę diximus, constitutis, illud statim in controuersiam reuocari solet, gubernationi ciuitatis rectiusne unus, an pauci pręsideant, an potius uniuersa multitudo: qualem plerique effingunt statum illius, quæ propriè respublica uocari debeat. mihi quidem egregie statutum, sapienterq. dictum uideri solet, hominum gubernationem perperam homini cuipiam demandari, sed diuinius aliquid esse oportere, cui officium istud incumbat.

bat: quod cognoſci facilè poteſt ex pleriſque generibus animantium. gregem enim ouium ouis non regit, nec equorum aut boum armentum bos equusve aliquis moderatur, ſed animal quoddam longè magis eximium tuetur, ac regit brutas animantes: homo inquam, qui quantum brutis antecellat, eſt omnibus compertiſſimum. Itaque non diuerſa ratione hominem moderari, ac regere debet quippiam homine præſtantius & diuinius, ſi ex animi ſententia res ſucceſſura ſit. Sed cùm in mundanis rebus, quæ ſenſu percipiuntur, inueniri minime poſſit melius ac pręſtantius homine, ac homo uarium quoddam ſit animal, & longè diuerſis partibus conſtet: inferioribus quippe animi uiribus cum belluis communionem habet, at ſupremis quodammodo deos immortales attingit: id rectè inter homines gubernatoris atque moderatoris locum tenere debet, quod eſt in homine diuinum. id uerò omnium conſenſu eſt mens, diuini tanquam ſplendoris radius quidam à natura inſitus hominum animis. Non ergo ſatis reipublicæ conſultum erit, ſi gubernatio homini committatur, quem brutæ illæ uires ſæpe perturbant, atque à recta ſemita reuocant rationis, ſed menti puræ ac motionum animi experti, id munus deferendum eſt. Quamobrem diuino quodam conſilio, cum alia ratione id fieri non poſſet, inuentis legibus hoc aſſequutum humanum genus uidetur, ut menti tantum ac rationi nullis perturbationibus obnoxiæ, hoc regendi hominum cœtus officium demandatum ſit. Quod ſanè deorum munus, neſcio an nullo inferius exiſtimari debeat, ſi quis accurate ſecum reputet legum commoda. Primo nanque in ſanciendis, plurimi ſapientes uiri conueniunt, qui

multarum rerum experientia docti, inuentis aliorum, exemplisque ueterum collatis, tandem post diuturnam consultationem decernunt id, quod optimum uisum fuerit: neque odio tunc, aut amicitia, aliave animi perturbatione à virtute deduci possunt, quum nullius priuati causa agatur in legibus constituendis, quod in forensibus iudiciis semper accidere solet. Post verò leges sancitas, si quis contra eas fecisse deprehendatur, easq; pœnas dederit, quas leges iusserint, iure nullum habere odio poterit. Proindeque metuendum non erit, ne qua seditio aut simultas inter ciues contrahatur, maxima & periculosissima rerum publicarum labes. Contrà plerunque cum hominum iudiciis non ui legum quispiam plectitur, discordiæ inimicitiæq; graues proueniunt. Nam fieri vix potest, vt non male affecti in eum simus, qui nobis detrimentum attulerit. quo circa haud scio, an hominum generi à natura omnium parente nihil hac legum inuentione maius concessum fuerit, quæ etiam iure diis immortalibus fuit ab antiquitate consecrata. quin quod magis mirum videatur, Aristoteles philosophorum facile Princeps in eo libello, quem De mundo ad Alexandrum Macedonum regem scripsit, nil aliud reperit, cui similem Deum optimum faceret, præter antiquam legem, in ciuitate recte instituta: vt id propemodum tam magni philosophi sententia sit Deus in hac rerũ vniuersitate, quod antiqua lex in ciuili societate. Ac in libris, in quibus de republica tractat, legem inquit esse mentem sine appetitu: perinde ac si diceret mentem puram, lucidam, nullis affectuum morbis infectam, ex quibus effici illud, quod superius diximus maxime opportunum atque optimum esse, quilibet

bet perspiciat homo etiam tardioris ingenii, vt scilicet diuinius quippiam homine cœtus hominum moderetur ac regat. Quòd si huic gubernationis muneri præficiatur homo, quum rari admodum sint & prudentia & probitate præditi, iique plerunque ob affectuum animi vim cum in iudicando errent, tum maximè à recta animi sententia dimoueantur, non sine turbatione magna, ingentiq́ue periculo res processura est. quod etiam si fieri posset, vt hominem inueniremus, adeò sapientem atque probum, atque adeò propositi tenacem, vt nulla animi petturbatione ab officio reuocaretur: vtique neque hac conditione optandus esset pro legum principatu hominis dominatus, qui mortali fragiliq; natura præditus, diutius eo munere fungi nequiret, quum leges æternitatem (vt ita dixerim) æquare possint. Ex his iã persuasum esse reor, summam imperii commendandam esse legibus, non homini: quàm paucissima verò, quando legibus comprehendi nõ possunt, hominis arbitrio permittenda. Verùm necesse est, vt custos quispiam ac veluti vicarius & minister legibus constituatur, qui pro legis imperio rempublicam regat: &, quoniam neque legibus comprehendi possunt omnia, tum quæ in iudicium veniunt, tum quæ consultanda sunt, arbiter sit huiusmodi omnium. rursusq; eadẽ controuersia redit, quæ ex legum sanctione soluta esse alicui videri potuisset: an scilicet vnus melius, an pauci, an potius multitudo tuendis legibus, & his diiudicandis, ad quæ satis esse leges non possunt, præferenda sit. Ac, quãuis multorum sententia regius dominatus aliis habeatur præstantior, crediderim tamen ego, tametsi unius principatus, qui uere regiam dignitatem ac iure sibi uindicaret,

si res

ſi res per ſe conſideretur, optimus omnium eſt, nihilominus propter ſæpius in deteriorem partem labile ingeniũ hominis, ac vitæ breuitatem, optimum omnium ſtatum minimè eſſe ſub regio principatu, ſed multitudinis gubernationem ciuili ſocietati magis conuenire: idq; experientia rerum omnium magiſtra luculenter docet. Nam nullum regium principatum apud veteres extitiſſe unquam legimus, neque noſtra tempeſtate conſpeximus, qui non breui in tyrannidem lapſus ſit. Contrà plurimas reſpublicas multis ſeculis perduraſſe, ac pace & bello floruiſſe. Ac multitudo quidem omnis gubernationi per ſe inepta eſt, niſi in unum quodammodo coaleſcat: quandoquidẽ neque multitudo ulla eſſe queat, niſi vnitate aliqua contineatur. Qua de re ciuilis quoque ſocietas diſſipabitur, quæ unitate quadam conſtat, niſi quapiam ratione multitudo vnum efficiatur. Quo fit, vt præclariſſimi philoſophi, qui de reipublicæ inſtitutione accurate ſcripſerunt, temperandam rempublicam cenſeant ex optimatium & populari ſtatu, eo adhibito temperamento, vt incommoda uniuſcuiuſque gubernationis vitentur, commoda uerò comparentur. Quocirca rempublicam Lacedæmoniorum ſummopere laudant, in qua Reges, & Ephori, & Senatus effecerint miſtionem quãdam, ut bene dignoſci nequeat, ſub qua nam gubernationis ſpecie fuerit ea reſpublica collocanda. Id tamen reprehendunt, quòd dũtaxat ad belli munera inſtituta fuerit, nulla interim habita ratione officiorum pacis, atque otii, ex quo effectum eſſe, ut reſpublica illa multis & clariſſimis uirtutibus inſignis, ubi primum in otio eſſe cœpit, in deterius lapſa ſit, ac demum corruerit. quod etiam Romanis accidiſſe eadem

pro-

propè causa compertum est: nec id esse euenturum latuit præcipuos Romanos Senatores. ex quibus Nasica censuit Carthaginem, tametsi Romani nominis æmulam, uel potius inimicam sempiternam, minimè diruendam esse: ut semper Romanus hostem haberet, cum quo agendum armis esset: ne inimico atque æmulo sublato ea respublica instituta ad bellum, iuuentusque in armis educata in sese arma conuerteret. Quod Nasicæ consilium, quamuis à Senatu tunc repudiatum fuerit, contraque eius sententiam decretum, rerum tamen ipsarum euentus prudentissimum fuisse ostendit. nam euersa Carthagine continuo ferè bella ciuilia exarsere, quibus tandem florentissima, ac potentissima omnium, quæ unquam fuerunt, respublica concidit, ac demum in Barbarorum prædam cessit opulentissima, seu potius rerum domina ciuitas. Sed ut aliquando ad institutum opus ueniamus, maiores nostros, qui Venetam rempublicam instituerunt, mira quadam sapientia atque egregia probitate præditos fuisse apparet, qui nihil prætermiserint, quod ad rectam reipublicæ institutionem pertinere uideretur. Primum namque ad usum muneraque uirtutis instituere omnem uitam, functionemque suorum ciuium, semperque eis fuere potiora studia pacis quàm belli. Et in eam curam potissimũ incubuere, ne qua ratione concordia ciuilis solui posset, non neglectis interea officiis bellicis, his inquam quæ nostræ ciuitati maxime conuenirent. nam is est urbis situs, ut ualde idoneus sit maritimæ militiæ, terrestri uerò parũ aptus. Neque enim huic urbi aliquo pacto accommodari queunt, aut equitum turmæ, aut peditum acies, ut ex his, quæ supra de urbis situ à nobis accurate descripto diximus,

mus, perſpicuè coniici poteſt. Eam uerò in hac repu. moderatiorem ac temperamentum adhibuere, eamq. miſtionem omnium ſtatuum, qui recti ſunt, ut hæc una Reſpub. & regium principatum & optimatium gubernationem, & ciuile item regimen referat: adeò ut omnium formas pari quodam libramento commiſcuiſſe uideantur, quod clarè ex operis proceſſu liquebit. Verum, ut tandem Reipublicæ Venetæ inſtitutionem aggrediamur, ſumma totius ciuitatis auctoritas, & ex cuius decretis & legibus, tũ Senatus, tum magiſtratus omnes ius poteſtatemq́; habẽt, penes illud conſilium eſt, in quod nobiles omnes ciues cõueniunt, qui annum X X V. exceſſere, nam plerique alii qui nondum id ætatis habent, ubi tamen annum X X. peregerint, hoc ius ſortis beneficio adſciſcuntur: de cuius rei uniuerſa ratione inferius dicemus. Nunc à nobis illud primũ omnium ſtatuatur, probè à maioribus noſtris cautum fuiſſe, ne plebs admitteretur ad conuentum hunc ciuium, in quo eſt ſumma reipublicæ poteſtas. Deinde non minore prudẽtia factam fuiſſe ciuium hanc definitionem generis nobilitate potius quàm facultatum cenſu, quemadmodum fieri conſueuerat in priſcis rebuſpub. ac plerique veteres philoſophi præcipiunt eſſe faciendum. Ciuitas nanque ciuium ſocietas eſt: nec tamen omnes hi homines, quibus indiget ciuitas, aut qui intra mœnia urbis habitant, ſunt habendi pro ciuibus, neque iure in ciuium numero ſunt collocandi. Opificibus enim cuiuis ciuitati eſt opus, aliisq́; permultis qui mercede operam ſuam locant, ac priuatis demum ſeruis. at nullus horum ciuis uere dici poteſt. nam ciuis liber eſt homo: hi uero omnes ſeruitutem ſeruiunt, vel priuatam, vel publicam. Mer-

cena-

cenarii namque & opifices omnes veluti serui publici haberi debent. Etenim non dissimili modo à natura constitutum fuisse animal putandum est, ac ciuitatem ab hominibus constitui oportere. In animante verò multæ sunt partes, quæ animatæ non sunt. illis tamē indiget animal, vt viuat: sic in ciuium cœtu multis hominibus est opus, qui tamen minimè partes ciuitatis aut esse, aut haberi debeant, nec in ciuium numero collocari. Quamobrem sapienter à maioribus nostris cautum est, ne vniuersus populus summam potestatem habeat in hac republica, quā longe optimam uoluerunt. Summa enim turbatio, popularesq; tumultus freqnenter concitantur in illis ciuitatibus, in quibus summa rerum est apud populum: quod etiā in quibusdam rebuspublicis obseruatū fuisse legimus & à nonnullis philosophis præceptum. hoc tamen rectè se posse assequi arbitrati sunt, si ius hoc administrādæ reipublicæ definiretur censu atque copia rei familiaris. Verum in maximas difficultates, nec mediocria incommoda incidere. nam frequenter euenit, vt infimæ plebis homines comparent sibi ingentes facultates: quippe qui plerunque sordidis artibus, officiisq; minime liberalibus dāt operam augendæ rei, neque vnquam sibi parcunt, quin potius genium fraudant, vt opes accumulent. Contrà ingenui ciues ac liberaliter educati pauperes fiunt, seu aduersa fortuna, (vt frequenter accidit) seu quòd liberalibus studiis addicti vniuersam hanc augendæ rei familiaris operam negligunt. qua ratione fit vt sordidi homines, qui nil aliud sapiunt quàm lucrum, bonarum verò artium expertes sunt, paulatim rempublicam capessant: ingenui verò ac liberaliter educati opibus sensim deficientibus à iure

ciuium decidant. Inde maximas ſeditiones oriri, ac rempublicam turbari neceſſe eſt. Ideo maiores noſtri ſapientiſſimi homines, ne ſua reſpublica quandoque in has calamitates incideret, hanc definitionem publici iuris, generis nobilitate longe melius fieri cenſuerunt, quàm magnitudine cenſus: ea tamen temperatione, ne tantùm ſupremæ nobilitatis viri hoc ius haberent, (illud enim paucorũ potentiæ fuiſſet, non reipublicæ) ſed etiam quicunq; alii ciues non ignobiles. Itaque omnes qui aut genere nobiles extitere, aut virtute inſignes, aut de republica bene meriti, principio hoc ius ciuitatis regẽdæ adepti ſunt. Quòd ſi poſt eum primum ciuium conuentum nobiles alii fuere qui tum opibus, tum ſtrenuis geſtis rempublicam auxerint, nimirum illis omnibus ius adminiſtrandæ reipublicæ conceſſum fuit, id quod & tẽporibus noſtris vidimus. nam nonnulli etiam aduenæ, eſterniq; homines in hũc numerum ciuium aſciti ſunt, vel ob eam cauſam, quòd nobiliſſimi, vel quòd officioſi erga rempublicam fuerint. eamque inſigni quopiam facinore honeſtarint. Vniuerſus ergo hic ciuium conuentus, ſeu (vt dicitur) magnum hoc conſilium, penes quod ſummum totius reipublicę ius eſt, & à quo etiam Senatus magiſtratuumq; omnium auctoritas pendet in hac republica vicem refert popularis ſtatus. Dux verò qui præfinitum imperandi tempus non habet, ſed dum vixerit, præſidet, regiam præſefert poteſtatem, præſertim cum regiam ſpeciem habeat, ac grauitatem dignitatemq; regis ſeruet. Reliqui verò ciues regia veneratione Ducem proſequuntur, omniaq; decreta & leges, tum etiam publicæ literæ, ſub Ducis nomine prodeunt. At Senatus, X viri, ſeniorumq; ſeu præconſultorum collegium,

legium, qui apud nos vulgò ſapientes appellantur, eorum inquam qui præconſulunt, ac de republica ad Senatum referunt, oſtendunt quandam optimatium ſpeciem. Quę cùm ſint præcipuæ reipublicæ huius partes, antequam ad inferiores magiſtratus deueniamus, de iis primo ſigillatim dicendum eſt. Initium verò ſumatur à maiori conſilio, à quo vniuerſa pendet reſpublica. Omnes ordinis patricii iuuenes, qui XX annum exegere, ad magiſtratum, qui vulgò Aduocatorius dicitur, accedunt, cui præcipuè legum tutela demandata eſt, coram quo conſtituti cum patre, aut matre, ſi pater deceſſerit, aut proximiore generis cognato, ſi vtroque parente orbati fuerint, adhibitis duobus teſtibus, honeſtis viris, ſed alienis à matre, probāt ſeſe natos ex eo, quem patrem profitentur, nō ſpurios: ſed mattimonio legibus ſtatuto & ex matre honeſta muliere. Teſtes verò in hæc verba iurant, ſibi id compertum eſſe ex omnium quos nouere atteſtatione, atque ex omnium aſſenſu. Deinde pater ſeu mater, vel conſanguineus genere proximus, ſi fuerit is iuuenis vtroque parente orbatus, iureiurando aſſerit adoleſcentem XX annos exceſſiſſe. Quæ quum rite à ſcriba magiſtratus illius in codicem fuerint relata, diem quartam menſis Decembris operiuntur: eademque die omnium horum adoleſcentum nomina, qui nondum ſortis beneficio ius ciuis adepti ſunt, nec vigeſimumquintum annum exceſſerunt, in vrnam conii- ciuntur, & ad Principem deferuntur: ibique coram Conſiliariis ea vrna conſtituitur. Penes quam eſt & altera, in qua tot ſunt pilulæ ſeu globuli, quot nomina in priori fuerint, ſuis quæque notata ſyngraphis. Pilularum quinta pars aurea eſt, reliquæ omnes argenteę. Extrahit Prin-

ceps ex priori vrna nomen, mox & ex altera pilulam: quę si aurea fuerit, iuuenis is cuius nomen exierat, cōfestim publicæ potestatis ius habet, & in maius consilium admittitur: sin argentea, sorte decidit, ac insequentis anni sortē operitur, nisi eo temporis spatio XXV annum exegerit. nam quicunque patricius ad id ætatis peruenerit, continuò ius habet ciuis, publicæq; potestatis est particeps, atque in hoc consilium maius admittitur. Hac igitur ratione quinta pars candidatorum iuuenum quotannis recipitur ad ius suffragii ferendi cum aliis ciuibus. Quòd si accidat vt cuiuspiam patricii pater atque auus, vel propterea quòd absentes fuerint, vel ob aliam causam nunquam hoc iure suffragii ferendi sint vsi, eorumque nomina nunquam fuerint relata in publicos codices, in quibus patriciorum omnium nomina sunt descripta: ne qua fraus cōfici posset, neve quispiam degener furtim obrepat in hunc nobilitatis cœtum, noluerunt arbitrio tantum Aduocatorii magistratus eam rem constitui ac decerni: sed lege cautum est, vt hi referentibus Aduocatoribus ad XL. viros agnationem patriciam probent, atque testibus & scripturis publicis: sicque causa cognita discrepantibus quadraginta viris decernitur, an ad ordinem patricium admittendus sit. Ne autem quispiam impune tentare huiusmodi iudicium audeat, itidem decretum est, quicunque referre de nobilitate sua voluerit, ad eos iudices, priùs ad magistratum afferat quingentos nummos aureos, qui in ærariū referuntur, si ille deciderit à causa. Ea fuit maiorum nostrorum diligentia, ne qua labe nobilium hic cœtus inficeretur. qua de causa etiam illi ciues, qui vigesimum quintum annum excesserunt, non prius adipiscuntur ius suffra

gii ferendi, quàm coram Aduocatoribus conſtituti iureiu rando patris ſeu matris, aut proximioris cōſanguinei probauerint, ſe ad id ætatis deueniſſe: ac duobus item teſtibus, ſe ex eo patricio genitos quem patentem profitentur, non ſpurios nec matre pudenda. Poſtquam omnis ferè ratio à nobis expoſita eſt, qua ciuibus ad ius publicæ poteſtatis aditus fiat, illud animaduertendum exiſtimo, maiores noſtros ſenſiſſe plurimum ad amicitiam & vnionem ciuium conciliandam & conſeruandam conferre, ſi ſæpius in vnum conuenirent. quare tum legibus, tum veteri conſuetudine inoleuit mos ille, vt octauo ferè quolibet die, interdum etiam frequentius, Conſilium magnum cogeretur. Huius præcipuum munus eſt, vt omnes magiſtratus creet, tum eos qui in vrbe ius dicunt, & aliis reipublicæ muneribus funguntur, Senatum quoque & decē viros, tum etiam prætores, præfectos, quæſtoresq. oppidorum atque urbium, quæ in ſocietatem Veneti imperii ſunt aſcitæ, necnon cuſtodes arcium, claſſis Imperatorē, Legatos, item claſſis triremium præſides, ac demum (vt vno complectar verbo) quoſcunque qui domi vel foris ius habeant publicæ poteſtatis. Leges item omnes, quæ ad conſtitutionem reipublicæ pertinent, huius conſilii auctoritate ſanciuntur quod præcipuè fieri conſueuit tempore interregni, cum ſcilicet mortuo Duce nondum alius ei ſuffectus ſit. ſed inferius de interregno. Nunc omnis comitiorum habendorum ratio à nobis exponetur. Circa Meridiem, quibuſq; ferè diebus feſtis conſilium hoc cogitur ſub amplo ſpatioſoque tecto, quod liceat appellare comitium. in eo decem ſunt ſedilia lōgiſſima, vtpote quæ longitudinē comitii penè æquent. ciues omnes, vt quiſq;

eò loci peruenerit, ſeſſum eunt, vt cuique libuerit. nulli enim ſtatutus eſt locus in comitio, præterquam quibuſdã magiſtratibus, qui comitiis præſunt. ii verò ſunt Dux, Conſiliarii, & Quadraginta Virorum præſides tres, qui in elatiori ſuggeſtu ſedent, atq; ſoli ius habent referendi ad magnum Conſilium. Poſt hos in mediis ferè ſubſelliis, quæ paulò elatiora ſunt ad parietes comitii poſita, certis ſtatutiſque ſedibus, Aduocatores ſedent, treſque decem virum præſides, ac demum quàm longiſſime à ſuggeſtu Ducis ſunt ſubſellia Auditorum veterum, ac recentium, de quibus omnibus magiſtratibus à nobis infrà dicetur. cæteri verò ciues omnes (vt dicebam) promiſcuè pro animi arbitrio ſedent. ſtatuta deinde hora fores comitii clauduntur, feruntúrq. claues ad ſuggeſtum Principis, & ad eius pedes locantur. tunc ſcriba primus, qui honos eſt nõ patriciorum, maximæ tamen dignitatis, aſſurgit, atq; elatiore loco conſtitutus voce magna pronunciat magiſtratus, quorum ſunt eo die habenda comitia. pronunciatis magiſtratibus, continuo ex eo loco confert ſe ad ſuggeſtũ in quo eſt Princeps, altaq. voce citat magiſtratus, præſides comitiorum quos ſupra memorauimus, vt ad Principem ſeu Conſiliarios, ſi Princeps abſuerit, accedant. iuſſi confeſtim accedunt, ibiq. iureiurando interpoſito pollicentur operam ſe daturos, vt leges comitiorum ſeruentur, pronunciaturoſq. ciuem eum, qui contra decreta aliquid egerit, ac pœna legibus conſtituta punituros. His peractis ad ſua quiſque loca reuertitur, præter vnum ex Aduocatoribus, ac vnum ex præfectis decem virum, qui ad extremam partem atrii ſe conferunt aduerſam Principis ſuggeſtui, ibiq. deſtinatis ſedibus conſident. reliqui

vero

vero Aduocatores in dextro latere comitii, duo verò reliqui decem virum præſides ſiniſtro latere è regione Aduocatorum ſe item locant. Conſimili ratione Auditores veteres & recentes extremo loco comitii, quem dicimus lõgiſſimè diſtare à ſuggeſtu Principis, oppoſitis lateribus conſident, dextro inquam ac ſiniſtro: vt huiuſmodi magiſtratuum conſeſſu vniuerſo ciuium conſilio omni ex parte appoſiti cuſtodes eſſe videantur, ne quis impune quippiam agere poſſit, contra leges & comitiorum decreta. Magiſtratibus hunc in modum diſpoſitis tres vrnæ iuxta Principis ſuggeſtum ſtatuuntur, in quibus condũtur globuli aurei argenteiq. hocq. modo diſpoſitæ, vt in medio ſuggeſtu ſit vna, ex vtroque latere itidem vna, in quarum vtraque triginta tantum ſunt globuli aurei, innumeri verò argentei. in media verò vrna quadraginta tantum globuli conduntur, quorum triginta ſex aurei, argentei verò viginti quatuor: ſuntq. aurei omnes globuli, certis literarum notis inſcripti, quas ſingulis comitiis ſorte educunt, ne qua poſſet ſubeſſe fraus. Locatis vrnis tres Conſiliarii cæteris iuniores è ſuis ſedibus ſurgunt, ac ad extremam partem ſuggeſtus iuxta tres eas vrnas ſeſſum eunt, ea ratione vt ſingulis ſinguli conſiliarii aſſideant. his ita actis & diſpoſitis ſortes ducuntur, atque is ordo ciuium, cuius ſors exierit, conſurgit ex vtroque comitii latere. Per atrium enim quod longum eſt, decẽ ſunt ſedilium ordines diſpoſiti, in quibus pro cuiuſq; arbitrio conſidere ciues ſuprà diximus, vnaq. tantum ſors duobus ordinibut inſeruit, iis ſcilicet qui ex vtroque latere comitii ſibi reſpondent. is ergo ordo, cuius ſoas exierit, magna præconis voce citatur, & ex vtroque latere comitii, eo ordine quo ſorti libuerit,

rit,

rit, consurgitur: ciuesq; eo quo sederint ordine, ad eas se vrnas conferunt, quibus iuxta suggestum Principis constituti Consiliarii assident: ac manu imposita quisque globulum vnum educit: qui si argenteus sit, diuerso itinere ad sedile, vnde surrexerat, reuertitur. at qui aureum eduxerit, confestim Consiliario, qui vrnæ illi præest, conspiciendum tradit: ille diligenter notam agnoscit. illa notæ inscriptio ea ratione est inuenta, ne quisquam efferre domo secum posset aureum, quem manu furtim impositum videretur ex vrna eduxisse, sicq; per fraudem elector fieret. Is ergo cui sors aurei obtigerit continuò ad mediam vrnã se confert, indeq; alium globulum extrahit. qui si argenteus fuerit, impos voti reuertitur ad eundem locum vnde discesserit; sin vero aureus fuerit, suggestum ascendit, atque è regione Principis destinato loco sessum it. secũdus qui eadem sorte vsus fuerit, eodem etiam se recipit, ac itẽ tertius: sicq. deinceps cæteri, quousque nouem fuerint, qui primum electorum ordinem complent, atque ita eo in ordine disponuntur, vt solius ętatis ratio habeatur, pręterea nullius rei. Hoc loco institutum illud minime prætereundum est, illos qui sortis beneficio electores sunt facti, statim alta voce à scriba pronunciari solere, adeò vt omnes audiant: neque amplius facultatem vllam esse cuipiam eius consanguineo, aut affini arcta necessitudine cõiuncto tentandi sortem, qua elector fieri queat: neq; etiã pluribus quàm duobus gentilibus aditus patet ad ordines electorum, quod summa prudentia maiores nostri instituere, vt scilicet ad plures agnationes ac familias hoc munus eligendi perueniat, publicumq. hoc beneficium latius pateat inter ciues: satis enim haberi debet, si ex vna

familia

familia sors duobus contingat, qua publicæ auctoritatis commotes efficiantur. Sed eò reuertatur, vnde nostra diuertit oratio. primus hic ordo electorum ciuium e uestigio vt completus fuerit, è comitio egreditur, simulq; nouem illi se in certum conclaue recipiunt. Hic scriba vnus à secretis Reipublicæ adest: primum electoribus nunciat ea, quæ legibus præscripta in magistratibus eligendis seruari debeant. leguntur item Senatusconsulta, ac cæteræ leges quibus cauetur, ne pecunia corrupti electores, seu quapiam mala arte & fraude eligant, vel, vt rectius dixerim, nuncupent eos, qui competitores futuri sunt, ac suffragiis consilii proponeudi, disponuntur deinde nouem illi electores, pro cuiusque ætate, seniores scilicet digniori loco, prioriq; sede. nullum enim aliud discrimen, præterquam ætatis, inter ciues Veneti esse volunt, quod seditionis nullius aut simultatis vnquam id causa fuerit: neq; à summis philosophis, Aristotele inquam in Politicis, & Xenophonte in Cyri Persarum Regis institutione, opere longè celeberrimo, est prætermissum. Electoribus eo ordine dispositis, nouem item globuli in vrnam coniiciuntur, numeris in quoque notatis, ab vno ad nouenarium. In pagina verò paululum longiore inscripti sunt magistratus, quorum habentur comitia suo ordine. Maximus natu electorum, ex vrna sortem educit. numerus sorti inscriptus inspicitur, ac quotus fuerit numerus, in eo etiam magistratu, qui in pagina illo fuerit numero descriptus, pronunciandi quem voluerit ciuem ius habet. Idem contingit secundo, tertio, ac deinceps omnibus, vt scilicet ducta sorte quisque electorum proprii magistratus beneficio & arbitrio sortis sit pronunciator effectus. Postmodum is,

cui primi magiſtratus ſors obtigerit, eum ciuem pronunciat quem voluerit. Itur in ſuffragia à nouem electoribus. ſi ſex ſuffragia, vel plura tulerit electus ab eo electorum ordine, in eo magiſtratu renunciatur, ac eius nomen in pagina ea oblonga, in qua magiſtratus omnes, quorum habētur comitia, ſunt inſcripti, ab vno electorum ſubſcribitur notæ primi magiſtratus. quòd ſi pauciora quàm ſex ſuffragia tulerit, quod rariſſimè euenit, iterum alius ab eodem electore ptoponitur. atque eadem ratione res deinde peragitur, & ſic deinceps, quouſque aliquis proponatur, qui approbetur ſex electorum iudicio. Idem eligendi modus in ſecundo, tertio, omnibusque aliis ſeruatur, quoad ille electorum ordo in ſingulos magiſtratus ſingulos ciues elegerit. Interim verò dum hæc in conclaui aguntur, reliqui ciues ordinem ſortium in comitio cœptũ non intermittunt. ſed ad vrnas ſe conferunt, prout cuiq; ſedilium ordini ſors contingit: deinde globulos educũt, donec nouem alii ſortem vtramque auream ex vrna extraxerint. hi complent ſecundum electorum ordinem, qui habita (vt dictum eſt) ætatis ratione, & ipſi in conclaue deſtinatum ſeorſum ſecedunt: quo in loco adeſt & alius ſcriba à ſecretis, qui ratione nulla in re diſpari à priore, tum leges ac Senatuſconſulta quæ ſeruanda illis ſunt, recitat palàm, tum ſuo quemque loco collocat: paginamq; defert eiſdem magiſtratibus, eademque ſerie, qua prior illa, quã in conclaui primi electorum ordinis delatam fuiſſe ſuprà diximus. Itidem ſortes ab electoribus educuntur, vt quiſque ſuam educit, à ſingulis pronunciantur ciues ſinguli in magiſtratibus, quorum comitia fiunt, prout cuiuſque electoris ſors tulerit. ac eodem fermè modo poſt hors tertii

nouem

nouem eadem ratione tertium ordinẽ complentes, in priuatum quoque conclaue ſecedunt, in quo eadem adamuſſim obſeruantur. Sic etiam quarti nouem in ſuum, atque hoc pacto explent numerum triginta ſex ciuium. totidem enim fuerant globuli aurei in vrna medio ſuggeſtu conſtituta. Quamobrem ex ſexaginta ciuibus, quibus ex primis vrnis ſexaginta pilulæ aureæ contigere, triginta ſex electores fiunt, in quatuor claſſes diſtributi: quatuor verò & viginti, qui ex media vrna globulos argenteos eduxerunt, ſpe fruſtrati ſeſſum redeunt. Non me latet, per quã arduum eſſe minuta hæc à veterum Romanorum vſu longe remota, literis illuſtrare, ſed potius inepti culpam mihi cenſeo ſubeundam, quàm parum diligentis. ideo minima quæque etiam accurate ſanè à nobis recenſebuntur, adeò vt nihil amplius etiam ab homine diligenti deſiderari queat. Nunc reuertamur, vnde digreſſa eſt oratio. Cũ ergo in quolibet magiſtratu, cuius eo die habentur comitia, à claſſibus quatuor electorum quatuor item ciues electi ſunt, à ſingulis inquam ſinguli: niſi fortè contingat vnum aliquem à duobus, aut tribus ordinibus electorum renunciari, quod interdum accidit, ſed plerunque cuiuſq; magiſtratus quatuor fiunt competitores: in nonnullis tamẽ paruæ dignitatis, ac inferioris notæ magiſtratibus duo tantum fiunt competitores: duæ nanque priores electorum claſſes ius habent eligendi, ac pronunciandi competitores, in illis minoribus magiſtratibus, cum poſteriores claſſes eo iure ſint priuatæ. poſtquam magiſtratuum omnium competitores electi fuerint, ea quam ſuprà expoſuimus ratione, confeſtim electores dimittuntur, neque ſuffragari ea die cuipiam poſſunt, nec etiam comitiis intereſ-

ſe. ac ſcriba magnus, qui (vt dixi) patricius honos non eſt, ſed tamen maximæ eſt exiſtimationis, ex ſuggeſtu magna voce pronunciat competitores primi magiſtratus: ac ſigill-tim recitat, quis, & à quo electorum ordine electus ſit, necnon quo electorum auctore, & in quo ordine vnuſquiſque competitorum nominatus fuerit. Quo mihi in loco illud nequaquam prætereundum exiſtimo, legibus ſancitum eſſe, vt elector ille, quo auctore quiſque competitorum pronunciatus ac electus ſit, veluti fideiuſſor eius habeatur: ac ſi contingat pronunciatum ciuem ſuperatis competitoribus voti compotem magiſtratum eum adipiſci, quem petebat, ac in eo magiſtratu pecuniæ publicæ quippiam auerterit, ac damnatus fuerit peculatus, nec ſoluendo ſit, is elector, quo auctore pronunciatus eſt, in ærarios referatur. igitur alta voce à magno ſcriba pronunciatis competitoribus primi magiſtratus, continuò pronunciati, ſi adfuerint, cum gentilibus quiſque ſuis, ac maxime neceſſariis cognatis è comitio egrediuntur, & in cõclaue deſtinatum ſe conferunt. ibiq; opperiuntur, donec illius magiſtratus habeantur comitia. His peractis idem magnus ſcriba omnes admonet, diuinis atque humanis legibus vnumquemque teneri, vt ei ſuffragetur, qui omnium optimus ac Reipublicæ vtiliſſimus fore videatur: deinde primum competitorem nominat, à primo ſcilicet electorum ordine electum, pro quo in ſuffragia eundum ſit. continuò iuuenes tot conſurgunt, vt vnicuiq; ſediliũ ordini bini inſeruiant. Hi vrnas quaſdam manibus geſtant, miro artificio inter ſe coagmentatas, exterior eſt viridis, interior alba, vnico fornice ſuperius tectæ: in quem cum manum inieceris, liceat tibi in vtrum volueris ſuffra-

gium

gium demittere: cum tamen nullus, etiam qui adsit, ac diligenter inspiciat, dignoscere queat, in utram urnam suffragium siue calculum conieceris. nec fabis suffragantur, sed pilulis quibusdam linteis, ne qua ratione ex sono, quē cadentes in urnam fabæ facturæ sint, dignosci possit, in utram urnam calculus sit iactus. nam maiores nostri maximè Reipublicæ conducere existimauere, si libera iudicia fierent: iccircoque summam operam dedere, ut suffragia quàm occultissima essent. Iuuenes ergo illi cum suis quisque urnis inuicem coagmentatis ad sedile suum concedunt, ac cuique ciuium eo quo sederunt ordine, urnas offerunt. quilibet uero ciuis palàm ostenso calculo manum in fornicem imponit, ac in utram uoluerit urnam, cum demittit: si suffragari uelit, in interiorem albam: si uero refragari, in exteriorem uiridem. simul in unoquoque sedilium hac ratione atque eo quo diximus modo, in suffragia itur. Quo fit, ut breui admodum temporis spatio ab uniuerso conuentu ciuium suffragatum sit. tunc urnæ deferuntur ad suggestum Principis, ibique collecta suffragia effunduntur in duo uasa patula, ea uidelicet quæ fuerunt in urnis albis, & quæ fauerint, in uas candidum. at quæ in uiridibus urnis collecta sunt suffragia, quibus repellitur competitor ille ab eo magistratu, itidem in uiride uas coniiciuntur. Deinde ad Consiliarios numeranda deferuntur, inter quos medius sedet Princeps. candidi uasis suffragia, competitori fauentia, ab eis Consiliariis numerantur, qui dextro Principis latere assident. At collecta in uase uiridi, quæ scilicet refragantur, ab his qui ad læuam Principis sederint, recognoscuntur. scribæ publici Consiliariis adstant, statimque perscribunt nume-

rum

rum suffragiorum. Interea dum primi suffragia recensen tur, eadem ratione pro secundo in suffragia itur, qui à secunda electorum classe fuerit electus. deferuntur itidem suffragia ad Consiliarios. numerant illi, scribæ autem numerum suffragiorum scriptis mandant. sic pro tertio, ac demum pro quarto, si tot fuerint competitores, in suffragia itur. Numeratis suffragiis, is qui plurima tulerit, dummodo dimidia excedant, pronunciatur electus à magno scriba, quum peractis omnium magistratuum comitiis consilium dimittendum est. Sin autem eius magistratus competitorum nullus plura suffragia quàm dimidia omnium tulerit, præteriti hi omnes habentur, differturque electio ad altera comitia. Post primi magistratus comitia peracta pronunciantur nomina electorum in secundo. discedunt in conclaue competitores cum gentilibus ac cognatis. At illi qui conclusierant, primorum scilicet competitorum gentiles atque cognati, in comitium redeunt. Eadem ratione nulla in re dispari à priori, eodem ordine itur in suffragia pro secundi huiusce magistratus competitoribus. atque item numerantur à Consiliariis. is electus habetur, qui suffragiis alios superauit, dummodo plura dimidiis sint. sic pro tertio, item deinceps pro quarto, hoc demum in omnibus aliis magistratibus seruatur. Comitiis confectis, electorum nomina magna uoce pronunciantur à scriba magno, postea dimittitur consilium: neque omnino ultra solis occasum protrahi comitia queunt. Quòd si ea solis occasus interceperit, statim renunciatur, qui ad eam horam fuerint electi: eorum, qui restant, nulla ratio haberi potest. Itaque beneficio, quod eis cùm sors, tum electorum classes attulerant, exclusi tem

pore,

pore, minime frui queunt. fuitque hoc summa ratione decretum. nam haud facile factu esset, si res in noctē protraheretur, vt tam magna ciuium multitudo à magistratibus, qui comitiis pręfecti sunt, in officio contineri posset, vt tenebris fauentibus non aliquid contra leges agerent. iccircò maiores nostri sapientissimi viri, qui eximia prudentia, & animi solertia omnia prospexisse videntur, statuere vltra solis occasum comitia ne protrahi liceret, neve vllo pacto lucernam vllam in atrium illud inferri, dum comitia haberentur. Hæc est omnis comitiorum habendorum ratio. in qua minime est prætereundum, ita inter ciues distribui magistratus, vt tamen duo eiusdem gentis, aut etiam consanguinei maxime necessarii, in eodem magistratu esse non possint. Quemadmodum neque iisdem comitiis duo gentiles, aut agnati, maxime necessarii, sortis beneficio electores esse queūt, vt suprà ostendimus. quod summa quidem ratione statutum est, vt scilicet ius publicę potestatis ad plures pertineat, non autem ad paucos necessarios contrahatur. nam hi potestatem adepti moliri aliquid facilè possent, rempublicamq; turbare. plurimi pręterea, honorum facti expertes, rempublicam oderint, rebusque nouis studeant, necesse est. Eam verò rempublicam quam pars ciuium, eaque magna non probat, diutius consistere posse, non videtur esse valde sperandum. magis autem reipublicæ proprium nihil prorsus est, quàm publicam potestatem ad plures pertinere: nam cum Respublica ex iis planè ciuibus constet, quos inter sum̄a sit æqualitas, vt in honoribus adipiscendis dispares sint, minimè conuenit. Etenim paucorum statū, quem Græci ὀλιγαρχίαν dicunt, facilè constituunt, qui ius publicum contrahunt

ad pau-

ad paucos necessarios. Quamobrem in republica Veneta ita magistratus inter ciues distribuuntur, vt quoad fieri possit, omnes familię agnationesq; honorum, munerumque Reipublicæ sint participes: ea tamen ratione, vt non quiuis, sed hi tãtùm viri, qui & probitate & prudentia excellunt, Rempublicam administrent, ac muneribus publicis fungantur. Prior illa institutio populare quiddam sapit: altera verò optimatium gubernatione. quare luce clarius intueri licet, omnes rectas gubernationes ciuitatum in hac vna Repub. esse commistas. nam quamuis hoc magnum consilium speciem quandam referat popularis status, nihilominus in eo perspicitur commistam esse rationem optimatium gubernationis cum populari. nam sorte eligi magistratus, populare est, in eo enim statu ciuitatis iustum atque æquum æqualitate Arithmetica metiuntur: atque ita reputant. quum vnusquisque è populo vnus sit ciuis, & liber, ac paribus paria debeantur, vnumquemque ex populo pari iure ac commodo frui debere in Republica: neque esse causam, cur alius minus alio magistratus consequi possit. quumvero omnes simul nequeant imperare, sed per vices, ęquum esse existimant, vt res sorti committatur, vtque imperent ii, quibus illa fauerit. Contrà in paucorum potentia, quæ aberrat à Repub. optimatium vsu venit. quippe arbitrantur, cum imparibus imparia debeantur, diuitesq; superẽt alios ciues copia rei familiaris, eis quoque supremos honores deberi. in quo vtrique falluntur, longeq; à vera ratione recedunt, licet verisimili nitantur. nam quod inquiunt, paribus paria, aut imparibus imparia deberi, rectè statuunt. In eo verò, quòd paritatem priores numero tantum, posteriores imparitatem solum

lum diuitiis metiuntur, proculdubio perperam iudicant. Etenim qui numero pares sunt, aliqua in parte pares sunt non omnino pares. Et qui diuitiis impares, non omnino impares censendi sunt, sed aliqua tãtùm ratione impares. Verùm cum ciuilis societas ad bene viuendum sit instituta, virtus sola discrimen hoc efficit. his ergo qui virtute præstant, tanquam imparibus ac potioribus, supremi etiã honores in republica debentur: æqualibus verò virtute ac ciuili industria æquales etiam honores. hic modus, hęc norma optimatium est. Sicuti ergo populare est, vti sorte in electoribus constituendis: ita est optimatium, vt is qui virtute præstare iudicio consilii existimatus fuerit, potior habeatur, ac reliqui repulsam ferant, qui indigniores habiti sint. Qua ex re facile perspici reor, in hac comitiorum habendorum ratione commistam esse cum populari specie optimatium formam: eo tamen temperamento, vt id quod est optimatium, superet rationem popularem. nam sors in electoribus tantùm constituendis dominatur: cuius potestatis nequam etiam homines reipublicæ absque detrimento compotes esse queunt, parq; ius habere cum optimis ciuibus. at in mandandis honoribus nil sortis est, totum in electione & iudicio positum est. Quo in loco non omittendum illud institutum censeo, in comitiis magistratuum, qui exigunt viros præcipua quadam bonitate ac solertia prẹditos, quatuor ordinibus electorum, de quibus supra memini, senatum velut quintum ordinem explere. nam dum ordines illi in conclauibus ad hoc munus destinatis eos pronunciant, quos voluerint competitores, si fiant comitia cuiuspiam horum, quos dixi, magistratuum, cogitur Senatus in minus atrium: ibiq́ue vnicuique Se-

 natori

natori licet eum, quem voluerit, in certis illis magiſtratibus nominare, pro quibus in ſuffragia itur. at is qui plura attulerit, pronunciatur electus Senatus ſcrutinio, fitque quintus competitor. quamobrem liquidò apparet, præſtantiorem eſſe in noſtra Republica formam optimatium, quàm ſtatus popularis. Cæterum huiuſcemodi comitiorum modus, ac ratio ſatis hactenus diligenter à nobis expoſita eſt. Accedamus ad eam Reipublicæ partem, veluti in fidibus ad conſtituendam διάπασῶν conſonantiam vox grauis proportione quadam acutæ reſpondet, ſic etiam ſpecie quadam regia parti populari reſpoudeat, ac demum in vnum concentum optimæ Reipublicæ, iniectis mediis magiſtratibus, coaleſcat.

Liber Secundus,

NVLLVS est, qui ignoret Principem in vrbe Veneta personam regis, ac speciem regiæ gubernationis præseferre. ideo non absq; ratione, postquam is à nobis conuentus ciuium est descriptus, qui populi formam habeat, si non satis pro rei ipsius dignitate, pro tenuitate tamen nostra non indiligenter: sequitur vt explicare aggrediamur, qua ratione ducti maiores nostri, optimi atque sapientissimi homines, Principem vnum rei publicæ preesse voluerunt, tum verò, quibus temporibus ac qualis fuerit huius Principis præficiendi origo. Neminem puto latere, id quod à nobis sæpius hoc toto opere est repetendum, ciuitatem ciuilem quandam societatem esse, quæ per se sufficiat ad bene beateq; viuendum. Omnem verò societatem vnitate quadam contineri, quis ambigat? contrà autem distractione solui. Quo effectum est, vt discordia ciuiliq́ue dissidio, maximæ & opulentissimæ ciuitates breui corruerint, funditusq́ue euersæ sint. vnitas verò commode contineri non potest, nisi ab vno, qui multitudini ciuium ac vniuersis magistratibus, quibus certæ quædam functiones sint demandatæ, præsit, atque multitudinem quodammodo diffluentem colligat,

atque in vnum conciliet. quod philoſophi ſummi ac præcipui naturæ indagatores, cum in vniuerſi conſtitutione, tum etiam in microcoſmo hoc, id eſt animali, animaduertere. Nam perſpexerunt in hac rerum vniuerſitate multos ac difformes motus, prout ſcilicet vniuſcuiuſque natura fert, ab vno cœleſti, ac diuturno contineri: omnes etiã cauſas ab vna prima omnium cauſa: demum in vno animali plurima ac longe diuerſa membra, quorum functiones variæ difformesq́; ſint, vna tamen amica & vnico membro, corde ſcilicet, comprehendi, atque in vnitatem quandam colligi. pari propemodum ratione multitudo ciuiũ ni ita fuerit legibus inſtituta, vt vnum quempiam præſidẽ velit, cui bonum commune omniũ, ac vnionis ciuilis conſeruandæ cura præcipue incumbat, quò vniuſcuiuſque ciuis, tum priuati, tum magiſtratu fungentis. actiones, tanquam ad vltimum finem & præcipuum referri debent; nimirum diutius non poterit conſeruari, ſed in diuerſas partes diſtracta decidet. quod vt nullius ciuis culpa aut iniuria contingat, ex ſingulorum quidem ſedulitate circa proprium, priuatumq́; munus accidere neceſſe erit, cum commune bonũ nulli præcipuè ſit demandatum. age rem ſpectemus in rei frumentariæ præfectis. hi potiſſimum in hãc curam incumbent, vt opera ſua magna frumenti copia ex omnibus partibus inuehatur in vrbem, ſitq́; tritici annona vilis. At hoc fortaſſe publicis vectigalibus officiet. Naualis quoque rei pręſides, quod pulcherrimum habemus non diſſimili ratione maxime ſtudebunt, vt quamplurimas triremes ædificent, omnibusq. bellicis & nauticis inſtrumentis exornent egregiè, atque pecunias publicas vndique coactas in eum vſum expendant: ex qua forſitan ſedulitate

dulitate

dulitate reliqui redditus publicis, & reficiendis arcium & oppidorum mœnibus, & custodibus regionum satis esse non poterunt. quamobrem solutis compagibus Respublica distracta dilabitur, non vitio, sed studio ciuium, dũ quisque perquam egregiè munus suũ obire studet. quòd si hisce incommodis effici videtur, vt operæpretium sit boni communis curam alicui præcipuè demãdare, cuius nullum sit certum quoddam officium, sed solum moderetur, & dirigat cuiusque functionem ad commune bonum, & ad reipublicæ unionem: pluribus æquè hoc negotium cõmitti non reor expedire ciuitati. Etenim id, quod pariter plures curant, omnes pariter negligunt, vt inquit Aristoteles, neque si quid perperam agatur culpa, potest in vnũ quendam præ aliis conferri. vt interim omittam æmulationem ac simultates, quæ inter pares plerunq; esse solẽt. sin verò vnus huic rei præficiatur, qui temporaneum hũc magistratum gerat, vtputa annuũ aut semestrem, non autem quoad vixerit: hic nimirum bene secum agi putabit, si tantisper Respublica fęliciter agat, donec defunctus fuerit magistratu, securus quid postmodum sit euenturum, ac quo res casura sit. Quare contigit, vt male plerunque res cedat. Id quod certissimo experimento compertum esse potest, à plerisque rebuspublicis sumpto, quæ hoc gubernationis genere nostris temporibus vsæ sunt. Ideo à nostta ciuitate sapientissime institutum fuit, vt in hac republica constitueretur quædam species regiæ gubernationis, adeò legibus temperata, vt quouis incommodo ac periculo, quæ reipublicæ imminere possent, amoris, vtilitate verò & commodo, quod regia gubernatio habere solet, ascito; nihil relictum esse videretur, quod esset desideran-

ran-

randum, ac ſimul rempublicam liberrimam, & regem præ ſidem haberemus. Vnus ergo Princeps eligitur, qui etiã habet Ducis nomen. is quoad vixerit, reipublicæ præeſt: præcipue curam boni communis habet; quo maxime ciuitates contineri ſuperius à nobis efficaci ratione probatum eſſe reor. Huius nulla certa functio tamen eſt in vniuerſa Republica, cuius expers eſſe debeat. hic cum vnumquemque priuatum, tum etiam quoſcunque magiſtratus ita debet in officio continere, atque ea ratione moderari, vt veluti quadam harmonia omnia conſonent communi bono, atque ad vnionem ciuilem referantur: ne qua ſcilicet functio aut nimia ſedulitate magis quàm opus ſit intẽta, aut negligentia remiſſa vtilitati communi officiat. hoc igitur eſt Principis munus, vt tanquam in quadam reipublicæ ſpecula poſitus conſpicetur, quid vnuſquiſque rerũ agat, eorum prçſertim qui publica auctoritate ornati fuerint: ac ſi quem perſpiciat, qui officio ſuo deſit, accerſitũ coram vniuerſo collegio verbis primùm caſtiget, ac ſi res ita tulerit, adhibitis Aduocatoribus, ſeu X virum præfectis, mandet culpam eius dignoſci, ac de conſilii ſententia puniri. Ipſe quoque Dux ſi velit, tum Aduocatoris, tum præfecti decem virum auctoritate vti poteſt, atque de cuiuſque crimine, & de mulcta infligenda ad conſilium referre. Id quo more fieri ſoleat, infrà docebimus, quum de iudiciis criminum agemus. Eam enim Princeps obtinet poteſtatem, vt in quouis ciuium collegio ſeſe adiungere collegam poſſit magiſtratui præſidi, parq; cum aliis præfectis ius habeat: vt hac potiſſimum ratione omnibus conſulere queat. verùm poteſtas hæc adeò eſt legibus cõtracta, vt nihil ſolus poſſit, aliis magiſtratibus adiunctus

non

non amplius auctoritatis obtineat, quàm quiuis vnus eorum, qui eo magistratu funguntur. Quin etiam magistratuum ius adeò modicum est, vt nullus quamuis summus sit, quidquam statuere possit, quod alicuius momenti haberi debeat, nisi de consilii sententia. sed de his suo loco luculenter dicetur. In quouis præterea consilio Princeps vnius tantùm suffragii tanquam vnus ex illis ius habet. in magno item consilio in conuentu omnium ciuium dum comitia magistratuum fiunt, neque gentili, neque consanguineo competitori suffragari potest, verùm eodem parique iure cum omnibus vtitur. Ex his igitur puto quemcunque facilè intellecturum, Venetorum Principi omnem ademptam esse facultatem Principatu abutendi, & pro tyranno se gerendi. Quæ res diuturna, vetustissimaque consuetudine, à primis originibus vrbis ad hęc vsque tempora perducta, adeò inoleuit, ac confirmata est, vt nihil minus vrbi Venetæ timendum sit, quàm Principem rei publicæ libertati vllum vnquam negotium facessere posse. Verùm enimuero, cum maximos labores, atque ingentem sollicitudinem animi ni aliqua tanquam merces adderetur, vniuersi reiecturi essent, potestatis dispendium Principi repensum est, adhibitis honore, dignitate, ac specie regia. Nam ornatus corporis regius est, purpurea enim veste aut aurea semper vtitur. Capite gestat velamen linteum pro regio Diademate: id supra gestat capitium purpureum, limbo aureo ornatum, cuius pars, quæ occiput tegit, in cornu formam assurgit. sedem in suggestu habet veluti regiam. omnes ciues tum priuati, tum magistratum gerentes, detecto capite, ac stantes, sedentem Principem alloquuntur, honoris hac tempestate præcipuum signum.

gnum. Nulli Princeps aſſurgit. publicæ literæ omnes ſub nomine ipſius prodeunt, obſignanturque. Orator quiuis, prætor, præfectus, aut quilibet alius, qui ad Senatum ſcribere voluerit literas, ad Principem deſtinat: decretorum, legum, ac Senatuſconſultorum promulgationes nomine Principi fiunt. Nummi omnes tam aurei, quàm argentei cum nomine, atque imagine Principis excuduntur. Tandem vt paucis abſoluam, vbiq; regis ſpeciem intueri poſſis, poteſtatem nuſquam. ſapientiſſimè hoc quidem in Republica Veneta, vt cætera omnia, conſtitutum fuiſſe, nullus ſanè mentis inficiari auſit. Nam hac honoris mercede laborioſum alioquin Principis munus rependitur, quod ſolum virtutis præmium eſſe vulgus prædicat, & ſummi Philoſophi prodidere. Ex quibus Ariſtoteles in Ethicis inquit. Quum hi qui rectè & ſanctè magiſtratum gerunt, non ſuæ ſed aliorum vtilitati conſulant, nulla alia ratione æquum eis præmium tribui poſſe, præterquam vt honore alios antecellant. Præterea huiuſce Principis dignitas in primis facit, vt omnes ciues & caſtigationem eius maximè vereantur, & iniuncta munera maiori ſedulitate perficiant. Adiuncti ſunt Principi ſex Conſiliarii, ex ſenis tribubus, in quas diuiſa eſt vniuerſa ciuitas, delecti ex ſingulis ſcilicet ſinguli. hi octimeſtrem magiſtratum gerunt, perpetuoque aſſident Principi. omnia cum Principe audiunt, nullæ literæ publicę exeunt, niſi ex ſententia quatuor Conſiliariorum, qui etiã nomina ſua literis aſcribunt, non his tamen quæ prodeũt, ſed illis quas ſcribæ reipublicæ primum ſcripſerunt, atq; poſt exempla edita ſeruant. in qua quidem re illud haud quaquam eſt prætereundum, haſce literas, quę non ex de-

creto Consilii, sed iussu Principis & Consiliariorum datæ sunt ad quempiam, vt res parui momenti, modicę esse auctoritatis. sanè illud sępius nobis repetendum est, omne ius, omnemq; potestatem consiliis esse duntaxat attributam: nullum verò magistratum per se amplam potestatē obtinere. sed de Consiliariis infrà dicetur. nunc ad Principem, seu Ducem, quidem oratio redeat. Hac igitur specie regia Principi adfixa, quoniam plerunque contigerat, vt priuatæ opes satis non essent ad tuendam eam dignitatem, atque ad eum locum honestandum, ex publico ærario constituta sunt in singulos annos Duci, tria millia & quingenti aureorum nummum, ac ne fortasse quisquam paulo auarior in rem familiarem, neglecta dignitate atque vtilitate publica, eam pecuniæ summam conuertat, iniuncta sunt illi munera quædam, quæ suis impensis obeat, suæq; ipsius dignitati & vsui Reipublicæ consulat. quæ si vt pecuniis parcat, negligat, hæredibus adeò ingens pecuniæ mulcta est imposita, vt dū rei familiari augendæ Princeps studere uelit, & hæredibus prodesse, magnam eius iacturam faciat, si ob auaritiam dignitati suæ desit; hæreditariam quandam præterea ignominiam & dedecus posteris relicturus. Complures stipatores alit, inermes tamē: sericis vestibus semper vtitur: domum habitat aulæis mirifice instructam: supellectilis argenteæ copiam habet, cęteraque id genus, quæ Principi viro conueniunt. Singulis annis quater prandium parat, sexaginta & amplius ciuibus, laute atque opipare instructum. qua in re peruetustum Lacedæmoniorum morem atque Cretensium (quorum respublicæ illustres fuere) moderatum tamen, maiores nostri in hanc nostram rempublicam transtulere. Nā

quia ſummopere conducebat ad beneuolentiam ciuium conciliandam, conuentus ciuiũ frequens, conuiuia quædam publica impenſis ærarii fieri voluerunt, tum Lacedæmonii, tum Cretenſes: ad quæ cum ciues conuenirent, & vnuſquiſque facilè quemuis dignoſcere poterat, & neceſſitudine quadam arctiori ex conſuetudine illa communi inuicem vinciebantur. verùm cum omnes promiſcue cõuenirent, neceſſe erat plerunque in conuiuiis illis turbas, ac tumultus excitari: quumq; ii, quorum ea cura erat, pro ſe quiſq; ciues laute excipere vellet, pecuniæ publicæ magnam iacturam faciebant. Quapropter correctione quadam modoque adhibito vetus illud inſtitutum etiam ad Venetos deductum eſt, omneq; id negocium principi demandatum. Quater ergo ſingulis annis ciues à Principe adhibentur, lautis ſanè ſed non inuidioſis epulis. nec vnuſquiſque promiſcuè accedit, ſed hi tantùm quos princeps aſciuerit, præter Conſiliarios & Aduocatores, præfectos quadraginta virum, ac decem virum præſides, qui iure quodam eorum magiſtratuum ſemper conuiuiis principum interſunt. cæteri ciues omnes inuitati accedũt. Hac autem ratione quatuor hæc conuiuia diſtributa ſunt, vt ſeniores digniore ſq; ciues inuitati, circa brumam die diuo Stephano protomartyri dicato ſummo mane conueniant in ædes publicas, habitationi Principum deſtinatas, ac ſolenni pompa domo Principem deducant in ędem diui Marci: ſimulque ibi ſacris interſint, quibus peractis ad ædes ſuas Principem reducant, ibiq; ſimul epulentur. Aprili etiam menſe die Marci Euangeliſtæ, cuius numen Veneti præcipuum habent, & quem patronum ſibi aſciuerunt, poſteaquam corporis eius reliquiæ ex Alexandria,

illuſtri vrbe Aegypti, Venetias delatæ ſunt, ciues ætate & dignitate minores inuitati à Principe, eodem more ac põpa celebratis ſacris, ad Principis prandium ſe conferunt. Aſcenſionis quoque die feſto, quo die nundinæ Venetiis fiunt, adhibentur à Principe hi, qui virilem ætatem attigerunt. Hi item ſummo mane deducunt domo Ducẽ, vnaq́ue cum eo nauem conſcendũt quàm ornatiſſimè ad hos vſus conſtructã, quam Veneti Bucentaurum vocant: poſt quam verò æſtuaria ſunt egreſſi, cum primum liberum apertumq́ue mare intueri licet, antiquorum Pontificũ beneficio, qui hanc rem publicam pro rebus quamplurimis fortiter & egregiè geſtis contra communes nomines Chriſtiani hoſtes, honeſtare voluerunt, Princeps iacto anulo aureo in mare, inquit totidem ferè verbis, ſe in ſignum veri perpetuiq́ue imperii eo anulo mare deſponſare. his adduntur ab vrbis præſule cærimoniæ quædam, quibus peractis deſcendunt in ædem diuo Nicolao dicatam, vetuſtam ſanè, & quæ in littore condita eſt, quod mare ab æſtuariis diſterminat. ibi ſacra myſteria celebrantur, quibus rite peractis, conſenſa rurſus naui, Venetias reuerſi, Principem domum reducũt, ſimulq; conuiuantur. Quarto epulæ pertinent ad iuuenes ciues, qui duodecimo Calendas Iulias die dicata Vito & Modeſto Martyribus, ſolenni pompa cum Principe ad eorum Templum accedũt, quod quidem Templum vltra riuum magnum, qui vrbẽ mediam diuidit, eſt ſitum, qui qhidem riuus ponte iungitur ſupra triremes ædificato. pro temporis ratione, ne immenſo ferè circuitu iter illud conficiendum ſit. Templũ igitur inuiſunt, ſacris interſunt, ac demum à Principe domum reducto lauto ſanè excipiuntur conuiuio. Atq; ad

 has

has epulas frequenter adhibentur ſaltatores, mimi, cantatores egregii, qui conuiuas oblectent: intermiſcentur interdum ludi nonnulli, quibus mirifice ſpectatores tenentur. ſic igitur vetus illud inſtitutum in Venetam rempublicam conceſſit, moderatum tamen. nam hac ratione euiuſcunque ferè ordinis ciues, pares tamen cum paribus, ad epulas accerſuntur, ſicq. cum dignitati Principis, tum etiã maximè conciliandis inuicem ciuibus egregiè conſultum eſſe videtur. Cæterum, quoniam ciues patricii ſingulo quoque anno hiſce epulis honeſtari non queunt, ne vllus præteritus videatur, veteri inſtituto ac lege conſtitutũ eſt, vt hyeme vnicuique ciui, qui in maiori conſilio ſuffragandi ius habeat, à Principe mittantur quinque marinæ anates, veluti conuiuii quædam publici portio, quod etiam ad conciliandos ciues Duci non parum adiuuare cenſeri poteſt. hiſce impẽſis inſumitur magna pecuniæ pars, quę ex ærario Principi quotannis numeratur. Quo fit, vt etiã ſi propter auaritiam velit, nequeat tamen Dux vllis auaritiæ ſordibus fœdare dignitatem, atque amplitudinem loci quem tenet. Hoc loco quoniam ferè omnis poteſtas, atque auctoritas Principis eſt à nobis explicata, referre operæpretium eſt, quo initio quibusve temporibus Ducis huiuſce creandi Venetiis conſilium initum fuerit: ac demum, quænam ſit ratio comitiorum in Duce eligendo. A prima ſtatim vrbis origine cum nobiliſſimi quique Venetę prouincię ciues, Aquileia, Altino, Concordia, Opitergio, Patauio, ac pleriſque aliis vrbibus ampliſſimis atq; opulentiſſimis, Hunnorum impetu euerſis, qui rege Attila Duce maximam Italiæ cladem attulere, in ea ęſtuaria maris Adriatici cõueniſſent, in quibus poſtea Veneta vrbs

con-

condita est, ac in vicinioribus patriæ locis, quam liquerãt, vnusquisque sedes suas posuissent, ædificata fuere circiter duo & viginti oppida, partim in littore, eo, quod interiora æstuaria claudit, partim in tumulis quibusdam, qui ex æstuariis eminebant. ac primis initiis cum ea oppida, neque per se satis munita essent, neque nauigiorum copia alicui oppido tanta suppeteret, vt piratis ac prædonibus pro se quisque obsistere posset, optimum fore censuere, si de omnibus in commune consulerent, cum omnium eadem etiam fortuna esset: ac communi consilio prospicerent, cum annonæ, tritici, vini, frugumque omnium, quæ victui necessariæ sunt, tum maximè propriorum larium securitati: ne quam iniuriam seu detrimentum acciperent à piratis, quibus nondum satis oppidis munitis expositi erant. Quamobrem cum prius vnumquodque oppidũ præfectum ac præsidem sibi ex suis ciuibus delegisset, quẽ Tribunum vocabant, constitutum est inter omnes, vt certis diebus Tribuni hi conuenirent, ac de re communi decernerent. Paulò post vsu compertum est, cum vlli nemini præter cæteros cura hæc incumberet, ac propterea multa incommoda paterentur, commodissimam & vtilissimã rem omnibus fore, si vni cuipiam communis boni procuratio demandaretur, quem omnes alii uti Principẽ agnoscerent. Itaque decretum est omnium oppidorum consensu, vt Dux seu Princeps vnus eligeretur. huic principio constituta est sedes in oppido Heraclea nuncupato. situm id erat in intimis æstuariis, in insula quadam iuxta Plauis fluminis ostium, quæ nostris temporibus alluuione fluuii continenti coniuncta est. Postmodum verò cum locus is non satis idoneus videretur: nam cum in recessu eo esset,

sæpe-

ſæpenumero priuſquam mali fama eò perueniſſet, piratæ iam intra æſtuaria penetrarant, ac vel imprudentes oppidanos oppreſſerant, vel nauigia diripuerant: iccircò ſtatuerunt ſatius fore, Principem relicta Heraclea Melamochum cõcedere, oppidum in medio littore ſitum, ex quo Dux facilè pręſentire poſſet, ſi quid inſidiarũ à piratis strueretur, ac paruo negotio adeſſe vbicunq; opus fuiſſet. Demum quo tempore Pipinus cladem & ſeruitutem initiis illis & quaſi elementis Venetæ vrbis minabatur, cum omnes Riuoaltum ex omnibus oppidis conceſſiſſent, Principis etiam ſedes eò loci tranſlata eſt; quo cunctis oppidanis conuenientibus in eam amplitudinẽ, quam cernimus Venetiæ excreuere. ſic igitur perpetuo quodam tenore à primis ſtatim vrbis originibus vnus Princeps reipublicæ Venetæ præfuit. primi illi aliquanto maioris auctoritatis fuere. poſtea verò vſu docente paulatim ſanctioribus inſtitutis, ac legibus poteſtas Principis ad hanc, quam cernimus, temperationem deducta eſt. Ratio verò eligendi Ducis, qui priori vita functo ſucceſſurus ſit, primum quidem ſimplex fuit, nam cum maiores noſtri ſingulari quadam bonitate prædìti, atque ab ambitione penitus alieni eſſent, vnuſquiſque pro ſe eam ſolicitudinem recuſabat. quapropter acclamatione populi, is qui omniũ optimus ac prudentiſſimus haberetur, Princeps renunciabatur. Poſt prima ea tempora aucta ciuitate & populo ampliore effecto, inutile fore reipublicæ viſum eſt, ſi temeritati atque auræ populari res tam magna committeretur. decretum itaque eſt, vt eligerentur vndecim viri omnium probatiſſimi, qui creandi Ducis poteſtatem haberent. deinde quum aliquantum ſimul cum imperio etiam ambitio ex-

creuiſ-

creuiſſet, inſtituta ſunt noua quædam atque inuſitata comitia, ac perplexa quædam Ducis eligendi ratio inuenta. hanc nos, ne quid incœpto operi deſit, paucis exponemus. Defuncto Principe ac iuſtis piè, honorificeq; perſolutis, Conſiliarii, qui interregni illius tempore ſe in ſedes publicas habitationi Principis deſtinatas cõtinuo poſt Principis obitum receperunt, magnum conſilium vocãt. in eo primo poſt interitum Ducis conuentu, ea ratione comitiorum quàm ſuprà narrauimus, quinque ciues creantur, qui defuncti Principis res geſtas diligẽter ſcrutari debeant; ac de conſilii ſententia, ſi quid ab eo cõtra leges ac decreta ſit factum, reſcindant. ſi à quopiam etiam munus acceperit, ac ſtatutæ pepercerit impenſę, ea quinque hiſce referentibus itrogatur hęredibus à conſilio mulcta, quam leges iuſſerint. Pecuniaria ea eſt. eaque ſumma æris de hæreditate Principis publicatur, atque in ærarium refertur. Eiſdem comitiis eliguntur quinq; alii ciues, qui eodem momento quo renunciati ſunt, recipiunt ſe in conclaue comitio adiunctum: neque inde diſcedunt antequam inter eos re conſultata, ſtatuãt quid ipſis de poteſtate Principis detrahendum, aut addendũ videatur. Re inter eos diſcuſſa, iterum cogitur conſilium, quo coacto egrediuntur illi è conclaui, (nam prius non licet) ac ſuam quiſque ſententiam ad conſilium refert de Principis iure, atq; vniuerſis ciuibus diſceptãtibus ſuffragiis decernitur, id quod maximè reipublicæ vſui fore viſum fuerit. Id decretum inter leges, quas Principes ſeruare debeant, ſtatim refertur. conſtituta Principis poteſtate, poſtridie initur perplexa illa comitiorum ratio, quibus Princeps creari ſolet. cõueniunt ciues omnes, qui triginta annos exceſſerint. nam

iuniores eaque ætate minores veteri Reipublicæ instituto ad ea comitia non admittuntur. numerantur deinde vniuersi ciues, ac totidem globuli in vrnam coniiciuntur, quot ciues fuerint. ex his triginta sunt aurei, cæteri omnes argentei ea vrna statuitur ante suggestum comitii, vbi Consiliarii consident. adstat vrnæ puerulus, qui sortes educat. subsella ciuium vocantur. ad eam vrnam accedũt omnes eo, quo sederunt, ordine, nullus tamen quod in aliis comitiis fieri consueuit, in vrnam manum imponit, sed puer qui astat, pro singulo quoque globulum vnum educit. Ii, quibus argenteus obtigerit, statim egrediuntur è comitio. at is cui sors fauerit, educto aureo globulo, à scriba alta voce pronunciatur. Continuo ille in certum conclaue secedit: eius verò gentiles & consanguinei omnes arcta necessitudine coniuncti ex suo quisque loco assurgit: vniuersiq; in partem atrii concedunt. numerantur ibidem, ac totidem globuli argentei ex vrna estrahuntur: exceduntque hi ex comitio, hoc pacto triginta, quibus sortis beneficio aureus globulus obtigerit, diliguntur ex vniuerso ciuium cœtu. quo peracto consilium dimittitur. Postquam omnes discessere, triginta illi è conclaui egrediuntur, ac coram Consiliariis denuo sortem subeunt, ita vt nouem quibus sors fauerit electores fiant, cæterisq; dimissis in conclaue secedunt, huic muneri destinatum: ibiq. soli concluduntur, nullo prorsus, ne ministro quidem admisso: nulli copia fit eos alloquendi, neque inde discedere possunt, priusquam quadraginta viros elegerint: nullusq. referri potest ab eis electus, nisi sex suffragia tulerit. quo fit, vt quatuor refragantibus nullus electus pronunciari queat. quum primum quadraginta hosce viros

ros

ros elegerint, per internuncium custodem ac ianitorem publicum certiores Consiliarios faciunt se munus suum obiisse. euestigio Consiliarii, nisi hora diei fuerit valde intempestiua, consilium magnum vocant. Postquam ciues omnes in curiam conuenere profertur syngrapha ex conclaui, in qua nomina descripta sunt ciuinm electorum. Ac scriba primus ascenso suggestu magna voce pronunciat quadraginta designatos ciues. horum quisque si interfuerit, cum primum audierit se pronunciari, à loco vbi consederat su rgit, & ad suggestum Consiliariorum, indeque in conclaue destinatum concedit. sin autem eorum quispiã absens fuerit confestim ab vno ex Consiliariis, item ex quadraginta virum præfectis, vel per totam vrbem conquiritur. Iuuentus primum ab iisdem magistratibus in comitium, deinde in conclaue ad collegas deducitur, nulla interim aliquem conueniendi aut alloquendi data facultate, ne vlla ambitioni occasio, aut aditus in his comitiis concedatur, quæ sanctissima omnium maiores nostri esse voluerunt. hac ratione quadraginta ciues designati de improuiso conueniunt, vbi conuenerint, euestigio dimittitur cõsilium. tunc quadraginta hi egrediuntur è conclaui, atq; in atrium comitii amplissimum Consiliarios adeunt: ibiq; eodem sortium modo, quem suprà ostendimus, duodecim ex ipsis decernuntur, viginti & octo qui supersunt ex quadraginta viris repudiatis. hi duodecim viginti quinq; viros eligunt, quorum quisque necesse est, vt octo suffragia ferat, paucioribus nanque nullus eligi potest. re expedita Consiliarios per internuncium admonent. hi si tempestiua hora fuerit, consilium cogunt, eodemq. modo uiginti quinque illi de improuiso coguntur. ac dimisso

consilio eodem genere sortis nouem eliguntur, sexdecim reliqui discedunt. nouem hi quadraginta quinque creant, senis item suffragiis: qui pari pacto coacto consilio à scriba pronunciantur, & in conclaue coguntur. ii sortis eiusdem beneficio rediguntur ad undecim, qui eligunt quadraginta & unum, omnes uiros ex primariis Senatoribus. qui subito ut pronunciati fuerint, secedunt in atriū destinatum: hique Ducis deligendi facultatem obtinent. non tamen duos eiusdem familiæ, aut arcta necessitudine coniunctos in hanc electorum classem admitti leges sinūt, qui mos perpetuus est apud Venetos in omnibus magistratibus. Tam perplexam & multiplicem eorum comitiorum rationem maiores nostri uiri sapientissimi, atque optimi homines esse uoluerunt, ne ciuium multitudo omnino expers esset potestatis Ducis creandi. Nam primi ordinis electores sorte fiunt, quæ omnibus ciuibus communis est. post eum ordinem miscuere sorti electionem, ita tamen ut electio sortem antecelleret. nulli enim fauere sors potest, nisi iudicio prioris ordinis fuerit comprobatus. at in postremo ordine à sorte recesserunt. statuerubt enim, qui Principem electuri essent, non esse omnes sortium temeritati committendos. ideoq́ueneque multitudo omnino expers est huiusce auctoritatis, neq. etiam prorsus ius hoc multitudini imperitæ tributum est, apud quam plerunque plus inanis quædam aura, quàm optimorum ac sapientissimorum hominum iudicium ualet. Præterea cum nulli certi sint Principis electores, sed res omnis ex eorum sententia pendeat, qui sortis beneficio usi sint, nullus ambitioni locus relinquitur. nam fieri facile potest, ut hi nullum ius sint habituri, quos tu egregiè ambieris. Nunc ad

rem

rem redeo. Peracta tandem ratione comitiorum, ubi iam creati fuerint xxxxi uiri Principis electores, statim omnes, nullo interea ciuium salutato, nedum compellato, conueniunt in eam curiam, in quam cogi Senatus solet. ibi Primum omnium sanctè ac pie diuina mysteria celebrantur, uniuersique tactis altaribus iureiurando Deo Optimo, ac Reipublicæ pollicentur, eum sese Ducem electuros, quē sanctitate, in patriam charitate, solertia, ac prudentia aliis præstantiorem esse duxerint. amotis deinde sacerdotibus, soli in curia concluduntur, neque famulo, neque quopiam alio ministro accito. tunc tres, qui cæteros ætate antecesserint, ueluti præfecti, resident ad paratam mensam quandam ad hoc munus: super qua urna quædam est constituta: hinc unusquisque elector notat in syngrapha nomen eius, quem Ducem pronunciat, ac notatam syngrapham in urnam iacit. iniectis omnium syngraphis una educitur, quæ sorte in manum uenerit extrahentis. lecta à præfectis syngrapha, is, cuius nomen exierit, si præsens adsit, ut plerunque contingit, continuò egreditur è curia. tunc si quis eorum existimauerit eum ciuem minus idoneum, qui tam magnam dignitatem sustineat, aut ob quampiam aliam causam, non fore è Republica eum Ducem esse, consurgit, ac primo modeste præfatus ingenuè profert, quid de eo ciue sentiat, & quamobrem putet non esse in rem patriæ, eum Ducem fieri. ubi finem is dicendi fecerit, præfecti nuncupatum adhibent: atque ex his maior natu omnia illi compendio repetit, quę ei obiiciuntur, auctore tamen suppresso. nam sacramento antea omnes perpetuo silentio se obstrinxere. refellit ille obiecta ut libuerit. Deinde iterum recedit è curia. quod si prior aut

quiſpiam nouis rationibus adhuc arguere & accuſare hominem uelit, poteſtatem habet. rurſus accerſitus ille reſpondet, ſicque uiciſſim res tractatur, donec accuſatoribus nihil amplius relictum ſit. tum demum in ſuffragia itur. ante hæc tempora, ſi is uigintiquinque ſuffragia tuliſſet, nulla amplius aliorum ratio habebatur, ſed ſtatim ille Dux renunciabatur. noſtra tempeſtate in comitiis, quibus Andreas Grittus, ampliſſimus Senator, creatus eſt Dux, hæc ratio immutata eſt. nam, tametſi nullus electus Princeps habeatur, niſi ſuffragia uigintiquinque tulerit; res tamen in eo non conſiſtit, qui primus eum numerum ſuffragiorum expleuerit, ut antea fieri ſolebat: ſed progreditur ad alios, ut, ſi quiſpiam eum numerum ſuffragiorum exceſſerit, non ille prior, ſed hic Dux renuncietur. Poſtquam itum eſt in ſuffragia pro eo, cuius nomen primum exierat, alia item ſyngrapha ex urna educitur, atque omnia eodem, quo antea, modo adminiſtrantur. ſic in tertio, quarto, ac omnibus deinceps. quòd ſi nullus ad eam ſummam ſuffragiorum peruenerit, niſi hora diei fuerit intempeſtiua, iterum eadem ratione comitia repetuntur: ne multa, electoribus non prius exeundi, conueniendi, alloquendi aliquem, qui aliunde adueniat, poteſtas ſit, quàm uigintiquinque eorum in Principe eligendo conuenerint: quo renunciato confeſtim Conſiliarii in curiam uocantur: hi omnium primi nouum Ducem ſalutant, ac uenerantur. Poſt id fama per urbem uagatur, ubique diſcurritur. ciues omnes gaudere, à Deo Optimo Maximo ſupplices petere, ut reipublicæ felix fauſtumque id ſit. familiares ac conſanguinei Ducis in curiam properant, nouo Duci gratulantur. eodem temporis

ris

ris uestigio nummi cuduntur, inscripto nomine Principis, atque imagine expressa: parantur omnia, quibus ad pompam opus est. interea Dux, electoresque omnes ibidem operiuntur. instructis omnibus, descendunt è curia, ædemque D. Marci ei loco propinquam adeunt, augustũ templum, magnisque opibus ornatum: Deum immortalem primò religiosè venerantur, & suggestum, ex porphyritide lapide confectum, omnes ascendunt. ex electoribus qui cæteros ætate anteit, is verba ad populum facit. denunciat creationem noui Ducis, eumque modestè laudat. Post illum item Dux orationem habet, ac pauca de se prudenter præfatus, seruaturum se pollicetur omnia, quæ bonum Principem deceant, bonoque reipublicæ, nullius priuati commodi habita ratione consulturum, in primis iustitiæ munus sanctè obiturum, daturumque operam, vt æquum ius omnibus administretur: non rei familiari, non labori vlli, non denique vitæ parsurum, si reipublicæ suis incommodis prospici possit. demũ Deum Optimum Maximum, D. Marcum (sub cuius numine ciuitas Veneta est) atque diuos omnes precatur, vt sibi faueant aspirentque læti, in tam magni muneris functione obeunda. Verba Ducis vniuersus populus magno plausu excipit. Postquam Dux perorauit, omnes ex eo suggestu descendunt, Ducemque ante aram maximam templi statuunt. ibi tactis euangeliis iureiurando Deo immortali ac reipublicæ fidem suam astringit, se nil eorum omissurum quæ legibus Dux Venetus præstare teneatur. His actis electores, qui eatenus cum Duce perstiterunt, discedunt omnes: at ipse ligneum pulpitum conscendit, adscito ex consanguineis eo, quem omnium habet carissimum.

Nau-

Nautæ, qui in pretio habentur, pulpitum humeris attollunt, magnoq́ue plausu insidentem Ducem per totum forum D. Marci deferunt. Dux verò ex pulpito pecuniam suo nomine excusam iacit. summa nulla certa statuta est pecuniæ effundendæ, sed is modus tenetur, quem rei familiaris copia, angustiave, aut ipsius Ducis ingenium statuerit. iactam plebs studiose colligit. tandem circumlustrato foro cum ad scalas ædium publicarum Principis ventum est, pulpitum sistunt, è quo descendit Princeps. mos inualuit, vt vestes, quibus Dux est indutus, vasq́ue argenteum, in quod populo effundenda pecunia congesta fuerat, nautis, qui pulpitum humeris sublatum gestauerunt, dono dentur. Dux scalis ascensis excipitur à Consiliariis, qui ibidem operiebantur. & capitio, quod Principis isigne sup. esse diximus coronatꝰ. hæc series est totius pompæ. Postridie Senatu in curiam coacto Dux orationem habet, Deo, ac patribus gratias agit, quod ad id munus atque ad eum honorem euectus sit, simulq́; operam suam pollicetur nulli reipublicæ commodo defuturam. eiusmodi ferè orationem habet coram vniuersis ciuibus, primis statim comitiis, quæ post se creatum Ducem fiunt. Hactenus de Principe, seu Duce reipublicæ nostræ dictū sit. Illud proximum est, vt de Consiliariis pauca perstringamus, quæ tamen satis exploratam facient omnem illius magistratus auctoritatem. assident Principi Consiliarii sex, quod suprà quoque diximus, singuli inquam ex vnaquaque vrbis regione. in sex enim regiones, siue tribus diuisa est vniuersa ciuitas. harum tres sunt citra magnum riuum, qui mediam vrbem diuidit, tres verò aliæ vltra. ex vnaquaque vrbis regione Consiliarius vnus eligitur

gitur eadem comitiorum ratione, qua omnes magiſtratus creari ſuprà abunde ſatis explicuimus. eſt magiſtratus iſte octimeſtris, ſimulq́ue cum Principe omnium rerum, quæ ad rempublicam ſpectant, curam habet. verùm inſtituto admodum veteri vniuerſa comitiorum ratio Conſiliariis potiſſimum incumbit. ſi qua etiam de re ad magnum conſilium referendum, eiusq́ue auctoritate ſanciendum ſit, res tota Conſiliariis referentibus decernitur, vtpote qui ſoli id iuris obtineant. his tamen interdum adiunguntur quadraginta virum præfecti, quibus tamen ſolis referendi ius non eſſet. nulli præterea magiſtratui (Ducem ſemper excipio) conceſſa eſt ea poteſtas. poſſunt etiam ſi eis libeat de re omni, & ad Senatum, & ad decem viros referre. Cæterum præconſultoribus ea præcipue cura demandata eſt, vt & Senatum cogant, & ad Senatum referant: quemadmodum & decem virum præfectorum officium eſt, & decem viros cogendi, & ad eos referendi: de quibus à nobis infrà tractabitur. At Conſiliarii ampliori auctoritate ſunt præditi, vtpote qui in Senatu par ius habeant cum præconſultoribus, & in Collegio decem virum cum illius collegii præfectis. Octo menſibus Duci aſſident, eoq. munere funguntur, quod iam explicui. Quatuor vero menſes interſunt, vel potius præſunt, quadraginta viris, quibus capitis grauiores cauſæ ſunt demandatæ, eisq. decernentibus iudicantur, de quibus ſuo quoque loco dicetur. Nunc, poſtquam de magno conſilio, quod popularem ſtatum in hac Republica refert, & de Principe, qui regiam perſonam gerit, ſi minus eleganter, diligencer quidem tractatum eſt: inſtitutum opus poſce-

ſcere videtur, vt de reliquis partibus huiuſce gubernationis referamus, quæ optimatium regimen repræſentant. huiuſmodi enim gubernatio in Veneta ciuitate cæteris facile præſtat, quam ſequenti volumine Deo annuente integre explicabimus.

Liber Tertius.

MNIS hominum inſtitutio, quę quidem rectè ſe habitura ſit, naturam optimam rerum omnium parẽtem imitari debet: quæ totius mundi vim, rationemq omnem ita diſpoſuit, vt res ſenſus intellectusq. expertes, ab iis, quæ mente præditæ ſunt, gubernentur. idem igitur ſeruandum eſt in hoc hominum cœtu, quem ciuitatem appellamus: ſenes enim iunioribus prudentia antecellunt, perturbationibus animi nõ æquè obnoxii atque illi, & rerum plurimarum, quas in longiori vita experti ſunt, vſu præditi. quare ſapientiſſimè Ariſtoteles in Politicis ait. In vnaquaque Republica, quæ naturę ſolertiam & ſapientiam æmulari voluerit, ſenes præficiendi ſunt ſummæ rerum: iuuenum vero officium eſſe debet, ea facere quæcunque iuſſerint ſenes. neque, quando hoc inſtitutum maximè ſecundum naturam eſt, ſeniorum imperium iuniores detrectare poſſunt, aut ob hanc rem ſeditionem vllam concitare, quoniã in diſerimine hoc, quod ætas facit, nullus inuidiæ locus eſt, nullaque querela eſſe poteſt, quandoquidem iuniores certò ſperent ſibi à minoribus vicem repenſum iri. Hanc Ariſtotelis ſententiam comprobant omnes Reſpublicæ, quæ quidem alicuius

nominis fuerunt: in iis enim gubetnationi ciuitatis, rerumque omnium publicarum, seniorum consilium præfectum est, quem Senatũ etiam à senioribus nominarunt. hoc loco leges atque instituta Romanorum proferrem; etiam Atheniensium, & Lacedæmoniorum, & Carthaginiensium, plurimarumque aliarum ciuitatum leges, ni res notior esset, quàm vt testibus indigeat. Pari igitur ratione in nostra Republica institutus fuit Senatus ac Decemuirum consilium, qui in Veneta ciuitate (cuius Rempub. mistam esse dixi ex regio statu, populari, & optimatium) referunt optimatium statum, ac media quædam sunt, quibus extremæ partes. status scilicet popularis, magnum consilium, ac Princeps, qui regis personam gerit, inuicem vinciuntur. Sic inquit Plato in Timæo extrema elementa, terram ac ignem mediis elementis vinciri: sic in diapason consonantia, extremæ voces mediis diatessaron ac dia pente vocibus, inuicem nectuntur. Vt ergo cœptum iter peragamus, Senatus Venetus centum & viginti legitimos Senatores habet: multi tamen præterea magistratus obtinent ius senatorium, adeò vt nostra tempestate ducenti & viginti, & amplius ius habeant ferendi suffragium in Senatu. Senatores legitimi singulis annis ab vniuerso ciuium cœtu (quem magnum consilium nominari sæpius est repetitum) creantur. Nec tamen hic honos vacationem vllam habet, quemadmodum omnes alii magistratus. sed iidem, si ita sors tulerit, & magno consilio visum fuerit, quod plerunque fit, singulis quibusque annis in eo munere versari queunt. Modus & ratio electionis supra à nobis exposita est, cum formam omnem comitiorũ explicaremus. Eo igitur pacto, Augusto ac Septembri mense sin-

ſe ſingulis comitiis ſex Senatores eliguntur, quæ decies repetita, ſummam ſexaginta electorum explent. ſexaginta reliqui adiuncti, ſeu adſcripti ſunt prioribus, omnesq; hi ſimul propriis quibuſdam comitiis eliguntur. nam ad tertium Calendas Octobris cogitur Senatus, atque vnuſquiſque Senatorum & quiuis alius, cui ſuffragii ius eſt, in Senatu vnum ciuem nuncupat. Poſtridie illius diei mane ad horam diei tertiam conueniunt vniuerſi ciues in comitium: prælectisque à ſcriba magno omnium ciuium nominibus, quos pridie Senatores nominauerint, coniecta in vrnam omnium nomina ſorte educuntur. mox in ſuffragia pro vnoquoque itur, ex omnibus his ſexaginta, qui plura ſuffragia tulerint quàm cæteri, dummodo etiam dimidia exceſſerint, eo anno adſcripti Senatui ſunt, ea tamẽ lege, ne plures, quàm duo eiuſdem gentis in eorum numero ſint. ſic in numero legitimorum Senatorũ tres tantum ex eadem gente eſſe queunt: qua lege optime conſultum fuiſſe Reipub. exiſtimari debet. nam nulla perniciosior peſtis in Rempublicam obrepſerit, quàm ſi quæpiam eius pars cæteris præualuerit. vbi enim æquum ius non ſeruatur, fieri non poteſt, vt ſocietas vlla concors inter ciues conſiſtat. quod vſu euenire ſolet, vbicunque plura Reip. munera in vnum conueniunt. ſic ſoluitur miſtũ, ſi quodpiam elementorum, ex quibus corpus conſtat, alia ſuperauerit: ſic omnis conſonantia diſſonans fit, ſi fidem vnam ſeu vocem plus intenderis, quàm par ſit. Non impari ratione, ſi ciuitatem aut Rempublicam conſtare volueris, neceſſe eſt in primis ſeruari, ne qua pars aliis efficiatur potentior, ſed omnes, quoad fieri poſſit, publicæ poteſtatis participes ſint. Quocirca perquam egregie ma-

iores nostri sancitum esse voluere perpetuum hoc ius in Republica nostra, non modo in Senatu, sed neque in aliis magistratibus pluribus gentilibus locum esse, quàm ad seruandam æqualitatem opus esse videatur. Nec minus prudens institutio eligendi Senatus habenda est, vt scilicet sexaginta Senatores more comitiorum solito, sorte in quã electioni ac iudicio admista, eligerentur, sexaginta verò adiuncti ratione diuersa, in qua scilicet nil esset sortis. Etenim si in omnibus par sorti locus esset, facilè accidere posset, vt aliquando præcipuorum ciuium ratio non haberetur, atque in eligendo Senatu præterirentur non siue Reipublicæ detrimento. Iccircò sexaginta patres ascriptos nulla sorte, singulis tamen annis eligi placuit. Senatus igitur primum ex hisce centum ac viginti constat, quorũ sexaginta proprio vocabulo Senatores, reliqui adiuncti appellantur, quorum comitiis integra dies consumitur. præter hos centum & viginti legitimos Senatores pari iure in Senatum cum Senatoribus veniunt, (vt Ducem & Cousiliarios prætercam) decem viri, quadraginta viri iudices capitalium causarum & criminum grauiorum, salis & annonæ frumentariæ præfecti, diui Marci Procuratores, multiq́ue præterea magistratus, adeò vt nostris temporibus summa omnium ducentos ac viginti excedat. hi omnes ius Senatorum obtinent. vniuersa gubernandæ Reipublicæ ratio ad Senatum pertinet. quicquid Senatus auctoritate decretum fuerit, id sanctum & ratum habetur. eo discrepante & decernente & paces fiunt, & bella suscipiuntur. pecunia Reipublicæ, eius iussu exigitur, & impenditur. si res postulat, noua etiam tributa & decumæ, ex decreto tamen Senatus, tum imponuntur ciuibus, tũ

etiam exiguntur. ſi quando etiam viſum ſit è Repub. eſſe, vt nouus quiſpiam magiſtratus pro tempore inſtituatur, is à Senatu eligitur. Præterea Senatus quibuſcunq; temporibus perpetuum ius obtinuit eligēdi oratores, qui ad Principes exteros à Republica deſtinantur, eorum etiam collegium creandi, qui ius habent & cogendi Senatum, & ad ipſum referendi. hos Ariſtoteles præconſultores nominat, noſtri homines Sapientes, arrogantiore vocabulo vocant: quo interdum nobis quoque vtendum eſſe duxià mus, ne à communi loquendi conſuetudine penitus abhorrere videamur. Comitia tamen hæc Senatus, quibus & oratores & præconſultores eliguntur, minus habent ſortis, quàm ea quæ ſupra deſcripſi, magni ſcilicet conſilii, vniuerſique ciuium cœtus. vnuſquiſque enim Senatorum nominat quem voluerit, deinde pro ſingulis in ſuffragia itur: isq. cui plura contigerint quàm reliquis, dummodo dimidium totius ſummæ excedant, electus renunciatur. Quòd ſi quandoque neceſſitas & vſus Reipublicæ popoſcerit, vt inuito cuipiam munus aliquod publicū iniungatur, vnuſquiſque Senatorum clàm in ſyngrapha eius nomen notat, quem maxime idoneum duxerit: deinde in vrnam ad id paratam ſchedulam eā iacit. inde à ſcriba extrahuntur, palamq. leguntur omnes, ac demum pro quolibet itur in ſuffragia: isq. pronunciatur electus, cui plures ſuffragati fuerint, dummodo etiam ſint plures dimidiis. Hic ſchedularum modus inuentus eſt, ne quiſpiā veritus inimicitias ſibi alterius ciuis, aut odium parare, illum ad aliquod munus vocando, quod probè quidem ſuſtinere ille poſſit, ſed tamen imponi ſibi iniquo animo ferat, abſtineat ab eo nominando: ſicq. priuati commodi

gratia

gratia Respublica detrimento afficiatur. Nunc modus nobis recensendus est, quo Senatus consulitur, eaque decernit & sancit, quæ facienda sunt: & quo Senatusconsulta fieri consueuerunt. Non latuit maiores nostros, si vnusquisque Senator promiscuè tum referre ad Senatum, tum sententiam dicere posset, atque hoc officium proprium nullius esset, magnam semper in Senatu turbationem fore. Præterea ita vsu compertum esse, vt id, quod omnes pariter curant, omnes etiam pariter negligant. Ideo legibus nostris statutũ est, vt à Senatu sexdecim ciues eligantur, quos vulgus, propterea quòd maxime omnium sapere videantur, Sapientes appellat. nos Aristotelem imitati eo quòd præconsultant illa, de quibus consulendus est Senatus, Præconsultores merito appellare possumus. hi ius habent & cogendi Senatum, & ad Senatũ referendi. magistratus hic semestris est. Cæterum hi Sapientes in tres ordines sunt distributi, qui longissimo interuallo inter se differunt. In primo enim ordine sex sunt Senatores, primarii ciues, qui cum vsu rerum, tum dignitate, atque existimatione alios facilè antecellunt. horum præcipuũ munus est, vt de administranda Republica, de bello, de pace, atque aliis maioribus negotiis præconsultent, atque Senatum consulant. In secundo autem ordine quinque sunt ciues, qui tametsi parem auctoritatem referendi ad Senatum habeant de rebus omnibus cum illis, qui sunt primi ordinis, nihilominus sunt dignitate atque existimatione superioribus longe inferiores. ad eos pertinet in primis, cura militum, qui Reipublicæ stipendio aluntur, & merent sub Venetarum copiarum Imperatore. Tertii quoque ordinis quinque sunt, quibus demandata est rei ma-

ritimæ

ritimæ cura, neque iis præterea ius eſt vlla de re ad Senatum referendi. hic ordo apud maiores noſtros in pretio habebatur, quo tempore apud Venetos res maritimæ florebant. Verum re maritima diminuta, noſtrorumq. ſtudiis ad continentis imperium conuerſis, cœpit hic quoq; magiſtratus non magni æſtimari: adeò vt ætate noſtra adoleſcentes, ac vix puberes ad eum ordinem eligantur. hi ergo ciues ſexdecim, quorũ cõuentus apud Venetos proprio vocabulo Collegiũ appellari conſueuit, ſummo mane conueniunt cum Principe ac Conſiliariis: primumq. ad tertiam vſque diei horam priuatos homines audiunt, quibus aliquid rei eſt, aut cum Republica, aut cum aliquo magiſtratu; easq. cauſas decernunt omnes ſimul, vel, ſi ita res poſcere videatur, ad Senatum de illis referunt. ſub tertiam diei horam omnes priuati è curia dimittuntur, confeſtimq. ab aliquo ſcribarum, qui à ſecretis Reipublicæ ſit leguntur omnes epiſtolæ ad Senatum miſſæ: poſtmodũ, niſi ab oratore alicuius Principis, qui ad Ducem & Collegium admitti velit, aut à quopiam maioris momenti negotio, quàm vt in aliud tempus differri poſſit, interpelletur, ſecedunt hi Sapientes, ſiue præconſultores in certũ conclaue conſultaturi de publicis negotiis. Poſtquam conuentum eſt, & conſederunt omnes, is qui præfectus eſt (nam eorum vnuſquiſque ſeptenos dies viciſſim rerũ adminiſtrandarum primum locum obtinet) rem proponit, de qua ſit conſilium ineundum. Deinde ſingulos ſententiam rogat, eo ſeruato ordine, vt primæ claſſis præconſultores, primarii ciues, primi etiam ſententiam rogentur, dicantque poſt eos quinque illi, quos in ſecundo ordine cõſtituimus. Poſtremi, ſi res propoſita maritima ſit, ſenten

tiam

tiam dicunt tertiæ claſſis præconſultores, quibus earũ rerum cura demandata eſt. Quòd ſi ea res, quæ in conſultationem venit, non ſpectet ad rem maritimam, hi poſtremi ſilent. in vnaquaque verò claſſe primus ſententiam dicit, qui ſeptem proximis diebus præfuit. deinde is qui natu maximus, deinceps alii prout ætate præſtiterint. poſtremus omnium, qui alios rogat, remque deliberandam propoſuit, quique per eos ſeptem dies præfectus fuerit, ſententiam dicit. Re tandem inter ipſos propè diſcuſſa ac deliberata, ſiue omnes in eandem ſententiam conuenerint, ſiue in duas aut tres diuerſas, vt varia ſunt hominum ingenia, diuiſi fuerint, Principem & Conſiliarios conueniunt, priuſquam ſenatum cogant. Ibique omnium ſententiæ recitantur: quibus ſi Princeps, aut Conſiliarius quiſpiã aſſentiri voluerit, ſuaque auctoritate fauere, aut aliam nouam inuenerint, re iterum inter eos deliberata, tandẽ omnium ſententiæ ſcriptis mandantur. id muneris ad eos ſpectat, qui vniuſcuiuſque horum trium ordinum ſunt ſcribæ. ſic negotiis, quæ ſenatus auctoritate decernenda ſunt conſultatis, ſenatum cogunt. vbi ſenatores in curiam cõuenerint, primum recitantur omnes literæ, quæ alicuius ſint momenti, quæve poſt dimiſſum proximum ſenatum Principi & præconſultoribus redditæ fuerint. poſtea de his rebus, quæ à collegio præconſultorum deliberatę fuerint, primum ſententiæ leguntur, ſiue illæ concordes ſint, ſiue inter ſe diuerſæ, eodem ferè pacto, quo Plato ſignificare videtur, apud Athenienſes rogationes populi fieri ſolitas fuiſſe. Nullus verò præter eos, quos à Venetis ſapiẽtes vocari admonui, referendi ad ſenatum ius habet, ſuãq; ſententiam illius ordinis auctoritate confirmandi & ſanciendi.

ciendi. Ducem tamen, & Consiliarios, & quadraginta virum præfectos, de quibus infra dicemus, excipio. Lectis in senatu omnium sententiis, primi ordinis sapientiũ hebdomadæ præfectus, si voluerit, surgit. sin minus, natu maximus, aut is, cui dicere volenti, alii concesserint. is elatiorem suggestum ad id factum conscendens, verba ad Senatum facit: rationes omnes, quibus sententiam suam confirmet, dissidentesque refellat, in medium affert: modestè tamen & grauiter, vt Senatorii ordinis virum decet. postquam is perorauit, surgit præconsultor alius, qui à priori dissentiat, suamque ipse sententiam confirmat, priorem verò confutat, aliasque, si quæ sunt præter priorem, quæ à sua discrepent. surgit deinde tertius, si tot sententiæ fuerint, eaque in medium adducit, quæ secum facere videntur: sicque deinceps res inter eos discutitur, quoad nullus eorũ reliquus sit, qui verba facere velit: nulli enim senatori locus dicendi datur, quousque præconsultores omnes, qui id muneris subire voluerint, dicendi finem fecerint. sed, postquam vltro citroque quantum visum fuerit, & orationibus & argumentis hi contenderint, aliis quoque Senatoribus dicendi facultas datur. quòd si senatorum aliquis cuipiam ex dictis sententiis contradicere, aut earum quampiam tueri, siue nouam afferre velit, dicẽdi copiam habet. nullus tamen senatorum de ea sententia cuius ipse est auctor, ius ad senatum referendi habet: sed plerunque contingit, si consilium eius senatoris è Republica esse videatur, vt aliquis ex Collegio siue Cõsiliarius, siue quadraginta virum præfectus, de ea sententia ad senatum referat. Hoc ergo pacto re bene discussa & deliberata, suffragiis omnium, qui sunt eius ordinis, senatus decer-

nit, quam nam ſententiam potiſſimum probet. non tamẽ pedibus in ſententiam eunt, aut in contrariam partem diſcedunt, quem morem Romanos ſeruaſſe memoriæ proditum eſt, neque palàm ſententiam dicunt: ſed vrnis ac ſuffragiis rem decernunt, nõ diſſimili ratione ab ea, quam in comitiis ſeruari ſuprà docuimus. Scribæ, qui à ſecretis ſenatui ſunt, ferunt totidem vrnas, quot fuerint ſententiæ, de quibus conſulitur Senatus: vnamq́ue viridem, quæ eorum ſuffragia excipiat, qui ſententias eas omnes repudiãt. præterea vnam rubei coloris, in quam iaciunt ſuffragia ſenatores, quibus nondum liqueat. vnuſquiſque autem ſenatorum ſuffragium in eius vrnam demittit, cuius ſententiam præ aliis probat. ſi vero omnes reiiciat, in viridem vrnam. quòd ſi nondum liqueat, atque ambigatur, vrna rubea præſto eſt. Conſiliarii ſuffragia numerant. id vero pro decreto habetur, cui plures, quàm dimidia Senatorũ pars fuerint ſuffragati. quòd ſi nullius ſententia dimidiũ ſummæ exceſſerit, primum ea reiicitur, cui pauciſſimi fuerint aſſenſi: de cæteris repetuntur ſuffragia, eodem modo poſtrema ſemper reiecta, controuerſia ad duas deducitur: quarum altera neceſſe eſt, vt plura dimidiis ferat ſuffragia; in quam ſenatuſconſultum factum fuiſſe pronunciatur. re vna expedita de aliis refertur, niſi hora diei intempeſtiua fuerit, idem in omnibus aliis modus ſeruatur. Si verò cuiuſpiam Principis orator ad Rempublicam Venetam acceſſerit, à Principe, Conſiliariis, vniuerſo Collegio excipitur, auditurq́ue ab eis: deinde conſultandi tempus petunt. quo dimiſſo, req́ue à præconſultoribus eo, quem ſuprà diximus, modo deliberata, Senatus conſulitur. Princeps primum Senatui narrat, quæ petierit orator. deinde

omnium,

omnium, qui ius referendi ad Senatum habent, ſententiæ leguntur, eadem ratione fit Senatuſconſultum, quo petitioni oratoris reſpondetur. quo accito legitur ei Senatus decretum, ſicque dimittitur. Hæc eſt ferè ſumma eorum, quæ tum ad Senatuſconſulta, tum ad uniuerſam rationem atque ordinem conſulendi ad Senatum pertinere uidentur. Atque hactenus quidem à nobis explanata ſunt cuncta membra, quæ maioris conſilii ſunt: quod in Veneta ciuitate formam habet ſtatus popularis: tum ea, quæ ad Ducem ſpectant, qui quodammodo ſpeciem quandam regiam in hac Republica præſefert: ac demum uniuerſa ratio habendi Senatus, de decemuiris deinceps dicendum uidetur. Decemuirum hoc collegium apud Venetos ſummæ eſt auctoritatis, & à quo non immeritò quis aſſerat Reipub. incolumitatem prȩſtari: cuius origo, ut eius magiſtratus ratio omnis facilius intelligi poſſit, longius à nobis eſt repetenda. Diuina quadam animi prouidentia maiores noſtri perſpexere, quemadmodum in corpore humano, putreſcente humore quopiam, innumeri ac periculoſiſſimi plerunque morbi accidunt, qui ſæpe etiam interitum afferunt: ita etiam in Rebuſpublicis exiſtere interdum improbos ciues, qui negotium Reipub. faceſſant, dum potius praue imperare uolunt, quàm legibus parere, ſiue adducti ambitione ac regnandi cupiditate, ſiue ære alieno oppreſſi, ſeu etiam ſcelerum conſcii, pœnæque ne à ſe exigantur, metuentes: quales Romæ legimus fuiſſe, Catilinam, Syllam, Marium, ac demum Iulium Cæſarem, qui tyrannide potitus Rempub. penitus euertit. In Græcorum etiam Rebuſpublicis & quidem illuſtribus, eiuſmodi ciues nonnullos extitiſſe memoriæ

proditum est. Nostris uero temporibus compertum est, omnes ferè ciuitates Italiæ, quæ populari statu, aut etiam optimatium utebantur, tandem in cuiuspiam suorum ciuium tyrannidem deuenisse. Quamobrem omnibus uiribus maiores nostri sibi nitendum statuere, ne pulcherrime instituta Respubl. optimisque legibus confirmata, à quopiam huiusmodi monstro uexaretur. Nihil enim magis sibi metuendum esse duxerunt, quàm intestinum hostem & ciuium inter se simultatem. quare cum animaduertissent in Republica Lacedæmoniorum Ephoros summæ auctoritatis fuisse, Athenis Areopagitas, Romæ decẽ uiros, qui etiam leges condiderunt; operæpretium se quoque facturos crediderunt, si, horum exemplum imitari, in dispari tamen causa, magistratum summæ potestatis in hac nostra ciuitate instituerent; cui prouidendi præcipuè cura esset, ne qua inter ciues discordia, quæ seditionem faceret, oriretur: ne qua factio, aut ne quis perniciosus ciuis Reipublicæ insidias moliretur. quod si quispiam huiusmodi morbus malo fato in ciuitatem obreperet furtim, summam haberet auctoritatem in eos animaduertendi, ac procurandi, ne quid Respublica detrimenti pateretur. tam magna uerò potestas, neque paucissimis sine periculo committi poterat, neque formidabilis, si multis committeretur, furta erat. quocirca, ut ab utroque incommodo cauerent, hoc instituerunt decemuirale Collegium. annuum hi gerunt magistratum, eamque uacationem habent, ut is, qui uel per diem in eo magistratu fuerit, non tantùm eo anno, sed futuro etiam eius muneris uacationem habeat, neque fas sit eius in comitiis decemuiralibus rationem haberi. quibus decemuiris Principem

quoque & Consiliarios adiunxere: ita ut uniuersum Collegium summam decem & septem ciuium expleret, quibus hæc summa potestas tributa sit. ex decem uiris, singulis mensibus tres dicuntur ab illis, quibus sors obtigerit: hi Principes Collegii sunt, maternaque lingua Capita decem uirum appellari consueuerunt. ius habent cogendi decemuirale Collegium, atque ad illud referendi; certum conclaue habent, in quod quotidie conueniunt: certos etiam ministros, ianitores, apparitores, ac stipatores; adeò ut nullius magistratus subsellia cum maiori obseruantia adeas. adeunt uero omnes quibus cum decemuiris negotium est. literas quoque ad Collegium scriptas legunt, & de illis ad idem referunt. ne tamen temere Senatus ille consulatur, non vnus tantùm ex his Principibus referendi ius habet, sed duo sint, opus est, qui referre de eadem re velint, seu quatuor Consiliarii. ob eandem etiã causam, ne quid temere à paucissimis ciuibus immutari possit, illud institutum est, ne, si quippiam, quod iam sancitũ sit, abrogare velint, id habeatur pro rato atque decreto, nisi duæ Collegii partes suffragatæ sint. illum quoq; morem obseruant, ne reum, cum de eo iudicium laturi sunt, in Collegium admittant, neque cognitorem, aut oratorẽ quempiam, qui eius causam agat: quod tamen ius, cum apud alium magistratum causam dicunt, reis concessum est. ratio autem, quam in iudiciis exercendis seruãt, hęc est. à Principibus Collegii reus auditur, eiusq; dicta omnia scriptis mandantur. Cùm autem causa ad Collegium defertur, ipsi Collegii Principes, aliique iudices, qui inter sunt, & accusatoris & rei vicem agunt: resque decernitur maxima semper adhibita iudicii moderatione. Initio de-

cemuiri

cemuiri huic tantum rei operam impendebant, ne quid existeret, quod Reipublicæ ciuilique concordiæ posset officere. postea vero grauissima quædã crimina & enormia facinora huiusce iudicii seueritati ac censuræ commissa fuere, vt si qui rei facti essent, vel quòd numos adulterinos cudissent, vel quòd venere mascula vsi essent. nostra etiã tempestate additum fuit, vt ab his iudicibus cõstitueretur multa, ac iudicium exerceretur in quosdam scelestissimos homines, qui maledictis Deum optimum vel Beatam Virginem incessere ausi essent, nonnulla etiam, quæ maxime arcana essent, & ad summam Reipub. pertinerent, vt ad decemuiros deferrentur, institutum est, qui tamen nihil, quod maioris momenti sit, nisi de sentẽtia totius Senatus, decernunt. res quoque pecuniariæ ab ipsis pleræque administrantur. quocirca ne de tot, tamque arduis negotiis potestas paucioribus, quàm par esset, ciuibus permitteretur, accersiti sunt in hoc Collegium Sapientes primi ac secundi ordinis, Aduocatores quoq; & Procuratores sancti Marci, qui magistratus summæ est venerationis: suntque præter hos huic Collegio ascripti quindecim Senatores, quos adiunctos vocant, vniuersi tamen hi ius suffragii non habent, sed tantummodo decem & septem priores, & quindecim his adiuncti, adeò vt omnes summam expleant xxxii. suffragantium. Cæteri etsi omnibus negotiis intersunt, hoc iure priuati sunt. adiuncti quindecim neque à Senatu, neque comitiis magni consilii eligi solebant: sed decemuiri, quos voluissent, Senatores quindecim collegas sibi adiungere consueuerant, qui tamen neque gentiles eorum, neque arcta necessitudine coniuncti fuissent. nunc verò comitiis magni consilii eliguntur hi

quin-

quindecim adiuncti. Maximam ex decemuirali Collegio Reipub. Venetæ vtilitatem extitisse, ipsa experientia rerum omnium magistra compertum est. nam anno ab hinc decimo supra ducentesimũ, Marinus Faletrus Dux, qui tyrannidem moliebatur, magnamq. Reipublicæ turbationem allaturus fuerat, continuo decemuirum auctoritate ac prudentia oppressus, temeritatis simul & sceleris pœnas dedit: disceptanteq. hoc Collegio capite mulctatus est vnà cum plerisque nobilissimis ciuibus, qui cum eo in perniciem libertatis conspirauerant, perpetuaq. ignominiæ nota fuit affectus. in ea enim curiæ parte, in qua pictę sunt imagines omnium Principum cum elogiis rerum quas optimè pro Republica gesserint, Marini Faletri sedes, imagine vacua, versiculis quibusdã inscripta est, quibus declaratur eum Ducem pro criminibus, (vt nihil immutem) securi percussum fuisse. Perniciosissima certe, & quæ facile perniciem & exitum Reipublicæ allatura fuerat conspiratio, ni decemuiralis Collegii auctoritate statim oppressa fuisset. Nonnulli quoque ciues, qui ambitione ducti periculosas quasdam leges promulgauerant, vt auram popularem aucuparentur, continuo decemuirũ seueritate oppressi pœnas temeritatis, atque immodicæ ambitionis Reipublicæ dederunt. Qua ratione effectum est Deo Optimo fauente, vt nullus huiusmodi morbus nostram in ciuitatem auctoritate huius Collegii confirmata inuaderet. Iam præcipuæ Reipub. Venetæ partes, quibus vniuersa ferè gubernatio continetur, à nobis expositæ sunt. Verum, vt omni ex parte institutum à nobis opus perfectum sit, de reliquis quoque magistratibus dicemus, à quibus tum iura dicuntur, tum pecuniæ publicæ

admi-

administrantur: necnon de gubernatoribus ciuitatũ, quę sub Veneta ditione sunt, deq. classium, exercituumq. prę fectis. Postremò nonnulla instituta exponam, quibus optimè meo quidem iudicio cautum est, ne populus & plebs minutior ægre ferat nullam sibi in hac Republica gubernationis partem esse. Docebimus item haud quaquã omissam fuisse, vt plerique existimant, publicam ad rem bellicã iuuentutis institutionem. Verum, antequam ad hanc rerum institutionem explicãdam veniam, non ab re esse existimo, si lectorem admonuero, in ea ratione, qua supra dixi Senatum consuli solere, ipsumq. decem virum Collegium, apparere perspicue mistionem, quãdam legum popularis status, & Reipublicæ optimatium. Nam quòd nihil possit Senatus decernere, nisi de eo prius ad ipsum Senatum à præconsultoribus relatum sit, status optimatium est. Quòd vero præconsultores nullam habeant potestatem, nisi consulant Senatum, eorumq. sententia illius auctoritate confirmata sit, profectò est popularis gubernationis institutum. Itaque non modò in vniuersa hac nostra Republica, verumetiam in quacunque eius parte, qui recte perpendet, inueniet hanc, quam dixi, mistionem & temperiem, qua rectæ illæ gubernandi rationes, in vnam formam atq; speciem Reipublicæ nostræ coaluerint. Sed illuc, vnde egressa est, nostra reuertatur oratio. Omniũ ergo prima ea pars nobis exponenda est, quæ ad ius dicẽdum pertinet. Vniuersum igitur ius, quod à magistratibus reddi solet, bifariam diuisum est. Nam aut in suppliciis consistit, quæ sumẽda sunt de hominibus facinorosis, qui patriam aut ciuem aliquam insigni iniuria affecerint, vel in deos immortales impii extiterint; aut positum est in

causis

causis forensibus iudicandis. Iccircò etiam Venetiis duo genera iudicum sunt. horum alterum causis forensibus, alterum verò iudiciis rerum capitalium præficitur. Primũ itaque de criminosorum hominum iudicibus, mox de forensibus dicemus. ex delictis quædam minutiora, vel sua pte natura, vel peccantium hominum conditione habentur. nonnulla grauiora & maioris momenti, aut genere ipso peccati, aut peccantium nobilitate. qua de causa duplices quoque sunt capitalium rerum magistratus instituti. ad horum alteros grauiores causæ & insigniora crimina deferuntur, ad alteros verò leuiora. In Republica quidem Veneta iudicia vniuersa ad eam rationem, quam proposuimus, perquam egregie diuisa atque constituta reperientur. nos de insignioribus primo: mox de aliis dicemus. Præter delicta, quæ decem virum censuræ commissa esse supra diximus, grauiora omnia crimina Aduocatoribus referentibus, collegioque quadraginta virali disceptante, discerni solent iisque pro crimine pœna constitui, qui in eis deprehensi fuerint. quadraginta hi viri, qui criminum causis præfecti sunt, criminales vulgò appellari cõsueuerunt. De vtrisque tractandum, sed primo de Aduocatoribus. Aduocatorius magistratus priscis tẽporibus magnæ fuit auctoritatis incredibilisque existimationis. præcipuum eius munus est, legum custodia, ne aliqua scilicet in parte legibus officiatur. Quamobrem quilibet eorum, qui in eo sunt magistratu, eã propè intercedendi potestatem habet, quam apud Romanos Tribuni plebis obtinebant: sed illi vt tuerentur libertatem plebis Romanæ, nostri verò vt vim legum tueantur: quare non immeritò Tribuni legum vocari possent. Nos verò, ne perspicui-

tati, cui præcipue operam damus, vlla in parte officiamus à communi vsitatoque vocabulo non recedemus. Illi ad populum seu plebem referebãt, nostri vero Aduocatores ad quadraginta viros quidem de leuioribus causis, de maioribus ad Senatum, de maximis interdum, si ita eis visum fuerit, ad maius consilium referunt. Quamobrem antiquitus magna erat huius magistratus auctoritas. Nunc verò, quoniam decem virum potestas latius se dilatauit, ideo Aduocatorum auctoritas diminuta, existimatio obscurata est. Ceterum, quum is magistratus tam amplam obtineat intercedendi potestatem, legumque custodia ad eum potissimum pertineat, qui autem facinus aliquod perpetrarint, maximè contra leges fecisse videantur, illustres præsertim ciues, ad quos præter alios attinet, Reipublicæ conseruandæ operam dare: iccircò peculiari quodã modo huiusmodi delicta censura Aduocatorum visa sunt esse corrigenda, licet ipsi nullam habeant potestatem quippiã contra reos statuendi, præter quam in paruis quibusdam causis, cætera omnia de consilii sententia statuuntur. Hoc in loco non ab re futurum duco, si omnem iudiciorum capitalium rationem explicuero, quæ Aduocatoribus referentibus fiunt: quandoquidem nullibi, quod sciam, modus hic seruari soleat: simulque (vt arbitror) perspicuum faciemus, quam nam auctoritatem habeat hic Aduocatorius magistratus. Quum crimen aliquod ad Aduocatores delatum fuerit, si res digna censeatur eorum censura, confestim vel ab omnibus, vel etiam ab vno tantum (nam tres ei muneri præfecti sunt) interceditur, idest reus efficitur ille, cuius nomen delatum sit. deinde ab intercessore refertur de eo crimine ad consilium illud, quod maluerit

Aduo-

Aduocator, qui intercesserit, quamuis plerunque consulatur quadraginta virale Collegium, quod iudiciis capitalium criminum præfectum est. Ibique causa recitata, de consilii sententia decernitur, an reus sit in carcerem coniiciendus, & quæstioni adhibendus, an potius solutus causam dicere debeat. reus postea ex consilii decreto accersitur, vel ab apparitoribus magistratus Aduocatorum clàm deprehenditur. causam dicit vel solutus, vel ex vinculis: de crimine interrogatur: respondet, testes vtrinque citantur: quæcunque ille dixerit, siue sponte, siue tormentis coactus, tum quæ testes adducti coram magistratu se scire fassi fuerint, siue pro reo, siue contra reum, omnia scriptis mandantur. Hac ratione tota causa in codicem publicũ relata, omnium, quæ scriptis mandata sunt, reo fit copia: constituiturque tempus, quo docere causam possit Aduocatos atque oratores, quos sibi adhibuerit, illique possint omnia diligenter perspicere, quæ reo patrocinentur, & meditari quo pacto obiectum crimen, testimoniaq. reo aduersantia diluere possint. tandem causa incipit agitari. Hac in parte non est reticendus mos maiorum ad nostra vsque tempora perductus. si enim fortè quispiam reus factus tam tenui rei familiari fuerit, vt sumptum facere nequeat in conducendis aduocatis, qui partes suas tueantur, duo oratores, qui Reipub. stipendio conducti, id muneris habent, suscipiunt inopis illius rei partes tuendas. sic enim lege cautum est, ne vllus indicta causa puniatur. Postquam verò satisfactum fuisse reo videtur, neq; ad eius defensionem quippiam amplius requiri, Aduocatores consilium indicunt, diemq. reo constituunt, quo causam dicturus sit. Consilio coacto magistratus hic Aduocatorius

accuſatoris vice fungitur: eosq. qui in eo ſunt magiſtratu maxime decet, vt accuſatores acerrimos agant, qualis (dũ modo id aſſequi poſſunt) fuit Cicero in Verrem & in M. Antonium, ita tamen vt maledicta caueant, neque extra cauſam maledicendo vagentur. Nam is, qui maledictis indulget, potius inimici & praui hominis officium facere, quàm Reipublicæ cauſam agere videtur. Hac enim in parte apud Venetos longe ſecus res ſe habet, quàm apud Romanos. Olim Romæ quiuis ciuis alteri diem dicere poterat, eumq. quàm acerrimè accuſabat apud iudices. Venetiis verò nemo priuatus hoc munus obire poteſt, ſed ex Reipublicæ lege officium illud eſt Aduocatorii magiſtratus. Qua in re magis naturam rerum imitati, ſapientiuſque concordiæ ciuium conſuluiſſe maiores noſtri videri debent, quàm Romani. Nam quoniam qui facinus aliquod perpetrauit, maxime leges & Rempublicam læſit, ideoq. præcipuè Reipublicæ pœnas dare debet, iure magiſtratus is, qui tuendis legibus præeſt, à facinoroſo homine pœnas poſcere, atque ad id omni ſtudio eniti debet. Contrà priuati officium eſt illatas ſibi iniurias obliuiſci, facileq. reo concedere. Præterea nullus priuatus ciuis poteſt accuſatoris perſonam ſibi ſumere abſque maxima inuidia & incredibili odio eius, cui diem dixerit: ex qua re facilè ſeditiones oriuntur inter ciues. hoc igitur incõmodum à nobis perquam egregiè vitatum eſt, vniuerſo hoc accuſandi munere magiſtratui demandato, qui non priuata ſimultate ductus, ſed ex legis præſcripto id agat. quo effectum eſt, vt nunquam ferè auditum ſit Aduocatorum cuipiam vicio datum fuiſſe, quòd vehementius in reum ſit infectus, aut nimis acrem accuſatorem ſe geſſerit. immò,

qui

qui acriter in hoc officio verſatur, magnam ſibi laudem comparat apud vniuerſos ciues. Sed ad incœptam iudiciorum rationem redeamus. Agit ergo coacto conſilio Aduocator partes accuſatoris, orationemq́ue in reum habet acerrimam. crimina & facinora obiicit primum, deinde teſtibus obiecta confirmat, ac veriſimilibus coniecturis corroborat. Poſtquam dicendi finem fecerit, agitur cauſa rei ab eo patrono, quem ſibi aſciuerit. deinde ſi Aduocatorum quiſpiam antequam iudices ſententias rogentur adhuc vrgere reum voluerit, locum dicendi habet: ſimiliter aduocati rei reſpondendi, & obiecta crimina diluẽdi facultatem habent: eaq́ue ratione cauſa vtrinque agitatur, donec alter eorum, ſiue reus, ſiue Aduocator, cui dicendi locus incumbit, ſe amplius dicere nolle pronunciauerit. Perorata cauſa reus eiusq; patroni diſcedunt è curia iudicum. cum iudicibus clauduntur in conclaui Aduocatores eorumq́ue ſcribæ, præterea nullus. Aduocatores primum de puniendo reo ad iudices referunt, ſententiaſq́ue rogant, an puniendus videatur, nulla tamen adhuc conſtituta certa pœna; quem morem Atheniẽſes ferè ſeruabãt. Athenis enim iudices duplices ſententias ferebãt. primis aut abſoluebant reum, aut condemnabant: ſecundis, ſi prioribus condemnatus fuiſſet, pœna conſtituebatur, vt ex Apologia Socratis apud Platonem perſpicue intueri licet. cõſimili iudiciorum ordine, & propè pari nos quoque vtimur ratione. Refertur igitur primum ab Aduocatoribus de condemnando reo. iudices in ſuffragia eunt. omnia enim conſilia apud Venetos res omnes ſuffragiis decernunt. tres vrnæ deferuntur, quarũ vna reus condemnatur, altera abſoluitur penitus abſque mulcta,

tertia

tertia colliguntur suffragia eorum, quibus nõdum liquet, vtrum sit statuendũ. Prima vrna qua condemnatur reus, albi coloris est; secunda, qua absoluitur, viridis; tertia, rubei. vnusquisque iudicum, siue causa disceptantibus quadraginta viris (vt plerunque) agatur, siue Senatus consulatur, quod raro accidit, in grauioribusq́ue causis tantum fieri solet, siue ad magnum consilium ab Aduocatoribus relatum sit, quod rarissime accidit, grauissimis q́ue in causis fieri consueuit, ne quis suffragium suum perspiciat, pilulam linteam in eam vrnam, quam maluerit, demittit. Postea à præfectis consilii suffragia numerãtur. Quòd si plures dimidiis reum absoluerint, cõfestim pronunciatur absolutus: estq́ue Aduocatorum rogatio repudiata. sin plures dimidiis damnauerint, illico pronunciat damnatum. At si neutri dimidium excedant, quòd multi sint iudicum quibus nondum liqueat, pronunciant reum comperendinatum fuisse, iudicesq; causam amplius discuti velle. si absoluitur, nihil amplius negotii habet, sed euestigio liber dimittitur. si comperendinatur iudicibus, & reo dies statuitur, qua denuo causa, Aduocatoribus accusantibus, patronisq. obiecta crimina diluentibus agatur. Post dictã & peroratam causam iudicum suffragia repetuntur Quod si etiam tum nihil decernatur, quòd suffragia, quæ neutrã in partem venerint, dimidium summæ non excedant, iterum pronunciant reum comperendinatum, & tertio consilium indicitur. Constituta die, qua tertio quoque causa eodem modo repetatur, demum in suffragia itur, nec tamen amplius ratio vlla eorum habetur, quibus nondum liqueat. Iccirco, nisi paria fuerint suffragia, necesse est reũ vel damnari, vel absolui. si absoluatur, nihil amplius ei negotii

gotii eſt, vt dixi. ſi pronuncietur damnatus, decernitur quanam pœna in eum ſit animaduertendum. de genere pœnæ referunt, tum Aduocatores, tũ præfecti Collegio iudicum. mos tamen eſt, vt Aduocatores eam pœnã proponant, quæ pro genere criminis videatur acerbiſſima. etenim huius magiſtratus officium eſt, vt ad ſeueritatẽ inclinet. Alii verò, Conſiliarii, inquã, ac præfecti quadraginta virum, quibus ius eſt ad id conſilium iudicum referendi, leuiores pœnas proponere conſueuerunt, niſi crimen fuerit adeò atrox, vt clementiæ nullus ſit locus, ſeu Aduocatores lenius egerint, quàm eum magiſtratum deceat. propoſitis omnium ſententiis eodem fermè modo decernitur pœna, qua reus ille ſit afficiendus, quo ſuprà diximus Senatuſconſultum fieri ſolere, vbi præconſultorum ſententiæ variant. quam rationem ſi hoc in loco repetere vellem, importuneque tædio afficere lectorem; merito ineptus haberi poſſem. hoc tamen dixiſſe ſatis eſt, eã ſententiam iudicum pronunciari, quæ reiectis aliis plura dimidiis ſuffragia tulerit. Hoc in loco mihi videor nõ ab re facturus, ſi bina inſtituta annotauero prudentiſſimè à maioribus nobis tradita. Primum eſt, quòd nullius rei, ſeu iudicii quempiam magiſtratum ne dũ ciuem ſine prouocatione arbitrum eſſe voluerunt, ſed omni in re ſummum ius atque arbitrium eſſe Conſiliis, ſeu Collegiis tributum. Alterum verò ſuperiore illo non minus vtile eſt, idque eſt tale, quòd voluere iudices non ore ſententias dicere, aut palàm ſtatuere quidnam ſentiant, ſed clàm ſuffragiis decernere quod maluerint. vtrumque ſanè meo iudicio, prudentiſſime. nam, quod ſumma auctoritas nulli magiſtratui conceſſa ſit, recte ſe habet. etenim, præter

quam quod periculosum est, summam alicuius rei, quæcunque ea sit, committere paucis ciuibus: tum illud cauetur, ne, si fortè res deliberata male cesserit, ciuitas de paucis ciuibus queri possit. Vt verò clàm decreta iudiciaque fiant, non minore prudentia sancitum est. iudices enim, huiusmodi suffragiorum instituta ratione, liberius iudicāt quàm si palam atque ore sentētiam ferrent. ex quo interdum, vel propter ambitionem ab æquitate abducerentur vel amici ac bene de se meriti ciuis offensionem vererētur, vel potentioris indignationē extimescerent. Illud quoq; prouisum est, vt quisq; iudicū iudiciū suum sequatur, nec ab alterius iudicis auctoritatis pendeat: quod facilè accidere posset, si ille qui prior dixisset sententiam prudentissimus, ac scientissimus haberetur. quocirca nec etiā ab excellētissimis philosophis genus hoc iudiciorum omissum est. sed ad rem redeo. Postquam omnis iudiciorum ratio à nobis exposita est, ad quadraginta capitalium causarum iudices, de quibus dicendum institueram, reuertar. Horum collegium à ciuitate nostra, ad quod Aduocatores de causis capitalibus referāt, eoq. deliberante sontes puniantur, institutum est. Ideoq. non nisi in causis grauissimis, vbi etiam Reipublicę intersit, in vtram partem iudicium cesserit, Aduocatores Senatum consulunt, rarissime verò maius consilium. Verùm omnes capitales causæ ad hoc quadraginta virale Collegium deferuntur: cuius sententia rata est, nullusq. ab ea amplius est prouocationi locus. gerunt hi magistratum octimestrem, post quā sedecim menses expleuerint in forensibus causis iudicandis. Tria nanque Collegio in Republica Veneta sunt, quodlibet ex quadraginta iudicibus constat. duo foren-

sibus

ſibus cauſis iudicandis præfecta ſunt, tertium, de quo agitur, capitalibus. hac tamen diſtributa ratione ſunt, vt cũ primum functi fuerint magiſtratu capitales hi iudices, in ordine ipſi redigantur, aliiq́ue quadraginta viri magni cõſilii comitiis ſufficiantur. Non tamen hi ſuffecti confeſtim ad iudicandas capitales cauſas accedunt, ſed Collegiũ illud quadraginta virale, quod vrbanis cauſis decernẽdis octimeſtri eo temporis ſpatio præfectum fuit, ſubit in locum capitalium, qui iam defuncti ſunt magiſtratu. his verò forenſibus atque vrbanis iudicibus ſuccedũt tertii quadraginta viri, qui item eo octimeſtri interuallo exterorum cauſas iudicarunt, in eorumq́ue locum illi nuper ſuffecti ſubeunt. ſicq́ue per vices iidem iudices, & de forenſibus cauſis tũ vrbanis tum exteris, & de capitalibus decernũt, ac totum biennium in his iudiciis verſantur. Tria hæc Collegia iudicum proprias habent appellationes. primum, ad quod exteræ cauſæ deferuntur, nouum nominatur. ſecundum, quod vrbanis præficitur, vetus dicitur. tertium, quod de capite ſontium iudicat, criminale à criminibus nuncupatur. hi quadraginta viri criminales nuncupati, præterquam quòd in cauſis criminalibus, ſiue capitalibus ſummam iudiciorum habent, admittuntur etiam in Senatum, & ius ſuffragii in eo ordine obtinent. Habent prætere triumuiros ex ſuo ordine, qui ſinguli binis quibuſq; menſibus ſorte educuntur, ac per vices ſemper aſſidẽt Duci & Conſiliariis, paremq́ue illis auctoritatem ad Senatum referendi de quacunque re voluerint, habent; itemq; ad magnum conſilium, eo tamen modo quem ſuprà tetigi. nec abſq; rõne quadraginta hi iuniores viri Senatoribus, qui plerunque ſenes eſſe ſolent, commiſti ſunt, vt ſcilicet

naturalis ſenum frigiditas iuuenũ calore temperetur. Non tamen iuniores hi ſenibus numero pares ſunt, ſed longe pauciores; tot tamen, vt aliquod caloris veſtigium in Senatuſconſultis apparere, atque in eſſe queat: quod quandoque in rebus agendis, perquam neceſſarium eſt. accedit etiam illud, quòd ſenatoria auctoritate his quadraginta viris conceſſa, Reipublicæ adminiſtratio aliqua ex parte inferioris notæ ciuibus cõmunicata videri poteſt, quales plerunque hi ſunt, qui quadraginta viratum gerunt, in quo ordine populari quadam lege maiores noſtri vſi ſunt. Nam tribus his quadraginta virum Collegiis ſingulis quibuſque diebus, quibus conueniunt, certum ex ærario ſtipendium conſtitutum eſt. Ideoque raro admodum diuites ciues hunc magiſtratum petunt, facileq́ue, ſi petierint, repulſam ferunt. verùm egenis ciuibus, probis tamen hominibus, facilis eſt ad hunc honorem acceſſus. Qua ratione tum inopiæ proborum ciuium aliqua ex parte conſulitur: tum etiam Reipublicæ adminiſtratio non ſolũ diuitibus & inſignioribus ciuibus, quod optimatium eſt ſta tus, & paucorum potentiæ commiſſa eſt: verùm etiam aliqua ex parte, mediocri tamen, ciues inferioris ordinis ad Rempublicam acceſſum habent: qui mos pertinet ad popularem ſtatum. Ex his cuilibet compertum eſſe poteſt, in omni parte Reipublicæ Venetæ temperationem illam apparere, cui plurimum ſtuduiſſe maiores noſtros, in huius opuſculi exordio diximus, vt ſcilicet popularis ſtatus ratio optimatium gubernationi permiſta eſſet: eo tamen temperamento adhibito, vt plures optimatium partes eſſent. ſatis itaque iam à nobis tum de Aduocatoribus, tum de quadraginta viris cauſarum capitalium iudicibus dictũ

arbi-

arbitror, qui ideo instituti sunt, vt in crimina, seu genere peccati, seu conditione peccantium insigniora, animaduerterent. Nunc tempus postulat, vt de nonnullis inferioribus magistratibus, qui minutioribus, & genere ipso & hominum fortuna vlciscendis delictis & maleficiis prę-sunt, pauca quædam perstringamus. Hi quoque duplices sunt. alteri ius capitis habent, alteri non habent: quorum potestas eo tantum extenditur, vt in vilissimos homines, atque in meretrices animaduertat: quos vel virgis cędi iubent, vel in carcerem coniici, prout quemque peccasse constiterit. Potior verò ille magistratus, qui capitis iudicium ferre potest, rursus bipartitus est. Nam non iidem iudices quærunt de crimine, & quęstioni reum adhibent, ac sententiam ferunt: sed priores, noctis scilicet præfecti, totam prius causam reorum agitant, ac scriptis mãdant, quę testes dixerint, quæque rei vel sponte, vel coacti tormentis confessi fuerint: demum omnem causam ad iudices proptietatum deferunt. diuersus à priori hic est magistratus, hiq; sententiam ferunt, vbi de causa capitis agitur. quòd si leuius fuerit delictum, vt tantum virgis cædendus, aut carcere aliquot menses coercendus reus esse videatur, noctis præfecti totam causam expediunt, neque Collegium quadragintauirale consulunt, siue coniicere quempiam in carcerem voluerint, siue quæstioni adhibere. quod ipsum ius tamen Aduocatorius magistratus non habet, verum opus est, vt prius Collegium consulat, atque auctoritate decreti illius Collegii nitatur. neque sine magna ratione hoc ita institutum videtur fuisse. Nam si pro quolibet crimine & pro iis reis, qui homines nullius pretii sunt, consilium consulendum esset, incredibile negotium Reipubli-

eæ administrationi conflaretur: sontibus etiam viris maior peccandi licentia tribueretur spe impunitatis maiore proposita. Vt ergo iudicia huiusmodi expeditiora essent ac breuiora, Præfecti nobis etiam auctoritatem, qua Aduocatores priuati sunt, obtinent. Hi noctis præfecti sex sunt: sex item in minimo eo magistratu, cui infimos tantum homines, leuibusq. in criminibus ius est. Capita tribuum ciuitatis appellantur hi, qui eum magistratum gerunt. quoniam ex vnaquaque tribu (in sex enim tribus tota ciuitas diuisa est) tum præfectus noctis, tum caput tribus eligitur: quo more etiam in Consiliariis eligendis vti solemus, quod superius à nobis minime omissum fuit. Vtriusque præterea magistratus officium est, vt nocturnas excubias per suas tribus agant alternis noctibus, ac vicissim modo præfectus noctis, modo eaput rribus, suam tribum circumeant ad gallicinium vsque, cum publicis stipatoribus & apparitoribus armati, prouideantq. ne per nocturnas tenebras, quæ maiorem licentiam præstare hominibus scelestis solent, cuipiam fiat iniuria: neve fur clàm domum quampiam fodiat, aut ne latro vllas per vias grassetur in quenquam. in primis Venetæ vrbis originibus vterque hic magistratus magnæ existimationis erat, postmodum adiunctis nouis Reip. magistratibus, prout ratio temporum & commoditas exigebat, horum dignitas & auctoritas est obscurata: summaq. potestate ad nouos magistratus translata, parua quædam & viliora negotia veluti feces in eorum subselliis residere. Hactenus de magistratibus, qui capitales causas decernunt, dixisse sufficiat. De forensibus in sequenti volumine dicetur.

Liber

Liber Quartus.

VOS ille in Repub. Veneta perpetuus ſemper fuit, ne quiſquam magiſtratus in maioribus cauſis ſummam auctoritatem haberet: ſed ſummum illud ius Collegiorum ſeu Conſiliorum, vt vſitatius loquar, eſſe voluerunt. Ideo in forenſibus quoque cauſis, quæ ſummam quinquagintaquinq; nummorum aureorum exceſſerint, nullius magiſtratus iudicium eſt, à quo non ſit prouocatio ad Auditores vrbanarum cauſarũ, qui lingua vernacula veteres appellantur, & ad Collegia quadraginta virum, de quibus ſuprà commemorâuimus. Sed, vt perſpicue tota hæc iudiciorum forenſium ratio intelligatur, ab auditoribus, qui quidem duplices ſunt, ordiemur. noui enim ſiue recentes, atque veteres ſunt. Veteres à vetuſtatē nomen ſortiti, quòd hic magiſtratus apud Venetos multo vetuſtior ſit, quàm alter: qui non prius in hanc Rempublicam inductus eſt, quàm continentis imperium habuerit, multis ſeculis poſt vrbem conditam. Veteres hi auditores eandem fere auctoritatem obtinent in iudiciis cauſarum forenſium, quę vrbanis iudicibus diſceptantibus diiudicantur, quam Aduocatores in pleriſque omnibus rebus, ſi qua in parte legibus officere videntur, intercedendi, in-

di, inquam, poteſtatem habent. cum ergo à iudicibus vr banis contra aliquem ſententia lata fuerit, licet illi ab eorum iudicio ad auditores prouocare. Cauſa ad eorum ſubſellia deducta, & vltro citroq. agitata ab his, inter quos controuerſia fuerit, niſi ſummam excedat quinquaginta aureorum nummum, omnesque iudices in eandem ſententiam conuenerint, poſſunt ipſi abſque quadraginta virum Collegio rem decernere. quòd ſi inter ſe diſſenſerint vel vnus eorum poteſt intercedere: cauſaque illa apud mi nimum quoddam Collegium agitatur, in quod vterque auditorum magiſtratus, tresque alii iudices conueniunt, qui præfecti ſunt iudiciis de inuentis rebus: ibique minores hæ cauſæ diiudicantur. Quod ſi vniuerſa cauſa eam ſummam excedebat, ante noſtram ætatem non poterat, ad quadraginta virum Collegium res deduci, niſi aliquis auditorum latæ à iudicibus ſententiæ interceſſiſſet, de eaque ad quadraginta viros retuliſſet. Noſtra verò tempeſtate lata lex eſt, qua conceditur illi, contra quem priores iudices ſententiam pronunciauerint, vt poſt tres exactos menſes, quamuis nullus auditorum interceſſerit, poſſit diē aduerſario dicere, & ad Collegium prouocare. qua lege auditorum auctoritas valde eſt imminuta; quæ tamen, cum intercedunt, nonnihil ad cauſam obtinendam valet. nam neque tres menſes operiri oportet, eorumq. interceſſio velut prærogatiua iudicii videtur eſſe. Si auditor interceſſerit prioribus iudicibus diem dicit, Collegium quadraginta virum aditur. Ante noſtram ætatem vterq; magiſtratus orabat coram Collegio, ſententiamque vterque ſuam tuebatur. paulatim verò ſegnitie quadam factū eſt, vt priores iudices, quorum ſententiæ interceſſum ſit, non

modo

modo orent, ſed ne interſint quidem, cum apud quadraginta viros cauſa agitatur, dictaq; illis per tabellionẽ die, vt id, quod ius poſtulat, ſtatuatur, reſpondeant. mos verò ille, vt auditores primũ referrent ad Collegium de cauſa, cui interceſſiſſent, orationemque haberent, ad noſtra vſque tempora deductus eſt. Nunc verò penitus intercedit, ſed patroni tantum eorum, inter quos controuerſia fuerit, hoc munus defunguntur, tuenturque ſuorum cliẽtum cauſas: quibus rebus effectum eſt, vt dignitas auditorii magiſtratus, quæ diu illuſtris fuit, noſtris temporibus obſcura admodum & imminuta ſit. Quadraginta hi vrbanarum cauſarum iudices eundem ferè morem ſeruant in iudicando, quem à iudicibus quadraginta capitalium cauſarum ſeruari ſolere diximus. hoc tantum diſcrimen eſt, quod in cauſis, in quibus de capite agitur, & fortunis reorum, nullum certum orandi tempus ſtatutum eſt. In his verò vrbanis litibus præſcriptum eſt temporis interuallum, vltra quod orationem protendere non poſſunt: hora enim cum dimidia tantum cuilibet oranti conceſſa eſt. neque in forenſibus iis cauſis iudicandis variæ referuntur ſententiæ, vt eam Collegium eligat, quam maluerit, quemadmodum in ſumendis pœnis de nocentibus & parui pretii hominibus fieri ſolere ſuperius dictum eſt: ſed tantum refertur, an lata prius à iudicibus ſententia confirmanda ſit, vel potius abroganda. de abrogatione refertur, ſi auditor quis interceſſerit. quod ſi non fuerit interceſſum, ſed ſine interceſſore cauſa ad Collegium fuerit deducta, præfecti Collegii perorata vtrinque cauſa non de abroganda, ſed de confirmanda lata ſententia referunt. iurati iudices omnes in ſuffragia eunt. Tres item vrnæ deferun-

feruntur. viridi abrogatur id, de quo relatum fuerit: candida approbatur: rubea verò eis destinata est, quibus nōdum liqueat, sed velint causam ampliari. nihil autem decretum habetur, nisi plures quàm dimidii abrogauerint, aut approbauerint, quod si iudicibus nondum liqueat, & in neutram partem iudicium factū sit, causa ampliata pronunciatur ad alteram diem, qua eadem ferè repetuntur. quòd si etiam eadem die iudicium pendeat, tertio cogitur Collegium, causa repetitur. qua perorata vtrinque itur in suffragia, neque amplius vlla eorum iudicum, quibus nōdum liqueat, habetur ratio. quare nisi paria fuerint suffragia, in alteram partem fit decretum, siue de abrogāda, siue de confirmanda sententia lata. Abrogata sententia nequaquam adimitur potestas actori, quin de eadem re iudicium repetere possit. nihil enim abrogatione statuitur, sed tantum lata sententia antiquatur. confirmatione verò & approbatione rata fit sententia, quam priores iudices pronunciauerunt, neque amplius prouocationi est locus, neque iudicium repeti potest super eadem re, nisi causæ quippiam noui accedat. Atque satis hactenus de auditoribus veteribus dictum sit: nunc pauca de recentioribus perstringamus. Hic magistratus in nostra republica non fuit prius institutus, quàm in continentem æstuariis hisce finitimam Venetum imperium extendi cœpit. Ad hos à prætorum iudiciis prouocatio est, aliorumque magistratuum, qui extra vrbem populis, qui in nostram venerunt societatem, ius dicunt. Veteres enim auditores vtrisque causis vrbanis scilicet & exteris, haudquaquam satisfacere poterant. Quamobrem eam appellationem etiam sortitus est, vt nouorum siue recentium diceretur. Nam post consti-

constitutam rempublicam imperium Venetum extendi cę pit in Venetiã oram, quæ ad veteres dominos, veluti quodam postliminio volens ac libens rediit. Etenim, vt in exordio operis ostendimus, nobilissimi quique prouinciæ Venetiæ barbarorum impetum, Italiæ que totius deuastationem fugientes se in nostra æstuaria receperunt, vrbemque hanc opulentissimam condidere. Cui etiam nomen Venetiæ indiderunt multitudinis numero: vt posteris testatum esset, florem nobilitatis omnium ciuitatum Venetiæ regionis eò conuenisse. Igitur cum breui imperium Venetum creuisset in immensum, vnus haudquaquam magistratus vrbanis & exteris causis satis esse poterat. Iccirco nouus hic institutus est, nouumque quadraginta virale Collegium. Prouocatio quoque, quæ ab aliis, qui foris ius dicunt, fit, ad horum subsellia defertur. atque hoc demum Collegio disceptante omnes eiusmodi causæ discernuntur. eadem in omnibus ratio est, parque modus huius magistratus & Collegii, quẽ paulo ante docuimus, ab auditoribus veteribus & Collegio quadraginta virali, vrbanarum causarum iudice, seruari solere. illud tantum ius auditoribus recentibus additum est, quòd in causis, quæ summam quadraginta nummorum aureorum nõ excesserint latam sententiam, de qua ad eos sit prouocatum, moderari queunt, eiusque partem, si ita ipsis videatur, abrogare, partem verò comprobare, dum modo omnes in eandem sententiam conueniant. quod ea de causa institutum est, vt exteri homines & aduenæ, quorum præcipue rationem haberi debere summi philosophi tradidere, molestia leuarentur, & sine magno rei familiaris dispendio litium exitum inuenirent. Hoc iure veteres priuati sunt.

necesse enim illis est, vt aut totam sententiam approbent, aut totam rescindant, atque irritam faciant. Si noui parti intercedere possunt reliquis non intercedere: at veteres contrà: aut enim toti intercedunt, aut vniuersam integrã dimittunt. Hocque pacto exterorum lites breuiori spatio dirimuntur, quàm causæ vrbanæ: quamuis patronorum & iurisconsultorum versutia, quæ nihil contra fas intactum relinquit, in immensum quæuis lites protrahuntur, quod vbique gentium fieri solet, vbi non temere, sed statuto ordine iudicia fiunt. Explicata ferè à nobis est iudiciorum ratio. superest, vt paucis perstringamus eos magistratus, qui primi in causis vrbanis ius dicunt, à quibus ad veteres auditores prouocationes fiunt, & ad Collegiũ quadraginta virorum, quorum iudicum sex sunt subsellia pro qualitate causarum & personarum distributa, nã aut lites sunt de mercatura rebusque ad negotiatores spectantibus, vel de ædibus & fundis, quæ intra æstuaria fuerint: aut de possessionibus & agris, quæ in continenti sunt, aut de quibusuis aliis cõtractibus stipulationibusq;: personę autem, quæ lites inter se conferunt, aut sunt ciues, aut exteri, iiq. aut alterutri inter se, aut alteri cum alteris experiũtur: denique vel cum pupillis res habetur, aut agunt viduæ fœminæ post obitum mariti de dotibus recuperãdis. ne ergo inter tot diuersorum generũ iudicia turbatio esset, neve aliud alii impedimentum afferret, plura instituta fuere iudicum subsellia: ita vt quantum fieri posset vnusquisque pro ratione negotii, & litis suos iudices cognoscere t. quæ enim lites ad ædes siue fundos intra fines Venetiarum, idest in æstuariis positos pertinent, hæ omnes à iudicibus, qui proprietatũ nominantur diiudicãtur, quos

etiam

etiam adeunt viduæ ab hæredibus maritorum defunctorum, dotes repetere uolentes. Hancque appellationem habuerunt, quòd maiores nostri ea tantum ciuium suorum propria existimarunt, quæ in æstuariis sita essent, ut poteque ad alienos dominos nõ facile transferri possent. Cætera uerò in continenti existentia siue agri siue domus fuissent, ut quæ facile inuitis dominis possent auferri, iniuriæque magis exposita essent, mobilia dici uoluerunt. quòd si de fundis continentis oræ controuersia fuerit, iudices procuratorum sunt adeundi. iisdem iudicibus cum pupillis, qui adhuc tutores habent, contenditur. qua ex re ipsi iudices nomen obtinuerunt: nam apud Venetos curatores & tutores, & procuratores appellari consueuerunt. Si item lis de mercimoniis inciderit, & ad mercaturam spectet, subsellia iudicum adeuntur, qui ex ea re iudices, seu Consules mercatorum nominãtur. hi maiori quodam compendio iudicant, quàm alii forenses magistratus: quod ea ratione institutum est, ne lõgioribus litibus impedimentum morave fieret negotiis mercatorum, quę assiduam quandam operam exigunt. At si inter exteros homines lis fuerit, uel quispiam ciuium hospiti diem dixerit, opus est ad eos iudices accedat, qui ab aduenis nomen habent. Cæterę uerò omnes causæ contractus ac stipulati, ex quibus quispiam ab alieno sibi aliquid deberi contendat, idq. iudicio petat, iudicibus ueniunt, qui petitionum nuncupantur: hiq. prætoris vrbani vicem gerunt. Sunt præterea minimæ quædam, quibus diiudicandis præfecti sunt iudices mobilium dicti. Est & præter hos magistratus alius, qui si quid inuentum fuerit, aut olim conditũ aut nuper amissum, num ad ærarium, aut ad priuatũ quẽ-

piã, aut ad eum qui repetit, res ea pertineat, decernit, omnesq. huiusmodi controuersias diiudicat. Expedita vniuersa iudiciorum ratione ad eos magistratus transeũdum est, qui ærarii curam habent, quibusve pecuniæ publicæ administratio commissa est. Hi fortasse plures, quam par sit alicui, esse videbuntur, cũ pauciores vniuersæ rei pecuniariæ satisfacere possent. Verum hoc loco animaduertendum est patres nostros summam diligentiam adhibuisse, ne in administrandis pecuniis publicis aliqua fraus fieret. arbitrati enim sunt, ex ærario veluti alimentũ vniuersis reipublicæ partibus suppeditari, quo deficiente seu imminuto deficere quoq; rempublicam, aut minui opus esse. Quocirca lege sanxerũt, vt si quis ciuis peculatus dãnatus fuerit, perpetua ignominiæ nota singulo quoq; anno repetita inureretur. Maiori enim consilio coacto in concione ciuium omnium statuta die ab Aduocatore omnes illo crimine damnati pronunciantur: vt, qui tantũ scelus ausi sunt, perpetuæ ignominiæ pœnas luant. Sed, ne ab instituto longius digrediamur, magistratus, qui ærarii curam habent, duorum veluti generum sunt. Qua ratione publicæ quoq; pecuniæ diuisæ sunt. nam, vel ex publicis, vel ex vectigalibus in ærarium conferuntur: vel interdũ, cum reditus reipublicæ impensis videtur satisfacere non posse, à ciuibus pro cuiusq; censu exigũtur. id quod non raro fieri necesse est, bellis, quibus ciuitas nostra frequenter vexari solet aut mari, aut terra ingruentibus, vel cum Turcæ in nostram ditionem irruunt, quorum impetum non sine maximo detrimento complures annos sustinuimus, acerbissimumq. hostem in vniuersam rempublicam Christianam sæuientem continuimus, vel cũ Princi-

pes

pes Christiani, quibus imperii Veneti amplitudo quando que officit, in perniciem nostram conspirant: quemadmo dum anno ab hinc xv. accidit, cum omnes ferè Christiani Principes inito inter se fœdere in exitium imperii nostri conspirarunt. sed diis bene iuuantibus omnes eorum impetus sunt repressi, resque pene collapsa in integrum resti tuta est. Duplex ergo cum sit publicæ pecuniæ genus, duplices quoque magistratus ei rei sunt præfecti. Quidam enim pecuniæ ex censu ciuium collatæ præficiuntur: alii verò reditibus & vectigalibus reipublicę. Vectigalia quidem exiguntur ex iis, quę exportantur ex vrbe, aut in eam importantur. Quædam verò ex ciuitatibus, quę in societatem imperii Veneti sunt adscitæ. Vrbana porrò vectigalia, cum propter maximum mercium copiam mercatorumque conuentum, tum ob ingentem hominum multitudinem, qui hanc ciuitatem incolunt, omni omnium opinione maiora sunt. ac mercium quidem, rerumq. vrbanarum varia sunt genera: ideo diuersi quoque magistratus sunt instituti, prout scilicet commodum visum fuit iis, qui his locandis atque exigendis vectigalibus præsunt: quos singulos enumerare sanè putidum est, fastidiumq; potius afferret, quàm voluptatem. quam ob causam illos etiã magistratus, qui perpetui non sunt, sed cum res postulat, tũ denique creantur, prætermittendos esse duco. In summa, horum omnium magistratum officium illud est, vt caueant, ne per dolum aliquid pecuniæ publicæ auertatur, aut per inertiam pereat. omnes quoque controuersias, quæ ad id genus pecuniæ pertinent, ipsi diiudicant. pecuniam verò omnem, quam exegerint, continuo ad Gubernatores redituum publicorum deferunt. eam enim appel-

latio-

lationem is magistratus obtinuit, qui huic rei præfectus est. Sed ea procuratio, quoniam magna, atque ampla est, non nisi insignioribus ciuibus deferri solet. qui, vt libentius hoc munus sibi deposcerent, neve demandatum reiicerent, oneri magno atque graui magnum emolumẽtum adiunctum est, summa quoque tributa est auctoritas. hi enim apparitores, viatores, lictores, omneq. id genus ministrorum reipublicæ creant, quibus omnibus ex ære publico stipendium persoluitur. id verò, quod reliquum fuerit ad quæstores vrbanos defertur, ad quem deniq; magistratum peruenit omnis summa æris publici, à quibuscunque quęstoribus siue magistratibus, seu illi extra vrbem, seu in vrbe pecuniæ publicæ exigendæ curã habeant, allata fuerit. at vrbani hi quæstores eam pecuniam ex Senatus decreto in vsus publicos impendunt, eamq. in codices accepti & expensi referunt. quod munus quum operosum sit, laborisq. non exigui, ideo ciuibus iunioribus committi consueuit: qui tamen, tum nobilitate generis, tum innocentia vitæ clari sint, ne scilicet æs publicum vllo pacto in rem priuatam auertatur. Quocirca vrbanis quæstoribus ius senatorium est, idem propemodum, quod legitimi Senatores habẽt. pecunia verò, quæ in reipublicæ angustiis ex censu à ciuibus confertur, quamuis tandem ad quæstores vrbanos omnis confluat, proprios tamen quosdã magistratus habet. Interdum enim de conferenda ex censu pecunia ea ratione fit Senatusconsultum, vt nulla mentio habeatur, neque de restituendo eo ęre, nec de aliquo emolumento ciuibus erogando, qui ex sua re priuata eam pecuniam contulerint. Quod tamen raro admodum fieri consueuit: nam plerunq;, immò potius semper, nisi res

contra-

contrarium postulet, Senatus reipublicæ ita consultũ esse vult, vt priuatorem res non negligantur. Promulgato igitur Senatusconsulto, de pecunia ex censu conferenda facto, temporeque, quod commodum visum fuerit constituto, vnusquisque ciuium intra id tempus eam summam persoluit, quam ex censu debet. exigunt autem Gubernatores redituum, deferuntq. ad quæstores vrbanos. at multo sæpius eiusmodi Senatusconsultum fit de pecunia ex cẽsu conferenda, vt post certum temporis spatium ciuibus, qui eam persoluerint, restitui incipiat, aliquo etiam emolumento adiuncto: certaq. in eam rem delegantur vectigalia. Interdum verò Senatusconsultum de collatitia ex censu pecunia ante nostram tempestatem, ita fieri solebat, vt de reddenda nulla fieret mentio, neque vllum certũ tempus constitueretur, nisi id commodum reipublicæ fuisset. sed magistratus, qui prȩfectus mutuis dicebatur, quod nomen adhuc quoque retinet, acceptam ab vno quoq; ciuiũ eam vim pecuniæ in codices referebat: interimq. donec restitueretur, singulo quoq; anno quini nummi aurei pro centenis collatis, veluti vectigalis loco, ciuibus creditoribus numerabantur: quem in vsum multa vectigalia erant assignata. Qua ratione priscis bellis facilis erat pecuniæ exactio, quæ ex censu soluebatur. neque verò iniquũ existimari debet, ciuibus, qui rem familiarem temporibus reipublicæ necessariis cõsumpserant, aut magna ex parte imminuerant, vicissim aliquid impẽdi ex reditibus publicis. Nam, quemadmodum partes totius incolumitati consulere debent, ita natura comparatum est, vt totum curam habeat, ne partes magnum incommodum patiantur, sed pro viribus prouideat, vt incolumes perdurent, alimentaq. illis pa-

lis pa-

ſis parata ſint, quibus reficiantur, & conſeruentur. Verùm noſtra ætate hoc æs alienum reipublicæ adeò ingens erat, vt in illud emolumentum, quod diximus ciuibus erogari, trecenta ferè nummorum aureorum millia ſingulis quibuſque annis impenderentur. Quorum ſolutio proximis annis propter anguſtiſſima reipublicæ tempora quũ intermiſſa fuiſſet, tandem quarto ab hinc anno, referentibus Dominico Triuiſano Senatore ampliſſimo, atque Andrea Gritto, cuius Ducis auſpiciis nunc Reſpublica Veneta regitur, ſapientiſſimo atque integerrimo Senatore, factum eſt Senatuſconſultum, vt nulla amplius emolumenti erogandi mentio fieret, neque in codicibus publicis poſt id tempus id æris acceptum à ciuibus referretur. verũ, ne omnino à republica fraudati eſſe viderentur, capitis restitutioni, necnõ etiam emolumenti, quod ad eam diem eis debeatur, cum multa vectigalia aſſignata ſunt, tum reipublicæ poſſeſſiones omnes in agro Rodigienſi poſitæ, ſunt diſtributæ. Cuius muneris maxima parte nos functi ſumus, qui illo tempore magiſtratum gerebamus, qui ante noſtra tempora inſtitutus præcipue fuerat ad huiuſmodi æs alienũ reipublicę minuendum, aut ſi fieri poſſet extinguendum: de quo pauca infrà dicemus. ſicq. magna pars ingentis, atq; incredibilis ferè publici æris alieni imminuta fuit, necnon priuatorum ciuium facultatibus ſatis commode conſultum, ita tamen, vt prior ac potior ſemper fuerit reipublicæ ratio, quàm priuati commodi. quod inſtitntum à maioribus noſtris ad hæc vſq; tempora per manus deductum eſt. Vt ergo redeamus, vnde diuertit oratio; Præfecti mutuis eam pecuniam exigunt, quæ à priuatis ex cenſu in reipublicæ vſus neceſſarios confertur:

acce-

acceptamq. in suos codices referunt, ac demnm vrbanis qnæstoribus numerant. Iidemq; præfecti curam habent exigendi à quæstoribus vrbanis eam summam pecuniæ, quæ quotannis erogari solebat in vicē reditus ciuibus priuatis: eamq; & acceptam, & expensam in suos codices referebant. Pecunia verò, quæ ea lege ex Senatusconsulto erogatur, à priuatis, vt certo tempore restitui debeat, à proprio quodam magistratu & exigi, & restitui solebat. nunc vniuersum hoc munus Gubernatoribus reditus demandatum est. Alius etiã præter hos est pecuniarius magistratus minime prætereundus, qui in eam curam incumbit, vt ciues ærarios factos, eosque, qui constitutam non persoluerunt pecuniam, quam ex censu debent, inuestiget: eorumq; bona publicet, & tandem sub hasta vendat. Nonnulli sunt præterea magistratus pecuniarii, à quibus ærarii ciues inuestigantur: rationesque in publicis codicibus priuatorum, ac reipublicæ diligenter inspiciuntur, ne qua fraus publicis reditibus atque ærario fieri possit: quos consulto prætereo, ne tædio lectorem afficiã. neque enim momenti quippiam habent ad eam, quam potissimũ hoc opere mihi exponendam reipublicæ gubernationem instituí. Præter hos magistratus nonnulli etiam sunt, qui ad ciuitatis commodum, & ad bene, beateq; viuendũ plurimum valent, ideoq; à nobis minime sunt omittendi. Primi nobis se offerunt monetæ aureę, argenteæq; præsides, qua cum externis hominibus ciuium commercia, & ipsorum inter se maximè continentur: deinde annonæ triticeæ præfecti, itemq. salubritati Venetæ ciuitatis præfecti, sine quibus vita constare non poteſt, præterea amplissimi Naualis præsides, Aediles quoque, qui viarum & pontiũ,

&huiusmodi rerum resarciendarum curam habent, qui perquam necessarii sunt: postremo amplissimus magistratus, quem Procuratorum Veneti appellãt, ciuitati nostræ longè opportunissimus. De præfectis monetæ nihil est, quod plura dicamus. eius magistratus illa cura est, ne argentum aut aurum imperfectius, aut impurius cudatur, quàm lex statuit: neve nũmi sint minores pondere, quàm lex iubet. quod sanctissime apud nos obseruatum fuit. quamobrem maximo in pretio apud omnes nationes barbaras, nedum apud Christianos, Veneti nummi semper fuerunt, hodieque sunt. Cæteri nanque Principes pleriq; omnes impurius aliquanto argentum & aurum cuderũt, ut facilius impensis satisfacere possent. At nostri constantissime semper hac in re dignitatem à maioribus acceptã retinuere. Magistratus uerò, qui annonæ triticeæ pręfectus est, ciuitati Venetæ perquam necessarius est. etenim, cum nulla propè frumenti uis ex agro Veneto colligatur, quod omni ex parte urbs æstuariis amplissimis continetur, ciuitasque hominum multitudine abundat, opus est rei frumentariæ magnam haberi curam: nequando populus, cuius commodo maiores nostri maximè consultũ esse uoluerunt, rei frumentariæ inopia laboret, nimiaq. annonæ charitate prematur. Iccirco rei frumentariæ tres sunt præfecti, qui XVI mensibus magistratum gerunt. horum est officium prouidere, ne ciuitas unquam frumenti inopia laboret. quæ si quando timeatur, Principem, Sapientumque Collegium adeunt, req. inter eos discussa decernunt, quæ ad frumenti copiam comparandam usui esse uidentur. Quandoque etiam solet certa merces ex ærario his constitui, qui ex longinquioribus prouinciis

fru-

frumentum Venetias aduexerint. Interdum ære publico triticum mercantur à negotiatoribus, qui polliceantur certam uim frumenti statuto tempore, atq; ex certis etiã prouinciis se Venetias delaturos: quod nisi præstent, pecuniaria multa plectuntur: quod autem Respublica magno pretio emerit, uili uendit, ut commodo populi atque inopiæ consulatur: qua in re magnam interdum iacturam ærarium facit. De re frumentaria præterea plurimæ sunt leges pulcherrimaque instituta: quæ si in præsentia recenserem, longius quàm par sit, ab instituto digrederer. sequitur magistratus is, cui urbis salubritas est curæ. huius præcipuum munus est, prouidere ne aliquo pacto ex contagione tabes in ciuitatem serpat. quòd, si clàm quandoque obrepserit, ut nonnunquam solet accidere, sedulo operam dat, ne longius uagetur. Quare ædes publicæ amplissimæ in ęstuariis ędificatę sunt, interuallo trium millium passuum ab urbe: quibus finitimi sunt horti lętissimi. eas in ędes, si quis ex plebe eo morbo ęgrotare cœperit, confestim cum tota familia defertur. hi uerò, qui cum ęgrotante consuetudinem aliquam habuerant, opus est, ne alios inficiant, ut proprios lares deserant, concedantq. ad alias ędes publicas, itidem extra urbem in eum usum conditas, regione à prioribus longe diuersa; ibique xxxx dies detinentur: in quibus si sani perstiterint, ciuitati ac domesticis laribus restituuntur. supellectilis quoque magna cura habetur, ne eius contagione quispiam inficiatur. hic quoque magistratus prouidet, ne quid putridum, aut quod incolumitati ciuitatis officere possit, uendatur: demum id sedulo curat, ut quàm saluberrime Venetiis degatur. atque hoc pręfectorum genus non multo

ante nostram tempestatem institutum fuit: cum quidem antea creberrime urbs pestilentia laboraret, adeò, ut plerique omnes ui tabis sęuiente proprios quandoque lares desererent, & in continentem proximam secederent. sed, postquam nouo huic magistratui hęc cura demandata est, numine diuino fauente, nulla penè pestilentia fuit. interdum quidem, quod in magna hominum undique confluentium frequentia uitari non potest, nonnullæ domus infectę fuerunt, cura uero huius magistratus, Deique auxilio, latius uagari malum non potuit. Nunc de amplissimi Naualis pręfectis dicendum est: quod certè non solùm Venetę urbi magno est ornamento, sed etiam uniuersę Italię non mediocrem dignitatem affert. immensum opus est & admiratione dignissimum, in ea urbis regione, quę pręter alias mari vicina est, & præterea maxime cõmoda, ędificatum, ac in tres sinus, seu, si malueris, recessus ex cauatum: intra quos mare recipitur vnico tantùm ostio tam lato, vt etiam satis sit ad maximas triremes capiundas. Munitum est ostium duabus turribus ex vtraque parte, suntque hę ponte sublicio iunctæ, portisq. cancellatis; quę nũquam reserãtur, nisi quum opus sit triremes educere, seu in Nauale inducere. nullibi etiam aditus ad interiora Naualis patet, pręterquam hoc vno ostio ingredientibus. primus occurrit omnium quidem minimus, sed amplus tamen sinus, tectis circum ac contignationibus in modum fornicis vndique extructus: huc subducuntur è mari triremes, ibiq. ab omni ventorum ac pluuiarum iniuria tutę, si ita acciderit, vt illis vtendum non sit, multos annos incolumes & illęsę permanent. Nouas item sub eisdem tectis ędificant, veteres subducunt & resarciunt: magnum sanè

opus,

opus, & maximi ornamenti, & ad naues fabricandas vtilissimum. Post hunc sinum alius est interior amplissimus, omni ex parte circum eiusmodi tectis, vt dixi, instructus: nec vllum ex eis inspicias triremibus vacuum, sed aut binis plenum, si tecta fuerint latiora; aut singulis, si angustiora. Tertius verò non minor secundo, paulò ante nostram ętatem superioribus additus fuit, isq; mœnibus pulcherrimis circunseptus, in eo autem plura sunt tecta ædificata, quamuis non sint omni adhuc ex parte perfecta: verum summa cum diligentia opera datur, vt illi ædificationi manus imponatur extrema. Tres hi recessus inuicem sunt peruii, atque vnico muro ambiuntur nonnullis turribus distincto, in quibus vigiles excubias noctu agunt; ne quid detrimenti tam insigne opus vi ignis iniecti, seu dolo facinorosi cuiuspiam, seu casu quopiam, vt interdum euenire solet, accipiat. Intra mœnia tabernæ sunt armamentorum amplissimæ, vniuersæque nauticæ supellectilis fabri suas ibi omnis generis rerum, quod ad rem Naualem pertineat, officinas habent. Ibi funditur æs ad tormenta conficienda: magnaq; in vsum tormentorum vis pulueris conficitnr. vt totum in pauca conferam, nihil ad rem nauticā pertinet, quod non in eo Nauali reperiatur. ibi videre licet ingentem fabrorum multitudinem, quorum quisque suo munere fungitur. Sunt præterea nonnulla atria bene ampla, in quibus ingens armorum copia, tormentorū scilicet ac telorum, ad vsus bellicos seruatur; ingens etiā velorum, remorum, armentorumq. omnium, in suis quæque cellis condita est: vt cum Senatus armandam classem decreuerit, omnia, quæ requiruntur ad eam rem, prompta, atque parata habeantnr. His rebus, officiisq. omnibus

nibus

nibus præfectus est magistratus, de quo dicere institueram, cuius consilio ac diligentia omnia, quæ ad Nauale pertinent, administrantur. is fabros deligit, cum lignarios, tum ærarios, cæterosq. opifices, qui ad opus faciundum admitti debent, ac ne quispiam desit officio suo, diligentissime curat. Huic magistratui pecunia ex ærario ad sustinendos sumptus Naualis numeratur, Collegio tamen prius consulto, rationibusq. apud illos patres relatis. Apud maiores nostros, penes quos res maritimæ magno in pretio erant, hic honos magnus habebatur: temporibus tamen nostris magistratus huius dignitas est imminuta, ac penè cecidit. itaque, si quando aliqua re extiterit, quam diligentius administrare oporteat, alios ciues ac Senatores, summę dignitatis homines, Senatus Nauali præficit, qui ius in priores habeant, eisq. veluti ministris vtantur. Postremo loco sunt à nobis recensendi D. Marci Procuratores, amplissimus omnium præter Ducem magistratus: quippe, qui præfinitum tempus non habeat, sed vnà cum vita terminetur. Huic honori coniuncta est perpetua Senatorii ordinis dignitas, ac ius suffragii ferendi æquum cum legitimis Senatoribus. illud etiam præ aliis omnibus magistratibus obtinuerunt. nam, cum cæteris à senioribus ciuibus non cedatur, nisi certis locis, certisque subselliis, Procuratoribus vbique idem honor præstatur. quocunque enim loco sedeatur, illis semper ceditur, digniorіq. sede semper honestantur: non secus, ac si quouis in loco sui magistratus munere fungerentur. horum officium est tutelam pupillorum habere, quibus propter ætatem tutela indigentibus, nullus defuncto parente ex testamento tutor est institutus. veluti ergo publici quidam tutores à Republica sunt instituti.

tuti. hi D. Marci Procuratores dicuntur, quod munus cũ egregiam fidem, ac sanctitatem vitæ pręcipuam requirat, hi ciues huic officio delegantur, qui iam publicis fere omnibus muneribus defuncti, spectatęque sunt probitatis; in quo versantes tanquam milites emeriti perpetuam obtinent Reipublicæ administrationem. Priscis temporibus tam magna fuit non tantum Venetiis, verum etiam apud exteras nationes, huius magistratus existimatio, vt pleriq; exteri homines, nedum indigenæ, testamento suo hosce Procuratores hæredum suorum tutores, ac totius rei domesticæ curatores instituerint. eorum fidei magna pecuniæ vis pauperibus eroganda commissa est. adeo, vt nostris quoq; temporibus ingentes opes ab hoc magistratu administrentur, ac pro eorum arbitrio in vsum pauperum distribuantur. hic magistratus initio institutus fuit, ne hæreditates ciuium, qni pro tuenda, seu etiam pro amplificãda Republica apud exteras nationes decęderent, aut studio rei familiaris negotiis, ac mercimoniis occupati peregrè morerentur, nullo condito testamento, per fraudem quampiam ab hæredibus pupillis auerterentur. Qua de causa effectum est, vt ciuibus illis publice ea cura demandetur, de quorum probitate omnibus compertum sit. Principio tres fuere. deinde aucta ciuitate tres alii additi, hac tamen ratione distributi, vt veteres pupillorum, qui citra riuum magnum, qui vrbem mediam interfluit, habitant, curam habeant: tres item curent eos, qui vltra riuum magnum proprios habent lares: dimidiam vrbem alteri, itẽ dimidiam posteriores curẽt. Tres verò præter hos patroni sunt amplissimi, atque augustissimi tẽpli, quod D. Marco Euangelistę dicatum est, sub cuius numine Veneta Re-

ſpub. bonis legibus aucta eſt, in ditionemq. imperii creuit. ab his poſtremis tanquam à nobilioribus nomen in omnes deductum eſt, vt D. Marci Procuratores appellentur. De huius templi ſtructura, de marmorum, columnarumq. copia, de porphyritide ac praſio lapide, de opere teſſelato atque aurato, quo tum laquearia, omnesq. fornices confecti, tum vniuerſum pauimētum ſtratum eſt, quia nemo ferè mortalium eſt, quin vel viſu cognouerit, vel fama perceperit, nihil mihi ſtatui eſſe dicendum. huic inſtaurando templo, ſi qua in parte labaſcit, eiusque ſacerdotibus, tres hi Procuratores præſunt, operamq. dant, vt pro ciuitatis dignitate, & pro amplitudine patroni D. Marci Euangeliſtæ Deus optimus in eo templo pie, atque magnifice colatur. hi ſunt, qui præter cęteros magiſtratus meo iudicio perquam neceſſarii videri debent ad bene, beateq. viuendum. Nam, & monetæ cudendæ cura nequaquam negligenda eſt, qua omnium commercia ciuium continētur, annonæq. triticeæ copia ſedulo procuranda. nec minor bonæ valetudinis ciuium cura habenda, minimeque omittenda viarum ac pontium, idq. genus ędificiorum inſtauratio. hæc communia cuiq; ciuitati. iſta verò ad Venetias magis attinent, rei ſcilicet maritimæ procuratio ac pupillorum tutela, cum multi ciuium tum propter publica negotia, tum propter mercaturæ induſtriam peregrè profecti diem obeant. iccircò magiſtratus, qui his muneribus incumbant publicè, inſtituti ſunt, vt nulla in parte maiores noſtri communi bono defuiſſe videantur, ſi quis diligenter omnem huius Reipublicæ inſtitutionem animaduertat.

Liber Quintus.

POSTQVAM omnis fere ratio gubernationis Reipublicæ à nobis exposita est, omnesque recensiti magistratus vrbani, non importunam, alienamve ab opere rem facturus videbor, si de magistratibus exteris verba fecero: iis scilicet, quibus ciuitates, quæ in nostram venerunt societatem, regi soleant: postea de militaribus imperiis, ac demum de muneribus aliorum ciuium, qui patririi non sunt ordinis. His etenim expositis, extrema manus commode operi instituto imposita videri poterit. Insignioribus ciuitatibus, quæ in Veneti imperii societatem venerunt, quatuor magistratus præficiuntur. prætor vnus omnibus ius dicit, & forenses lites diiudicat, atque in sontes animaduertit. habet is prætor in iudiciis proferendis assessores homines iurisperitos, quorum consilio vtitur. licet apud prætorem sit omnis auctoritas. præter hunc est præfectus, qui militibus præest, qui urbem uel agros urbis coluerint. in hos prætori nullum est ius, sed præfectus tantum ius in eos habet. Arcis præterea, mœnium portarumque cura præfecto est demandata, uectigalium etiam ac redituum omnium tum urbis, tum agri totius. præter hos quæstor unus, ac

duo . hic magiſtratus pecuniam publicam adminiſtrat, impendit, & exigit, habetq́ue codices rationum publicarum. nihil tamen ferè agit, niſi ex mandato præfecti. ac interdum utriuſque, ſcilicet prætoris & præfecti. Ea enim ratio adminiſtrandæ utilior uiſa eſt, quàm ſi penes eundem eſſet, & auctoritas & adminiſtratio ærarii. facilius nanque liceret per fraudem ærarium peculari. id uero pecuniæ, quod reliquum fuerit ab impenſis, Venetias ad quæſtores urbanos defertur, ad quos, ut ſuprà diximus, undique pecuniæ publicæ conferuntur. Quartus, qui in unaquaque urbium magiſtratum obtineat, eſt cuſtos arcium. alibi unus, alibi plures ſunt: hiq́ue militibus præſident, qui arcem tuentur, curamq́ue habent armorum, commeatus, & tormentorum, quæ ad munitionem contra hoſtes in arce poſita ſunt. neque tamen cuſtos ita præeſt arci, quin præfecti imperio ſubiectus ſit: cui quidem omne ius, omniſq́ue poteſtas in huius generis rebus curandis tributum eſt. In minoribus uerò ciuitatibus, ſeu urbibus nullus eſt præfectus, ſed prætor utriuſque partes agit. in oppidis quoque, quæ in agris maiorum urbium frequentia ſunt, ſolus prætor eſt, qui ius oppidanis dicat, nullus præterea magiſtratus. nam quæſtores ac præfecti Principum urbium in uniuerſo quoque agro ius obtinent. A prætoribus omnibus ad auditores nouos prouocatio eſt. Aduocatores etiam quandoque ſententiis capitalibus prætorum intercedere ſolebant: ſed, quoniam uſu plerunque euenire ſolitum erat, ut iudicia protraherentur, neque ſontes criminum, ac ſcelerum pœnas darent: lata fuit lex à decemuirum collegio, minime id iuris Aduocatoribus

amplius in sententiis esse, quæ à prætoribus assidentibus iurisperitis, quos secum comites ducunt, ut suprà dixi, pronunciatæ essent. Et hactenus quidem satis de magistratibus, quibus Respublica tum domi tum foris administratur. Verum, quoniam non tantùm pacis, sed etiam belli gerendi ratio habenda est, quam vniuersam qui neglexere, vt inquit Plato in Politico, libertatem diutius tueri nequiuerunt: ideo qui recte Reipub. institutionem posteris tradiderunt, illud in primis admonuerunt, ut ciues instituantur ad vtrunque munus, vt scilicet bello gerendo idonei sint, & domi in pace legibus subiecti, institutisque patriis in præclara aliqua functione viuant, ita vtramque rem amplectentes, vt virtutes artesque bellicæ referant ad studia pacis, tanquam ad potiora. vnaquæque etenim res eam habet à natura insitam vim, vt primum bonum sibi quisque conueniens appetat: deinde vt contrario obsistat, nitaturque quantum possit à se iniuriam propulsare: quæ res in animante natura omnium perfectissima, dilucidius dignoscuntur. Nam vnicuique animali tributa est vis appetendi, qua prosequatur id, quod naturæ suæ consentaneum fuerit. præter hanc vnicuique adiecta fuit vis irascendi, quam Plato in corde atque in præcordiis collocauit, vt scilicet animal quodcunque, eius virtutis stimulis actum, contrarium naturæq. repugnans repelleret. Vtriusque igitur partis virtutes, quarum semina in animis hominum natura indidit, ciuilem virum fouere oportet, & ad frugem perducere, sicq. & belli & pacis gerendæ rationem habere. Quæ ratio à maioribus nostris non fuit neglecta, vt quibusdam videri solet: sed, quoniam initio in mari æ-

dificata ciuitas, quæ multis annis imperium contempsit continentis, terrestris belli studiis detineri non potuit, vniuersam se ad maritimum bellum conuertit: in quo egregie operam nauauit, & pro tuenda libertate & in hostibus vlciscendis: multaq. præclara Venetorum gesta priscis monumentis memoriæ prodita sunt, plurimique triumphi ex deuictis hostibus, & eorum classibus superatis reportati: ex quibus facile quiuis intellexerit Venetos in re maritima longe præstitisse. Victa tandem post longum tempus superioris consilii sententia precibus finitimorum populorum, quorum quisque sui reguli tyrannidem, quam diutius passus fuit, amplius tolerare poterat, adhibuit animum Senatus ad continentis imperium vniuersamque Venetiæ regionem pulsis tyrannis, ac passim ciuibus deditionem facientibus, veluti postliminio recuperauit: quæ libenti animo redibat ad veteres incolas, eiectis tyrannis exteris, quæ ex reliquiis barbarorum in tota regione consederant, durissimaque seruitute victos eos populos premebant. Prolato igitur imperio in continentem, præterquam quod bonis legibus, & pacis studiis ii populi erant recreandi, qui nuper venerant in nostram societatem, danda etiam opera fuit, vt tueri libertatem possent, in quam se asseruerant. Cæterùm Venetæ vrbis situs, vtpote, quæ condita est in mediis æstuariis, minime patiebatur nostros ciues impensius operam dare bello terrestri, illiusve studio diutius detineri, sine magno periculo seditionis ciuilis. nam ciues illos, qui terrestris belli studiis se dedissent, maiorem anni partem agere in continenti, ibique & equos alere, & terrestribus certaminibus se exercere opus fuisset: quin vt peritiores

rei

rei militaris fierent, opus fuerat, si quando domi otium ab armis fuisset, externa bella audiuissent, in iisque animum pariter & corpora durassent, vt in ea functione cum laude versari possent, & patriæ prodesse: secus autem si fecissent, inepti profecto non tantùm Imperatores, verum etiam milites fuissent. Hæc vero frequens consuetudo continentis, vrbanæque intermissio factionem quandam ciuium facile peperisset ab aliis ciuibus disiunctam. quapropter proculdubio res Veneta breui ad factiones, ac bella ciuilia deducta fuisset. Omitto interim quàm magnos spiritus animi ciuium concepissent, cum plurimum armis potuissent, habuissentque frequentes assectatores: vt hominum natura semper ad malitiam pronior est. quæ res, vt ex priscorum monumentis facile intelligi potest, semper Romanam Rempublicam vexauit, contumacesque non paucos Romanos ciues Reipublicæ legibus & Senatus decretis reddidit, ac demum Iulium Cæsarem tyrannum Romani imperii fecit. Ne ergo huiusmodi quispiam morbus in Venetam ciuitatem obreperet, satius maiores nostri esse statuerunt, vt continentis imperium externo potius, ac conducto milite quàm Veneto defenderetur. stipendium verò illis statuit ex vectigalibus totius prouinciæ. æquum enim erat eius regionis impensis militem viuere, qui ad eam tuendam accersitus fuerat. in hanc militiam plurimi socii ditionis nostræ adscripti sunt: quorum nonnulli ad summam imperii in nostro exercitu deuenere, atque ob res egregie gestas Veneta ciuitate, patricioq. iure donati sunt. Viget adhuc nostra ætate nomen Bartholomæi Coleonii Bergomensis, viri illustrissimi & summi Imperatoris, qui multa præclara bella confecit, ac Venetam

netam ditionem auxit: quapropter equeſtri ſtatua in celebri vrbis loco à Republica honeſtatus fuit. Ciues igitur Veneti ea de cauſa, quam retuli, terreſtris militiæ gloria priuati ſunt, eaq́ue ad exteros delata eſt. ſiquidem lege cautum erat, nullum patricium Venetum pluribus quàm xxv militibus præeſſe poſſe. hæc tamen lex noſtra tempeſtate ob bella frequentia, quibus vexati fuimus, vi conſuetudinis tanquam abrogata eſt. Cùm autem terreſtre bellum ingruit, nonnulli patricii ordinis ciues in exercitum mittuntur, qui, dum bellum vrget, temporarium magiſtratum gerunt. quæſtores hi ſunt, item legati, qui Imperatori exercitus externo homini ſemper adſtant. neque ei quidquam aut facere, aut decernere licet, niſi ex legatorum conſilio. Bello finito vtrique magiſtratus domum reuertuntur, ac in ordinem rediguntur, nec quidquam amplius iuris habent. hæcq́ue eſt belli, terreſtrisve militiæ ratio apud Venetos. Bello verò maritimo, ac nauali noſtra ciuitas natura magis idonea eſt, cuius ſtudiis ſemper Veneti ſtuduere. nam vrbs in mari condita parum timere poterat terreſtres copias, quæ ei negotium faceſſerent: ac non modo iniquum, ſed etiam valde incommodum erat, comparare exercitum ex ciuibus, quem in continentem traiicerent, ac finitimos populos bello laceſſerent. Verum à mari quoniam iniuria timenda erat, quodq́ue illatam propulſare non erat difficile, ideo vniuerſa ciuitas ad ſtudia rei maritimæ conuerſa eſt, eoq́ue iuuentutem legibus inſtituit, ac totius vitæ conſuetudine firmauit. hic enim mos inſtituendi patricios homines ſemper fuit, vt à teneris annis vſque ad pubertatem ſub pædagogi diſciplina degerent, ac Latinis literis imbuerentur pro

cuiuſ-

cuiusque captu: ab ea ætate, præter paucos quosdam, qui literarum studiis se manciparant genio naturaque ducti, omnes ferè rei maritimæ, ac familiari operam darent, ac alii quidem nauigabant ad longinquas oras, vbi mercaturæ industria rem domesticam augebant, simulque efficiebantur periti morum ac consuetudinis, legumq; multorum hominum. plurimi conscendebant triremes armatas, atque à teneris annis & corpus laboribus firmabant, & animum excolebant rei maritimæ disciplina, ac naualis belli peritia: quibus artibus semper Veneti excelluere. Quin lege cautum fuit, quæ vsque ad nostra tempora peruenit, vt in vnaquaque triremi armata stipendium ex ære publico non exiguum duobus adolescentibus daretur ordinis patricii: quorum officium nullum aliud esset, præterquam imbui disciplina rei maritimæ: vtque id facilius assequerentur, quædam illis assignantur exigua munera, quibus curandis se exercentes proficiunt, & ad maiora capessenda idonei fiunt: grauibus vero triremibus, siue ad classem, & rem bellicam instructæ fuerint, siue priuatim ciuibus locatæ ad mercaturam, octoni cuique iuuenes patricii quandoque attribuuntur: nec mediocre eis stipendium constituitur, vel ex pecunia publica, vel ex ære priuato, si ad mercaturas locentur, qui nauticis ac bellicis studiis in eis assuescant. Quin etiam priuatorum nauibus hoc onus legibus impositum est ad publicam vtilitatem, vt ex ære domini priuati hominis, vni seu duobus, si nauis maior fuerit, patriciis adolescentibus stipendium soluatur, quorum aliud nullum officium sit, præterquam exerceri muniis nauticis. Concessa quoque ab his adolescentibus facultas est, vt in triremibus onerariis, ac in na-

uibus

uibus priuatorum, quibus adſcripti ſunt, ferre queant certam mercium ſummam nullo naulo ſoluto: quam ſi non habeant, ius hoc ſuum aliis concedunt, ac locant. Qua lege conſultum fuit non ſolùm exercitationi iuuentutis, verum etiam vtilitati tenuiorum ciuium, qui anguſtia rei familiaris premerentur. Quare facile intelligi poteſt, rationem inſtituendæ iuuentutis minime à maioribus noſtris neglectam fuiſſe, vt nonnullis videtur: immò in ea nauium triremium copia ducenti, & amplius nobiles adoleſcentes, legis iſtius beneficio, alienis impenſis ad rẽ nauticam inſtruebantur: prætérquam quod ciuili conſuetudine, ac more patrio quilibet patricius iuuenis, aut literis, aut ſtudiis rei maritimæ operam dabat: in qua exercitatione tum ſibi plurimum, tum rei domeſticæ nonnihil conſulebat, ac proderat. Hæ priſcæ leges, & huiuſmodi inſtituta etiam noſtra tempeſtate perdurant, licet pleriq; adoleſcentes ambitione, aut luxu poſt ampliatum imperium corrupti patrias inſtitutiones neglexerint: ac ciuiũ copia adeo creuit, vt noſtra ætate ingruentibus bellis, ac rerum domeſticarum diſpendiis longe plures effecti ſint pauperes, quàm, vt ſatis conſuli illis queat iſtius legis beneficio. Ita namque natura comparatum eſt, vt nihil inter homines perpetuum eſſe poſſit: verum cuncta, quamuis initio perfecte conſtituta eſſe videantur, poſt aliquot annos natura in deterius labente inſtauratione indigent: adeò, vt quemadmodum corpus prandio ſaturatum diutius incolumitatem ſeruare non poteſt, niſi poſt aliquot horas cœna ſucceſſerit: ſic in vnaquaq; re opitulari oporteat naturæ ad interitum labenti, atq; inſtaurationem adhibere. Huiuſmodi rationem nos quoque Deo bene iu-

uis

uante imitabimur, ac aliquod remedium excogitabimus. quo fit, vt hac etiam in parte nihil sit in nostra Republica desiderandum. sed de his hactenus. Nunc à nobis recensendi sunt magistratus, qui præficiuntur rei maritimæ. Vnaquæque triremis ad bellũ instructa præfectum habet virum patritium, qui in ea triremi omnium potestatẽ obtinet, præter quam vltimi supplicii inferendi. veluti in terrestri militia Centurio, seu aciei præfectus eorum curam habent, qui fuerint in sua acie. Hic triremis præfectus nautas, cunctaque, quæ in sua triremi sunt, & quæ ad eius apparatum faciunt, diligenter curat. Quotannis quamuis nulla necessitas, Veneti aliquot triremes armant, quæ reddant mare tutum nauigantibus, securamque nauigationem compressis piratis præstent uiris bonis, qui res suas agunt sine alicuius iniuria.

Præter triremium præsides est totius classis legatus, qui imperium habet in uniuersam classem, & in cunctos triremium præfectos. hic ueluti legatus exercitus, nisi adsit Imperator, ius habet & capite mulctandi, quos uelit, & dirigendi classem, quò maluerit. hic quoque magistratus semper ferè etiam pacis tempore creatur, præficiturque his triremibus, quæ armatæ sunt. Quòd si tempora Reipublicæ ita postulent, ut magna classis paranda sit, tunc uniuersæ classi præficiunt Imperatorem, qui tum in classe, tum in cunctis prouinciis maritimis amplissimam potestatem habet; ac eam propè, quam olim in Romana Republica Dictator, retinebat; nisi quod omnibus in rebus paret auctoritati Senatus, & Reipublicæ decretis. summum tamen illi ius tributum est, cum in classem, præfectos, legatosve classis, tum in prætores ac

magiſtratus omnes, qui cum imperio ſunt in locis inſulisque maritimis, ac munus publicum exercent: adeò ut, cũ claſſis Imperator ad aliquam ciuitatem acceſſerit, continuò ei ſacerdotum clerus obuiam prodeat, claues portarum & arcium ei dentur, iura prætorum ſileant, ab omnibus magiſtratibus ad Imperatorem liceat prouocare. Quin, ſi ita ei libuerit, poteſt ſolus ius dicere, ſolus adminiſtrare pecuniam publicam, ac deniq; ſolus omnium poteſtatem habet. nullus eſt apud Venetos magiſtratus maioris auctoritatis, iccircò raro admodum claſſi Imperator præficitur. Non enim temere, niſi rerum neceſſitas ita exigat, alicui cõceditur tam magna poteſtas, ut omnia unius ciuis arbitrio pendeant. Hoc in loco ea lex non eſt à nobis prætermittenda, Imperatorem, Legatum, præfectumve claſſis ullum non poſſe cum triremibus armatis ingredi Venetam urbem, neque etiam tunc cum in patriam redit: ſed cum primum Iſtriam peruenerit, quæ prouincia centum ferè milibus paſſuum ab urbe diſtat, ſtipendium nautis ex legis decretis ſolui debet, ibique omnes dimitti: deinde triremes à paucis Venetias deduci ſolebant, ac in nauale ſubuehi ſub tecta in eum uſum ædificata, ubi tutæ ſeruantur à uentorum & pluuiarum iniuria: nunc lex hæc non ita omni ex parte ſeruatur, quemadmodum patrum noſtrorum temporibus ſeruabatur. Recenſiti à nobis ſunt omnes ferè magiſtratus, quibus, veluti coronam & apicem maiores noſtri impoſuere eos, quos vernaculo vocabulo à Græca appellatione deducto, ſyndicos dicere cõſueuimus. nos eos appellamus recognitores, nouo fortaſſe nomine, ſed ſatis idoneo ad id munus explicandum. Hi poſt quatuor, quinqueve annos creari ſolent, ac mitti

tum

tum in continentis oram nostræ ditionis, tum in regiones maritimas ac insulas: recognoscuntque gesta omniũ præ torum atque aliorum, qui foris publicam potestatem habuerint. In quos animaduertunt ea propemodum auctoritate, quæ Aduocatoribus tributa est. Nam, vt sapienter Aristoteles inquit, hi, qui in potestate sunt, nisi ex aliis pẽdeant, ægrè in officio persistunt propter ingenitam cuiq; malitiam. Peregimus iam omnes patritiorum hominum magistratus, quibus Respublica Veneta domi forisq; administratur: reliquũ est, vt ea ratio à nobis referatur, qua prudẽtissimi homines maiores nostri semper in officio plebem, ac vniuersum populum continuerunt, rem certè suprà omnium fidem, tot annos populũ gubernationis publicæ expertem nunquam patritiorum imperium detrectasse aut ægrè tulisse, nec quippiam vnquam molitum esse, vt mutata Reipublicæ forma ipse quoque ad ius publicum admitteretur, immò semper amantissimum atq; obsequentissimum nobilitatis se præstitisse. Verum, si quis præter situs opportunitatem valde commodi ad Rempublicam tuendam, moderationem nostram in regendo animaduertit, comperiet populum non omnino repudiatũ fuisse: sed ad ea munera fuisse admissum, quæ ei committi poterant absque rei communis detrimento. Ideoq. facile perspicere poterit id in hac Republica temperamẽtum extitisse, quod cæteris hominibus tum priscis, tum iunioribus semper defuit. Quamobrem euenisse etiam comperiet, vt in cunctis aliis tumultus populares frequenter fuerint excitati, qui tandem omnes Respublicas euerterint. contra in nostra ciuitate ob eam causam nullum vnquam tumultum popularem, aut seditionem extitisse. etenim

necesse fuit, vt in exordio operis dixi, si recte Respublica instituenda erat, populum à gubernatione Reipub. excludi. qua in parte maiores nostri non tantùm auctoritatem summorum philosophorum ac rationem secuti sunt, verumetiam imitati sunt Sesostrim antiquissimũ Aegyptiorum legislatorem. qui, vt in Politicis Aristoteles perhibet genere distinctos voluit esse eos, qui armis regionem tuerentur, quive de bono publico cõsultarent, ac iudicia exercerent, ab agricolis mechanicasq. artes exercentibus, mercenariam operam locantibus. Verum institutum hoc facile euertere rempublicam poterat, nisi temperatio ea adhibita fuisset, quam maiores nostri sapientissimi homines adhibuere. Primum ergo apud Venetos constantissime hoc obseruatum fuit, vt omnibus æquum ius esset, neq; vlli impunè liceret quenquam, ne de plebe quidem vel infima, iniuria afficere: patricium verò hominem contumeliam facere plebeio pro sacrilegio, ac scelere maximo semper habitũ fuit. Quòd si quis temerarius huiusmodi quippiam perpetrare ausus vnquam fuit, is sensit se impunè nõ abiisse: tantoq. grauiores pœnas dedit, quanto maioris existimationis, dignitatisve fuit. Præterea diligenter à Senatu consulitur, tum annonæ triticeæ, tum omnium rerũ copiæ, quæ faciunt ad victum ciuium, & ad incolumitatẽ totius populi: adeò, vt magna interdum dispendia faciat publicum ærarium, ne ciuitas penuria laboret. quod cuilibet exploratum esse potest ex his, quæ suprà à nobis dicta sunt, cum de præfectis annonæ triticeæ, ac de curatoribus publicę salubritatis ageremus. Ac populi quidem hæc duo potissimum requirunt à rectoribus ciuitatum, vt scilicet commode viuant in rerum copia, neque obnoxii sint

iniu-

iniuriæ potentissimorum ciuium: quę cùm assecuti fuerint, res suas agunt cæterorum securi. Nihil verò à maioribus nostris omissum fuit, quod ad ea duo pertineret. quin potius multa præterea addita sunt, quibus mirifice consulitur populi commodo, atq; eorum hominum inopiæ, qui in studiis honestis Reipublicæ vtilibus versantur aut olim versati sunt, nec amplius per ætatem aut imbecillitatem valetudinis id muneris obire queunt. Nam Venetiis innumeræ domus ædificatæ sunt satis idoneæ, aptæq. rei domesticæ, quæ hominibus iisce gratis conceduntur, in quibus cum familia degant quoad vixerint sine rei familiaris dispendio. His adde, quòd in Nauali amplissimo, quod vicem oppidi obtinet, constitutum stipendium est non mediocri hominũ multitudini: qui tamen nil agunt, seu propter senium, seu ob incommodum acceptum; cũ tamen tunc cum in florenti ætate essent, suum munus in ędificandis triremibus, aut in huiusmodi quopiam munere Reipub. vtili obierint. Præterea veteri instituto in contractibus emptionis, venditionisq. mercium pretiosarum alteruter, emptor scilicet aut venditor. certum quippiam soluunt pro summa mercium: quod pauperibus nautis impartitur, qui amplius ei officio satisfacere minime possint propter ætatem, quam tamen in ea functione cõsumpserint. Cæterum præter hæc optima instituta ad continendam plebem in officio Reipublicæ nonnullas alias leges recensebimus, quæ sapientissime mihi à maioribus nostris inuentæ videri solent, vt pro eorum hominum conditione satisfactum pulcherrime sit ambitioni & honoris cupiditati, quæ in cunctorum animis natura insita est, nec tamen propterea gubernatio nobilitatis vlla in parte perturbetur.

turbetur. Vniuersus populus in duo genera est distributus. nam quidam honestioris sunt generis, alii vero ex infima plebe, vt artifices, & id genus hominum, quod ab Aristotele in Politicis seruorum publicorũ esse perhibetur. vtrisque meo iudicio consultum est, nec incommodè, nec iniquè. Nam plebeiis hominibus, qui suapte natura parum honori student, sed potius rei familiaris studio inseruiunt, sua quædam iura concessa sunt, suique honores. in tot enim classes distributi sunt, quot sunt artificia, in quibus degunt, ac vnicuiq; classi propriæ quædam datæ sunt leges, sub quibus sua quisque exercet officia. His præficiuntur totius classis suffragiis ex eorum numero nonnulli, qui nõ incommodè artificii illius præfecti appellari possunt. horum iussu multa præscribuntur, nonnullæq; leuiores lites horum arbitrio dirimuntur. Quo fit, vt plerique omnes artifices cum eius honoris compotes fuerint facti, in eo munere sibi placeant, putentq. se non parũ dignitatis esse assequutos, cum eò peruenerint, vt à sui ordinis hominibus ea præfectura digni habiti fuerint. Sunt prȩterea in vnaquaque classe quidam prȩfectis inferiores, qui tamen nonnullius existimationis sunt. hoc igitur modo magna in parte satis fit honoris cupiditati, quæ indita esse videtur animis etiam plebeiorum hominum, atq; infimæ plebis. Alterum populi genus honestius in Veneta ciuitate honoratiorem quoque locum habet, cui priuata quædam, ac propria munera sunt constituta decora atque honesta, quibus patritii ordinis viri priuati sunt, nec ad ea vlla ratione accessum habent. quorum multa sunt, vt nec patricium hominem, tum propter emolumentum, tum honoris titulum eorum pȩnitere possit. Scribarum ordo ho-

nestis-

nestissimus est, qui magistratibus quibusque assidet. id munus plebeiis tātum hominibus datur, patricio nulli: quod quamuis illustre non sit, est tamen honestum. eorum namque fidei & solertiæ codices, scriptaq. publica, quibus res omnis priuata & publica continetur, commissa sunt. qua prouincia atque munere, qui dignus habetur, is iure optimo & probi viri & industrii nomen habet, commendationemque apud homines non mediocrem. id autem eorum plerisque stipendium constitutum est, vt rei domesticę nō tantum tuendæ, sed etiam amplificandæ satis sit. Illi autē, qui sunt à secretis Senatus, omnes ex populo sunt, patricius nullus. Hic ordo superiore honestior est, iccirco illi ex populo, qui nobiliori genere orti sunt, eo munere fungi solent. reditus habent ex ære publico non mediocres, neque vllum Senatusconsultum hos latet. semper nanq; intersunt & Collegii & Senatus consultationibus; ex qua re in magno pretio ab omnibus habentur. Ex his nonnulli seliguntur, qui decemuiris ministrant, eorumq. acta in codices referūt, ac conscii omnium sunt, quæ à Collegio aguntur. quo in honore versantur quoad vixerint, nō per vices, quemadmodum patricii viri in suis magistratibus, quorum nullus præter Procuratorium perpetuus est. Horum qui à secretis Senatus sunt, vnus primas partes tenet ac Cancellarius Venetiarum nominatur, qui in maximo est honore. Nam à quouis patricio ei loco ceditur, præterquam à Procuratoribus. nullum is Reipublicæ ignorat arcanum: magni quoque sunt ei reditus ex ære Reipublicæ constituti: ac cum diem obierit, funebri oratione honestatur: quæ dignitas nulli in Veneta ciuitate deferri cōsueuit, præterquam Duci, aut cuipiam ciui qui sit extra

laeam, vt dici solet, præterea nemini, quasi Cancellarius Ducem ex populo referat. hic vnus creatur comitiis magni consilii. cęteri omnes qui à secretis sunt, à decemuiris eliguntur, atque subduntur eorũ censuræ, si quid in functione publica, quam habent, deliquerint. Omnes etiam populares cętus, vt artificum classes & cuiusque artificii præfecti, nonnulliq. alii, de quibus infrà dicemus, ex arbitrio decemuirum pendent, atque eorum ditioni subiecti sunt: illiusque Collegii auctoritate & initio constituti fuere, & nunc continentur. quod sapientissime institutũ fuit, vt is magistratus prouideat, ne huiusmodi cętus, qui ad bonum publicum sunt instituti, quandoque simulatione officii aliquid in Rempublicam moliantur: qui ad eius morbi cautionem initio creatus fuit, ne qua scilicet malorum ciuium conspiratio facesseret negotium Reipub. Sũt præterea Venetiis quinque societates initæ sub diuorum quorundam nomine & religione, in quibus innumeri homines sunt, & plebeii & patricii ordinis. Harum suas quęque vestes habent suaq. insignia, quibus tamen non semper ac passim vtantur, sed cum simul coacti prodeunt, aut ad honestandum cuiuspiam funus, aut ad sacrum quodpiam munus. Festis diebus statutis cuncti ferè in suam societatem coguntur. ibi sacris primum intersunt. deinde inuisunt templa deorum immortalium, deumq. optimũ supplicationibus, pompaq. solenni venerantur. harum quæque societatum propriam ædem habent, in qua amplum atrium ædificatum est, quò statutis diebus conueniunt, vt exhibeant officium religioni, quod debent. Etenim celebrant quandoque sacra mysteria, interdum simul coacti templum cuiuspiam diui inuisunt, sæpius exequias

ac fu-

ac funus fratris exornant, cum eorum quiſpiam diem extremum clauſerit: cuius etiam delicta expiant ſacrificio, ac precibus identidem repetitis. Præter ampliſſima illa atria ſingulę deſtinatum conclaue habent, in quod coguntur ſocietatum præfecti. qui magiſtratus eſt annuus, atq; inter plebeios non mediocris dignitatis. hi ſimul congregati de agendis conſultant, dantq́; operam, ne qua in parte deſint bono ſocietatis. eorum quoque fidei magna vis pecuniæ pauperibus erogandæ commiſſa eſt. nam priſcis temporibus tam ingentis fuerunt exiſtimationis hæ ſocietates, vt plurimi, qui rem ſuam teſtamento legauerant in vſum pauperum diſtribuendam, hos potiſſimum tutores fecerint, quorum arbitrio ea pecunia erogaretur. quo effectum eſt, vt harum ſocietatum aliquæ copia facultatum, quæ in hos vſus quotannis erogandæ ſunt, Procuratoribus D. Marci minime concedant: qui magiſtratus patricius ampliſſimus eſt. Ad hunc honorem, præfecturam ſcilicet iſtam ſocietatum, patriciis viris nullus eſt acceſſus, quamuis ſint è numero fratrum, ſed plebeii tantum homines illius dignitatis compotes eſſe queunt, vt hac etiam in parte populus nobilitatem æmularetur. hi enim ſocietatũ præfecti quodammodo in populo referunt Procuratoriã dignitatem. Verum, ne qua ratione huiuſmodi ſocietates, atque hi præfecti Reipublicæ officerent, omnes ſub poteſtate decemuirum continentur, vt ne quid immutare queant, aut in vnum cogi præter tempora ſtatuta, niſi ex eorum arbitrio atque auctoritate. Huiuſmodi honores in noſtra Republica viris plebeiis vtriuſque ordinis conſtituti ſunt, vt omnino expertes non eſſent iuris publici ac ciuilium munerum, ſed ſuæ honorum cupiditati ambitio-

Q nive

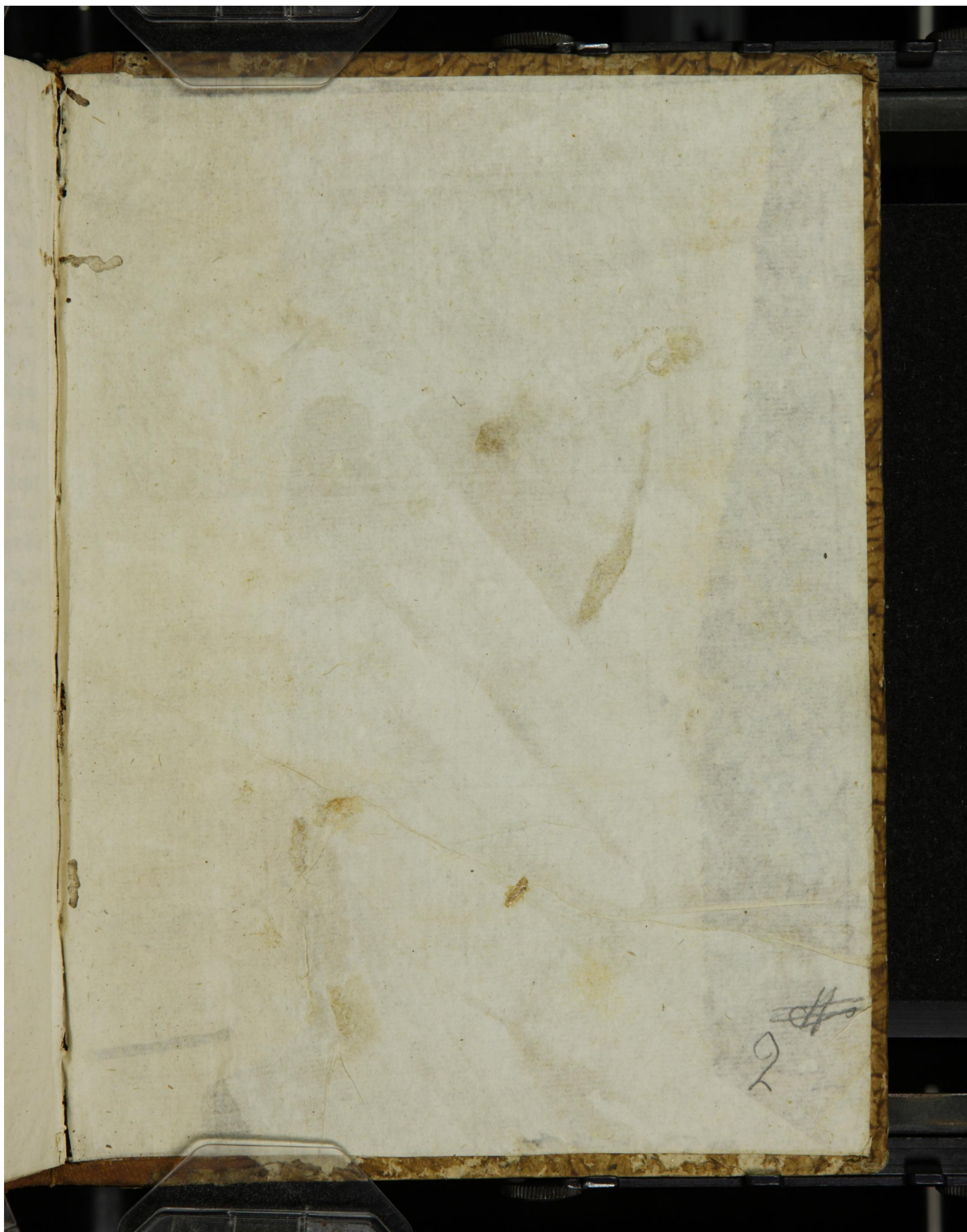
nive hac ratione satisfacerent, neq; statum nobilium aut odio haberent, aut perturbarent. Quo gubernationis temperamento Respublica nostra id consecuta est, quod priscarum nulla alioquin illustrium. nam à primis initiis vsque ad hæc tempora mille, ac ducentis annis tuta permansit, non tantum ab exterorum hominum dominatu, verumetiam à ciuili seditione, quæ fuerit alicuius momenti. quod adepta est non vi vlla, aut armatis satellitibus, seu munita arce, sed æqua, ac temperata ratione regēdi: adeò vt populus libenti animo pareat nobilitati: neque vllam mutationem rerum optet, quin potius egregie sit affectus erga nobiles. Quæ res nostra tempestate potuit esse compertissima. Nam, cum omnes Christiani Principes conspirassent in perniciem atque exitium nominis Veneti, fususque noster exercitus fuisset à Ludouico Gallorum rege iuxtà Cassanum oppidum agri Cremonensis ingenti clade, imminerentq. inde Germani, hinc Iulius Romanus Pontifex, atque vniuersa penè continentis ora ab imperio Veneto desciuisset: ea rerum angustia perturbatus Venetus populus, adeò nihil in nobilitatem est molitus, vt lachrymantes omnes se, suaque obtulerint ad Reipub. defensionem, req. ipsa præstiterint. Nam Patauio vrbe propter incolarum animum erga nos egregie propēsum nullo negotio recuperata, cum Maximilianus Imperator vndique contractis auxiliis ingenti exercitu eam vrbem obsedisset, quàm plurimi non tantum patricii, verumetiam plebeii ordinis sponte cum militibus stipendio eorum priuato conductis ad tuendam illam ciuitatem profecti sunt, egregiamque in ea expeditione operam nauarunt: adeò vt Imperator coactus fuerit reducere exercitum expugnatione

tione vi bis non tentata. nec maiore negotio aliæ quoque ciuitates recuperatæ ſunt, maximo populorum omnium fauore ex alieno imperio ad Venetum, veluti ad portum tutiſſimum, confugientium. clariſſimum certè argumentum iuſtę dominationis, cum volentibus imperatur. quod non abſque ratione contigiſſe, ſi quis bene attenderit, facilè comperiet. Cuique enim ciuitati, quæ in ſocietatem Veneti imperii venit, municipales leges relictæ ſunt, multiſque honoribus ciues in ſua quiſque ciuitate potiuntur: oppida autem non pauca in agris vrbium ſita à ciuibus ipſarum vrbium ibi magiſtratum gerentibus gubernantur. His adde, quòd prætoribus ciuitatum, qui illuſtres ſunt, aſſident cum ius populo dicunt homines iuriſperiti: quibuſcum conſultant, antequam quippiam decernant. qui honos eſt non exiguus, nec modicum inde emolumentum ad eos venit. huius generis magiſtratibus fungi patricii Veneti non poſſunt, ſed vel ex Veneto populo, vel, vt plerunque, ex ſociis ciuitatibus deliguntur. Ex quibus facilè quiuis intelliget, eam adhibitam fuiſſe in hac Republica moderationem, quæ maximè videatur rerum naturam imitari. Nam in animantis corpore videndi officium, reſpiciendique munus ſolis oculis eſt attributum. reliqua verò munera ignobiliora cæteris membris relicta ſunt, quæ vſu videndi careant, ſed pareant, nec aliquo pacto obaudiant iis, quæ ab oculis ita eſſe nunciata fuerint, neve aliò ferantur, quàm quò oculi ea direxerint: ſicq; optime vniuerſum corpus conſiſtit & conſeruatur. Non diſſimili ratione in Republica Veneta ſumma rerum gubernatio patritio ordini eſt demandata, veluti quibuſdam oculis ciuitatis; ignobiliora officia cæteris ex populo: ſic-

que tanquam bene compactum corpus Veneti fælicissime viuunt, cum oculi Reipublicæ non sibi tantum, sed vniuersis membris perspiciant: cæteræ verò ciuitatis partes, non tantum sui habeant rationem, verùm etiam hisce oculis, veluti potioribus membris Reipub. libentissime obtemperent. Quòd si in quapiam Republica eò insaniæ venerint ciues, quod in plerisque contingit, vt populus videndi munere fungi velit, atq; oculorum officium vsurpet, continuo vniuersam Rempublicam euerti necesse est. Quòd si etiam patricii ciues sibi tantum prospexerint, alia verò ciuitatis membra contempserint, irritato populo ad perniciem nobilitatis proculdubio male cum Republica, atque adeò pessime agetur. nostri maiores naturam imitati vtrique incommodo prouidere, illamque præstitere moderationem, vt nullus, nisi inuidus, locum habeat obtrectandi tam rectæ, tamque legitimæ institutioni. Quam Deum optimum precamur diu seruet incolumem. si enim quippiam boni à Deo immortali hominibus prouenire est credibile, hoc præcipue diuinitus Venetæ vrbi obtigisse persuasissimum esse debet.

FINIS.

2